

TAJNÉ

PhDr. Erik Polák, OSc

PŘÍSPĚVEK K HISTORII PADESÁTÝCH LET V ČESKOSLOVENSKU

Praha, duben 1969

Obsah:

Strana

I.	Úvod - K vnějším souvislostem politických procesů	3
II.	Pečínající studená válka a její odraz uvnitř socialistického společnosti	9
III.	Pohledy na Československou pozici ve studené válce	84
IV.	Vnější vlivy bezprostředního charak- teru. Politické procesy se začínají připravovat.	119

Přílohy:

I.	Stanovy Informačního byra komunistic- kých stran	169
II.	O rozšíření funkcí Informbyra (návrh rezoluce, předložený sekretariátem IB)	172

I. ÚVOD

K vnějším souvislostem politických procesů v Československu

Předložená práce se týká nejtragičtější stránky padesátých let - politických procesů. Snaží se přispět k poznání jejich vnějšních souvislostí, vlivů a tlaků, jež vůči Československu vystupovaly.

V dané podobě jde o částečně upravenou verzi podkladové studie, připravené původně pro stranickou rehabilitační komisi. Poslání, okolnosti vzniku, kontext ostatních materiálů a sama neobvyklá šíře oněch "vnějšních souvislostí" vyžádala si maximální časovou a tématickou ohraničenost zpracování. Půjde tedy o souvislosti v užším slova smyslu, přesněji řečeno o dopad některých jevů studené války a poválečné vlny stalinismu na socialistické společnosti, o transformování tohoto dopadu do srážné podoby politických procesů. Jejich obecné vnější okolnosti jsou ovšem nesrovnatelně širší. Odhalit celé kořeny, znamenalo by prozkoumat neblahé jevy i odpovídající teoretické postuláty, zrozené při vytváření stalinistického modelu socialismu v SSSR a přenesené do podvědomí i reálné činnosti komunistického hnutí.

V tomto smyslu bychom vlastně měli výklad vnějšních okolností procesů začít rozborem systému nekontrolované a nekontrolovatelné politické moci, který byl prohlášen za jedinou socialistickou možnost. Kritickou analýzu by zasluhoval mýtus o bespodmínečné existenci vedoucí strany hnutí, vládnoucí výsadou centralizujícího vlivu, neomylnosti a nekritizovatelnosti, doplněnou ještě vážením internacionalismu na vahách bezvýhradného souhlasu

se věni jejími názory a činy. Měli bychom se též podrobněji zabývat vývojem a úrovní představ o chování dělnické třídy v jednotlivých etapách boje o moc a zejména po jejím dosažení. Teoriemi o průběhu třídního boje v těchto obdobích, o vztazích ke spojencům i odpárcům.

K politickým procesům v padesátých letech se vztahuje velká část ideového a politického odkazu Komunistické internacionály z období zformovaného stalinismu. Centralismus, plně podřízená vedoucí síle a slepá víra ve správnost všeho co koná, levičácké sektářství, charakterizované např. hesly "třída proti třídě", "hlavní úder proti kolísavým společenským silám" atd. Tyto rysy se naneštěstí ukázaly být dostatečně silné, aby přehlušily závěry VII.kongresu a mezinárodní praxi kom.hnutí, která se v jeho duchu uskutečňovala také krátké období po skončení druhé světové války.

Nazíráno hlediskem pozdějších politických procesů převzaly vítězné komunistické strany z dědictví Kominterny a z metod přeměn v Sovětském svazu právě ono ostré sektářství. Projevovalo se zvláště zaměňováním marxistického pojetí třídního boje nezastřenou represí. Logika vývoje začínala nediferencovaným vztahem k bývalým i nyníjším odpárcům, transformovala se do pronásledování spojenců a nakonec do decimování vlastních řad. Uvnitř právního systému napomáhal tomuto pojetí trestní řád, založený na zveličené úloze přiznání a neuznávací presumpci nevinny. Ještě podstatnější vliv měl však pronikavý právní nihilismus, povyšující údajné třídní zájmy nad právní řád a dopro- vázený jen zdánlivě protichůdným právním fetišismem.

Přinejmenším tyto historicko-filosofické otázky a vztahy musili bychom tedy zkoumat při pokusu o plné odhalení všech vnějších okolností politických procesů. Jak již řečeno, omezujeme se však z praktických důvodů na vylíčení užšího pojetí těchto souvislostí. Chápeme je jako souhra vlivů a tlaků, plynoucích z konkrétní modifikace chybných teorií a praxe v podmínkách padesátých let. Při tom věnujeme zvláštní pozornost prvnímu, přípravnému období celé epochy procesů v Československu, jakési jejich předhistorii. Je tomu tak proto, že právě zde osvědčovaly vnější vlivy mimořádnou sílu. V letech 1948-1950 nabývaly (v daném pojetí) své koncepční, kvalitativní podoby a hrály úlohu jistého prvotního impulsu. Potom se už celá mašinérie pohybovala kupředu ponějvíce vlastní silou. Nové zahraniční vlivy nenastaly a ve starých docházelo jen ke kvantitativnímu vývoji.

V tomto kontextu by si práce o souvislostech procesů měla možná klást otázku po vzájemném vztahu a proporcích jejich vnějších a vnitřních příčin. Zatím jsem se nepokusil na takto postavený problém odpovědět. Myslím především, že by si fundované stanovisko vyžadovalo nashromáždění dalších dosud neznámých údajů a dokumentů. Tento druh úvah nepovažují však také za nezbytně nutný. V poněkud zjednodušeném pohledu je dostatečně patrné, že u procesů jde o spojení vnějších vlivů, s patřičně připravenou domácí půdou, s politickým systémem, který vnějším vlivům umožnil cokoliv se jim zachtělo. Při tom je možné, ba pravděpodobné, že by takto připravená půda vydala plody procesů

i bez vnějšího nátlaku. Nebýt ale vnějších souvislostí v podobě konkrétních cest evropského revolučního hnutí ve XX. století, asi by daná forma politického systému v Československu vůbec nevznikla. Je to prostě konglomerát problémů, který sice činí některé otázky téměř neodpověditelnými, ale současně nám umožňuje abychom se při výkladu obešli i bez jejich zodpovězení. (To samozřejmě nemá co dělat s konkrétním vymezemím odpovědnosti domácích politických činitelů. Zde nám jde o jinou rovinu problému).

Vycháním z těchto úvah a přes riziko jednostrannosti se nezobývám ^{vairválu} příčinami procesů a vzájemnými vazbami s jejich příčinami vnějšími. Obdobně se jen zcela okrajově věnujím souvislostem procesů s nekomunisty, i když je zde mnoho přirozené návaznosti. To je opět dáno původním účelem k němuž tato studie vznikla .

Co do metody zpracování snažil jsem se o maximální konkrétnost a soustředěnost k danému tématu. Vyšadovalo si to bohatší citací dokumentů, protože vzhledem k charakteru věci byla by jinak uváděná tvrzení nedokazatelná. Zejména si však tento postup vynutil volbu specifického pohledu na řadu mezinárodních jevů, t.j. jejich zkoumání právě z hlediska politických procesů. Souvislosti procesů nás zavádějí do nejrůznějších prostředí a teritorií. Na zasedání Inforabyra, politického byra ÚV KSSS, stejně jako např. na Blízký východ, do jednotlivých lidových demokracií, do Anglie a Švýcarska atd. Všechny události, včetně obecných jevů studené války, roztržky s Jugoslávií atd. musíme pak sledovat právě z hlediska potenciál-

ního i skutečného vlivu na procesy, nikoliv tedy v celé šíři, genezi či proporcích odpovědnosti.

Z největší části jsem se opíral o dokumenty archivu ÚV KSČ. (Podle přijatých zvyklostí nejsou v textu uváděny jejich signatury). Sbíráni velkého množství jiného materiálu nebylo ani žádoucí, právě pro specifický účelový přístup k mezinárodním jevům, při němž nešlo o tyto jevy samotné, nýbrž o určitý druh jejich dopadů.

Lze ovšem právem předpokládat, že archiv ÚV KSČ obsahuje - i když byla objevena řada nových, dosud neznámých dokumentů - pouhý zlomek toho co by pro skutečný průzkum vnějších souvislostí politických procesů v Československu bylo zapotřebí. I tak se domnívám, že mnoho věcí lze prokázat s relativní spolehlivostí. V jiných, často neméně důležitých bodech, jsme však odkázáni na hypotézy.

Pokud to bylo možné, snažil jsem se jednotlivé dokumenty vzájemně konfrontovat. Výsledkové protokoly či výpovědi různých osob vykládané předchozími komisemi, jsem nepoužil v žádném případě, kdy je nebylo možné ověřit objektivními údaji. Částečnou výjimkou jsou jen některé výpovědi Hošla Fielda, ale zde existovaly alespoň pomocné prověřovací prostředky.

V Československu zatím neexistuje publikovaná literatura k vnějším souvislostem politických procesů. Větší pozornost je této problematice věnována pouze v obsáhlé stati K. Kaplana "Zamyšlení nad politickými procesy".¹⁾ V podobě interní studie byla napsána práce Z. Šnitla "Ekonomika a politické procesy

---

1) Nová mysl č. 6-7/1968

v Československu počátkem padesátých let." Rozebírají se zde m.j. důsledky činnosti RVHP, zejména ve vztahu k Československu. Rovněž jako interní studie zpracovala K.Kořalková procesy v ostatních lidově demokratických zemích. Použila zejména materiálů z archivu MZV.

Uveřejněné memoárové práce nebo jejich výňatky (Löbl, London, Slánská atd.) se uvedených otázek dotýkají jen velmi málo. Řadu děl, vydaných zatím jen v zahraničí (Orenovy vzpomínky, knihu o Neelu Fieldovi) znám jen z dohledu a nepodařilo se mi je opatřit. Některé údaje mi poskytl poslední svazek Krenburgova díla "Lidé, roky, život". Nemohl však pochopitelně vyplnit citelnou mezeru představovanou našimi neznalostmi o vlně represí v SSSR v letech 1948-1949.

O mezinárodních souvislostech se zmiňují správy obou předchozích rehabilitačních komisí. Konkrétnější údaje přinášejí však ponejvíce o přímých, bezprostředních tlacích ze zahraničí. Jejich vylíčení se pochopitelně nelze vyhnout, ale saay o sobě představují jen dílčí část celé záležitosti.

Předkládám studii o vnějších okolnostech politických procesů v Československu s vědomím, že mnoho problémů a konkrétních událostí zůstane zřejmě ještě dlouho neobjasněno. Dílčí výsledky bádání, podléhají navíc v mnoha bodech utajení a nemohou být publikovány. To se týká i této práce. Doufám však, že alespoň omezenému okruhu čtenářů přinesa další podněty k odporu proti všemu, co hrozí recidivami.

II. POČÍNÁJÍCÍ STUDENÁ VÁLKA A JEJÍ OBRÁZ UVNITŘ SOCIALISTICKÉHO SPOLEČENSTVÍ

Krátce po skončení druhé světové války se spojenecká koalice začala rozpadávat. Společné protifašistické sázky nebyly natolik silné, aby ji dokázaly udržet i po vojenské porážce Německa a Japonska, ve chvíli kdy šlo o dělení plodů vítězství. Oběma polarizačním silám koalice, Spojeným státům i Sovětskému svazu šlo o maximální upevnění a rozšíření dosahovaných pozic. Logickou arénou střetů stávala se Evropa, zejména ta její část, kde se stýkaly hranice formujících se protichůdných světů.

Východiskem politiky USA vůči Sovětskému svazu se postupně stala doktrína "zadržování komunismu", formulovaná systematicky v průběhu roku 1947.¹⁾ Spočívala na tézi o nadměrném vzrůstu sovětského vlivu, o expansionismu SSSR, proti němuž je nutno postavit dostatečnou sílu vůle, kde chce útočit na sázky stabilního míru. Znamenale to n. j. nepřipustit Sovětský svaz k rozhodování o stěžejních světových problémech, nedopustit další rozšíření jeho zájmových sfér, resp. snažit se tyto sféry sužovat. Duch této linie se projevoval v řadě aktů a tendencí, charakteristických pro vývoj evropské politiky USA v prvních

1) Autorem uceleného výkladu této doktriny byl George Kennan. V r. 1947 předsedal Radě pro politické plánování v americkém ministerstvu zahraničí.

poválečných letech.¹⁾

Především se rychle začala měnit politika vůči poraženému Německu. Závěry Postupimských dohod, vycházející na straně USA ještě z Morgenthaueva plánu slabého, decentralizovaného Německa, byly vystřídány snahou o separátní, silný západoněmecký stát. Již v průběhu roku 1946 jednaly USA a Velká Británie o spojení svých okupačních pásem. 1.1.1947 vstoupila v platnost dohoda o "Bizonii". Později se připojilo též pásmo francouzské. V první polovině r.1948 se ve dvou etapách konala separátní londýnská porada USA, VB, Francie a zemí Beneluxu o německé otázce. Bylo zde m.j. dohodnuto provedení peněžní reformy v západních pásech Německa a svolání Ústavedárného shromáždění, které vypracuje ústavu budoucího západoněmeckého státu. V září následujícího roku pak oficiálně vznikla Německá spolková republika a krátce po ní NDR, vytvořené z dosavadního sovětského okupačního pásma. Vznik dvou německých států a vše co mu předcházelo, markantně svědčilo o rozpadu spojenecké koalice, růstu vzájemného nepřátelství, o usilovné snaze "zakopat se a opevnit" na získaných pozicích.

Výrazným jevem poválečné politiky USA se stala tzv.Trumanova doktrína. Tématem prezidentova zvláštního poselství kongresu z 12.III.1947 byla otázka americké pomoci Řecku

1) Vznik studené války jako výsledek všeobecně vzrůstající nedůvěry, napětí a konečně vyhraněného střetávání velmocenských zájmů je příliš složitým jevem, než aby mohl být popsán či dokonce analyzován na krajně omezeném prostoru. Žde o to také nejde. Jestliže se v následujících odstavcích hovoří především o americkém podílu, nemá to znamenat jednostranné hledání viny. Situaci často vyostřeovaly obě strany. V tomto směru může být řada aktů sovětské zahraniční politiky z let 1953-1955 považována ze svého druhu sebekritiku, dstvrzenou slovně A.I.Mikojanem na XX.sjezdu KSSS.Podle jeho prohlášení "se naše vláda nebála veřejně přiznat v řadě mezinárodních otázek, že jsme se v zahraniční politice v minulosti dopouštěli (zabývali se na delší straně)"

a Turecku, ve výši 400 mil. dolarů. Šlo o země blízko sovětských hranic, a v jedné z nich - Řecku, trvala tehdy občanská válka namířená proti monarchistickému režimu. Trumanova doktrina byla v širším pojetí chápána jako pomoc reakčním vládám, cesta k rozšíření amerického vlivu v blízkosti SSSR a další nástroj "zadržování". Americká pomoc Řecku a Turecku byla vyhlášena ve chvíli, kdy se v Moskvě konalo zasedání Rady ministrů zahraničních věcí (10.III. - 24.4.1947), na němž západní mocnosti odmítly řadu sovětských návrhů na další uspořádání Německa. 1)

Pozvolna docházelo též ke zrušování obchodních styků. V r.1947 zrušila vláda USA smlouvu z 15.X.1945, již se umožňovalo dodávat na úvěr americké zboží do SSSR. V březnu 1948 byly zavedeny expertní licenze, podle nichž se zakazovalo vyvázet do SSSR většinu zbožíových položek, kromějí, v.r. 1951 zakázal americký senát poskytování úvěrů a jakoukoliv pomoc státům, které prodávají strategické suroviny Sovětskému svazu a lid.dem.zemím. Pokud jde o lidové demokracie uplatňovala se i jiná diskriminační opatření v obchodních vztazích.

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

těch či oněch chyb a že se někdy sestřevaly vztahy i naší vinou." (Nová mysl, zvláštní číslo 1956, str.161)

Některá fakta o politice USA a jejich podílu na studené válce nás nyní zajímají zejména z hlediska pozice, úvah a následné praxe, uskutečňované v socialistickém společenství.

1) Místo literu doktriny, ale v jejím duchu byla též poskytována významná materiální pomoc čínskému Kuomintangu. Sovětský svaz podporoval naopak vznikající čínskou lidovou republiku. V těžkém poválečném období mu to nepochybně přinášelo velké obtíže. Na tento moment nelze zapomenout při skoumání evropské politiky SSSR. Může např. přispět k vysvětlení sovětských požadavků na využití zbrojního potenciálu Československa pro zvyšování obranyschoposti evropských lidové demokratic-

K nejdůležitějším jevům poválečné politiky velmocí patřily seskupovací a integrační tendence. Na straně Západu připadala v nich mimořádná úloha Spojeným státům, jako jednoznačně nejsilnější, ekonomicky nejvyspělejší, válkou nedotčené mocnosti, disponující navíc v prvním období monopolem atomové zbraně. Z tohoto hlediska si americká politika slibovala od seskupování nejen posílení svého vedoucího postavení v západní oblasti, ale rovněž v celosvětových měřítcích velmocenských vztahů. Významným nástrojem tohoto úsilí stal se Marshallův plán, jehož počátky rovněž spadaly do prvních poválečných let. Největší podobu tohoto plánu zformuloval státní tajemník J. Marshall v projevu z 5.6.1947. Spojené státy měly podle něj poskytnout velkorysou hospodářskou pomoc válkou zničeným a hladovějícím evropským státům. Plán měl jednou ze svých stránek zabránit předvídaným odbytovým obtížím na americkém trhu. Rozhodujícím směrem bylo však zesílení vlivu na evropské země (především nekomunistické), zamezení radikalizace plynoucí z neutěšených hospodářských poměrů, upevnění stávajících vlád, resp. oslabení síly komunistických stran. Příznivá, slibná jevová podoba Marshallova plánu přinášela jemu i celkové koncepci americké politiky řadu úspěchů.

Mezi účastníky Marshallova plánu sílily seskupovací tendence. 17.III.1948, den po skončení pařížské konference 16 zemí účastnicích se plánu, byla v Bruselu podepsána dohoda o Evropské unii. Bruselský pakt deklaroval hospodářskou, sociální a kulturní spolupráci Velké Británie, Francie a zemí Beneluxu. Jeho důležitou součástí tvořila ustanovení o kolektivní

sebeobraně. Celá dohoda představovala ovšem jen dílčí záležitost v širších plánech vojensko-strategické integrace. Jejich úplné uskutečnění vyžadovalo si však definitivní změnu dosud tradiční zásady USA, nedčastnit se v mírových dobách vojenských paktů mimo americký světadíl. V červnu 1948 přijal americký senát rezoluci (tzv. Vandenbergovu) "O připojení USA k regionálním a jiným kolektivním dohodám." Tím se vytvořily i právní předpoklady k ustavení velkého bloku evropských států s vedoucí úlohou USA. V červenci téhož roku začala série jednání s členy Západoevropské unie a Kanadou o podmínkách a proceduře založení Severoatlantického paktu. K jeho podpisu došlo pak 4.4.1949.

Zostřování mezinárodních vztahů bylo z americké strany doprovázeno přijetím některých reakčních zákonů namířených dovnitř vlastní země. Mezi tehdejšími akty smutně proslul zákon o kontrole loajality, podepsaný Trumanem v březnu 1947. Umožnil nejhrůznější formy pronásledování demokratických sil, podněcoval atmosféru podezírání a byl nástrojem stupňovaného antikomunismu.

Všechna tato fakta potvrzují, že nejpozději v r.1947 definitivně skončila epocha spolupráce z let druhé světové války a že rychle mizela též krátká poválečná snaha nacházet při řešení sporných problémů dílčí kompromisy. Sovětský svaz se v důsledku úspěšně prováděné politiky zdržování ocitl v jisté defenzivě a izolaci. Postupně byl zbaven možnosti spolupřehodování v západním Německu a stejně i v Japonsku, opět v blízkosti svých hranic. Ve čtyřstranných spojeneckých institucích, pokud

se ještě držely při životě, narážel na sjednocenou frontu západních nástupců. Snahy odpovídat na sílu silou nepřinášely očekávaný efekt.¹⁾

Jedním z míst, kde se stýkaly a střetávaly zájmy světových mocností byl Blízký východ, jmenovitě Palestina. V dané chvíli nepatřila zdejší problematika k prvořadým mezinárodním problémům. Z hlediska politických procesů a zejména jejich antisemitických aspektů, hrála však později neobyčejně významnou, neblahou roli. Proto jí musíme věnovat větší pozornost, vykládající alespoň nejztrudnější zpětný pohled.

Palestina byla v r.1922 předána usnesením Společnosti národů jako mandát Velké Británii. Toto rozhodnutí bylo součástí vrcholícího boje o rozdělení "tureckého dědictví" na Blízkém východě. Angličané předtím dali jisté sliby a přijali závazky jak vůči Židům a jejich přistěhovalectví do Palestiny, tak vůči Arabům. Britská koloniální politika skvěle ovládala umění dvojaké hry, využívání a podněcování přirozených rozporů k uchování a prodlužování vlastních posic. Tuto hru s úspěchem provozovala

---

1) Příkladem může být tzv.berlínská krize v letech 1948-49. SSSR prohlásil, že cílem peněžní reformy připravované v západních částech Německa a Berlína, podkopání východní měny a dezorganizování ekonomiky sovětského páma. Jako preventivní odvetu zavedl od 1.4.1948 kontrolní a omezovací opatření na spojovacích cestách mezi západním Berlínem a západními okupačními pásmi. Tak vznikla berlínská krize, během níž byl m.j. západní Berlín zásobován pomocí leteckého mostu.Na rozhraní let 1948-49 došlo pak k úplnému rozdělení města, osamostatnění jeho západních sektorů.

Až počátkem května 1949 byla na new-yerských jednáních uskutečněna dohoda, podle níž se rušila omezení ve spojích, dopravě a obchodu mezi Berlínem a západními pásmi a mezi západními a východními okupačními pásmi. Sporné otázky (m.j. valutové) měla projednat Rada ministrů zahraničních věcí svolaná na 23.května do Paříže. Reálných výsledků tam však nebylo dosaženo. Separátní měnová reforma byla plně propracována a rozdělení Německa rychle pokračovalo, aniž se Sovětskému svazu podařilo zabránit kterémukoliv z jeho negativních aspektů.

těš v Palestině a to po celé období mezi dvěma světovými válkami. Koncem třicátých let však definitivně vyměnila převážně prožidovskou za převážně proarabskou linii. V Bílé knize, publikované 17.5.1939 se téměř úplně vycházelo vstříc tradičním arabským požadavkům. Pro příštích pět let se stanovila celková imigrace pouhých 75 000 židů, s tím, že potom nebude další židovské přistěhovalectví povoleno, pokud palestinští Arabové nebudou souhlasit.¹⁾ V důsledku tohoto kroku došlo k definitivní krizi židovsko-anglických vztahů a to nejen v demokratických vrstvách židovského obyvatelstva Palestiny, nýbrž i ve špičkách sionistického hnutí. Ty nyní začaly hledat hlavní oporu ve Spojených státech.

Druhá světová válka poněkud sabzdila krystalizující procesy, ale po jejím skončení vypukly znovu s nestenčenou silou. Velká Británie setrvala na politice drastického omezení židovského přistěhovalectví, která se ocitla ve stoupajícím rozporu se situací evropských židů. Mnozí z nich po válečných tragediích hledali východisko v odchodu do "země předků."²⁾ Situace v samotné Palestině se zestřovala. Docházelo k nejhrůznějším ozbrojeným střetnutím mezi židovskými oddíly a britskou administrativou. Palestina se stala objektem zájmu různých vyšetřovacích komisí a mezinárodních jednání. Nakonec - v únoru 1947 - oznámila britská vláda své rozhodnutí ukončit mandát

1) K. Darman: Blízký východ ve světové politice NFL 1966, str.216-217

2) Názorným příkladem britské politiky byl případ lodi "Exodus" V červenci 1947 plula se 4500 židovskými vystěhovalci do Palestiny. Protože šlo o neopovolenou akci, zahrřely loď anglické torpedoborce. Po nerovnovázném boji byli židovští bezdomovci odvezeni zpět do Evropy a v britském pásmu Německa umístěni do táborů.

v Palestině a předat odpovědnost OSN. Perspektiva Palestiny se v této chvíli definitivně ocitla v průsečíku širších velmocenských vztahů a zájmů na Blízkém východě. Připomeňme, že v březnu 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína, násobící americké pozice v Turecku. Koncem roku 1946 začal také v Iránu, po přechodně demokratičtější vývoji a dočasném zlepšení vztahů k SSSR, ostrý kurs. V jeho průběhu se aktivně uplatňovala americká vojenská mise a tak se dal reálně očekávat vzestup vlivu USA rovněž v této zemi. Za dané situace spořádkovala sovětská zahraniční politika významnou příležitost hájit své blízkovýchodní zájmy prostřednictvím diplomatické ofenzivy v palestinské otázce. Anglický vliv zde evidentně končil. Americký se ještě nestačil zcela prosadit a ve vládnoucích kruzích USA navíc neexistovala jednotá o metodách přístupu k celému palestinskému problému. Velká část vedoucích kruhů arabského nacionalismu byla tehdy pod převažujícím anglickým vlivem a zatím se nerozvíjela naděje na změnu tohoto stavu. Ale mezi židovským obyvatelstvem Palestiny byly silné levicové, demokratické a protimperialistické tendence. Protifašistický postoj, demokratické a socialistické smýšlení se dalo očekávat též u velké části potenciálních evrepských přistěhovalců, prošlých peklem nacistických koncentračních táborů. Souhrnně řečeno, vytvářely se jisté podmínky, aby mezenské vákuum, očekávané po skončení britského mandátu, vyplnil postupně Sovětský svaz, při současné podpoře předpokládaných protimperialistických tendencí.

Koncem dubna 1947 bylo svoláno zvláštní zasedání OSN k projednání palestinské otázky. Sovětský zástupce A. Gromyko

zde v pověstném projevu vysvětlil postoj Sovětského svazu. Prohlásil, že mandátní systém se prokazatelně neosvědčil. Jeho zrušení požadují Židé i Arabové - v tomto bodu se naprosto shodují. Spojené národy nesmějí tuto skutečnost při projednávání palestinské budoucnosti přehlížet. Gromyko pokračoval: "Židovský národ zakusil v poslední válce strašlivá utrpení a strádání.... Není je možno vyjádřit řadou suchých čísel o ztrátách židovského národa, zaviněných fašistickými okupanty ... Celkový počet židovského obyvatelstva, které zahynulo rukou fašistických katů se odhaduje přibližně na 6 milionů osob ... Ale tyto číselce, jak nás umožňují, abychom si učinili představu o obětech, jak si fašistická agrese na židovském národě vyžadovala, nemožnými nám, abychom si představili těžkou situaci, v níž se ocitly velké masy židovského obyvatelstva po válce. Obrovské množství evropských Židů, kteří válku přežili, pozbylo své vlasti, přístřeší i prostředků k životu. Statisíce Židů bloudí po nejhrůznějších evropských zemích a hledá prostředky k živobytí, hledá přístřeší. Velká část jich je v táborech pro zavlčené osoby a stále ještě zakouší velké útrapy. Dejte, abych se odrazil, zda mohou Spojené národy, které vědí o těžké situaci statisíců židovských obyvatel, které zůstaly naživu, neprojevit zájem o situaci těchto lidí, odtržených od své vlasti a svých krdů? OSN nemůže na tuto situaci lhostejně pohlížet, protože by to bylo neslučitelné s ušlechtilými zásadami vyhlášenými v její Chartě, se zásadami, stanovícími ochranu lidských práv

bez ohledu na rasu, náboženství a pohlaví. Je načase, abychom těmto lidem pomohli nikoliv slovy, ale skutky."

Pak se Gromyko zabýval konkrétními návrhy na řešení palestinské otázky. Uvedl, že nejlepší řešením by bylo zřízení nezávislého binacionálního palestinského státu, který by patřičně chránil židovské i arabské zájmy a pokračoval: "Kdyby se ukázalo, že tato varianta není uskutečnitelná vzhledem ke zhoršeným vztahům mezi Židy a Araby, pak by bylo nutno sáhnout po druhé variantě, která je v Palestině stejně populární jako první a která chce rozdělit Palestinu ve dva samostatné nezávislé státy - židovský a arabský. Opakují, takovéto řešení palestinské otázky by bylo oprávněné jen tehdy, kdyby se ukázalo, že je poměr mezi židovským a arabským obyvatelstvem skutečně tak špatný, že je nyní možno umířit a zajistit jejich pokojné soužití."¹⁾

SSSR tedy v obecné rovině podporoval židovské vystěhovalství do Palestiny, připustil možnost samostatného židovského státu a když se prokázala nereálnost židovsko-arabské dohody, postavil se skutečně za jeho vznik. Koncem listopadu 1947 odhlasovalo valné shromáždění OSN rozdělení Palestiny na dva státy. Problémy teď ovšem neskončily, spíše začaly. Ihned po vyhlášení rozhodnutí OSN začala "neoficiální" arabsko-židovská válka. Na slavnostní vyhlášení státu Izrael, k němuž došlo 14.5.1948, reagovalo několik arabských států vstupem svých vojáků na palestinské území. Boje pak s krátkými přestávkami

1) Cit.dle E. a E.Ternerevi: Stát Izrael - malá země velkých problémů, Orbis 1950 str.121-123 a 197.

pokračovaly až do počátku r.1949. Arabské země se při nich těšily významné podpoře Velké Británie, zatímco Spojené státy podporovaly židovský stát. Celý problém se stal součástí angloamerických rozporů té doby a z obou stran odrážel strategické zájmy těchto mocností v mimořádně exponované blízkovýchodní oblasti. Byl zde však ještě třetí ve hře. Z pozic USA sehrály zřejmě nikoliv nejmenší úlohu obavy, aby do Palestiny nepronikl sovětský vliv.¹⁾ Pravděpodobně s touto myšlenkou také USA jako první uznaly izraelský stát de facto (stalo se tak pouhých 11 minut po jeho vyhlášení.) Ale de jure uznal Izrael jako první Sovětský svaz a po něm rychle následovaly ostatní socialistické země (ČSR 18.5.1948). Postoj Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí vyvolával v Izraeli mnoho sympatií. Samozřejmě především v občanských demokratických kruzích, ale do jisté míry též ve vládnoucích vrstvách.²⁾

1) Svě místo měly i blížící se presidentké volby, připravované na závěr roku 1948. Truman nemohl nebrat v úvahu hlasy 6 milionů amerických židů.

2) Uveďme několik dobových dokumentů. V průběhu jednání OSN zaslal 9.5.1947 výkonný výbor strany Hašomer Hašair (levicová socialistická strana) následující telegram ústřednímu výboru KSC: "Postoj sovětské, ukrajinské, běloruské, polské, československé a jugoslávské delegace na Valném shromáždění OSN vzbudil hlubokou, vděčnou odezvu u obyvatel Palestiny. Tento postoj povzbuzuje pokrokové síly Palestiny, které věří v možnost příznivého vyřešení oprávněných národních cílů obou národů a židovsko-arabského vyrovnání." (AUV KSC) Když byl stát Izrael uznán Sovětským svazem, zaslal jeho ministr zahraničí sovětské delegaci v OSN děkovný telegram tohoto znění: "Chápu se této příležitosti, abych Vám vyjádřil pocity uznání a vděčnosti židovského národa v Palestině, které sdílí Židé celého světa, za pevný postoj, který zaujala delegace SSSR v OSN, za příznivý postoj ke zřízení židovského svrchovaného a nezávislého státu v Palestině, za neústupnou obhajobu této zájmy přes všechny potíže, za výraz upřímné sympatie k utrpení židovského národa v Evropě pod botou jeho (pokračování na následující straně)

Konečně dosud nebylo nic hotového - první volby a s nimi rozhodnutí o další politice Izraelského státu měly teprve následovat.

Nemůžeme s jistotou říci, nakolik poskytoval SSSR Izraeli i jinou pomoc než morální a politickou. Ale vzhledem k tomu, co víme o vojenské pomoci Československu, můžeme bezpečně soudit, že vztah k tomuto druhu pomoci měl Sovětský svaz naprosto kladný. Přes všechny snahy však postupně v Izraeli získávaly rozhodující, ba výlučný vliv USA. Přispěla k tomu m.j. nabídka půjčky 100 milionů dolarů, načasovaná právě před volbami do Izraelského parlamentu.¹⁾ Mezi levicovými silami nebylo možno na podzim 1948 dosáhnout akční jednoty. Socialistická strana Mapam²⁾ odmítla po dlouhých jednáních vytvoření jednotné fronty a společné kandidátky s komunisty. Ve vlastních volbách získala pak necelých 15% hlasů (mnohem méně než se očekávalo).

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

fašistických katů a za podporu zásady, že Židé v Palestině jsou národ a mají právo na svrchovanost a nezávislost." (cit.dle E. a K. Ternerovi .... tamtéž str.145).

Konečně na IX.sjezdu KSČ v květnu 1949 prohlásil Š.Mikunis, generální tajemník KS Izraele : "Stát Izrael vanikl teprve před rokem za hrdinného boje našich synů a dcer proti anglo-americkému imperialismu a armádám sousedních arabských států a za výsunná a velké pomoci, kterou nám poskytl Sovětský svaz a země lidové demokracie .... Hlavním problémem je zajištění nezávislosti a bezpečnosti Izraele. Jde o to, že se anglo-americký imperialismus nechce smířit s existencí samostatného Izraele, který by mohl přerušit řetěz strategických základů od jižní Arabie až po Perský záliv, určených pro válku proti SSSR a zemím lidové demokracie. To vysvětluje snahy Angličanů a Američanů o upevnění moci v Izraeli, který se snaží zatáhnout do středoseanního bloku." (Protokol IX.sjezdu KSČ, ÚV KSČ str.454)

¹⁾ Volby byly po různých odkladech vypsaný na 25.ledna 1949. Americká Dovožní a vývozní banka prohlásila 19.1, že poskytne Izraeli půjčku 35 mil.dolarů, po níž bude následovat další, ve výši 65 mil. Den před volbami usnala Francie stát Izrael de facto a Anglie se vyjádřila, že zamýšlí učinit totéž. E. a K. Ternerovi, tamtéž str.217.

²⁾ Vanikla v lednu 1948 složením společné kandidátky levicových stran

Komunisté získali cca 3,5%. Jednoznačně nejsilnější vyšla z voleb praviceová socialistická strana Mapai (35,9%), která pak vytvořila vládní koalici s buržoazními stranami. Mapam nebyla ve vládě zastupena. Ministerským předsedou a ministrem obrany se stal David Ben Gurion, vůdce Mapai, prezápadní, resp. proamerický politik. Vládní program respektoval některé zájmy pracujících, ale v podstatě neměnil společenské zřízení. Možnosti posilování vlivu SSSR a socialistických států se horšily. Politické vákuum, vzniklé po odchodu Angličanů, vyplňovaly Spojené státy.

Toto období, rozhraní let 1948-1949, je pro účely našeho zkoumání rozhodující, ale nejasně o něm víme. V těchto měsících nastal v politice SSSR vůči Izraeli zl. m. Sovětský svaz se de-
zinteresoval a vztahy mezi oběma zeměmi se rychle horšily. Jak ukazují československé dokumenty, začala se také postupně zru-
šovat nejhrůznější dosud poskytovaná pomoc. Na této koneckonec
obvyklé reakci však nezůstalo. V SSSR narůstaly nejhrůznější
protižidovské tendence a v následujících letech dále sílily.¹⁾

Je zřejmé a logické, že ke zhoršení vztahů SSSR k Izraeli
došlo po té, kdy zde jednoznačně převládl americký vliv a pro-
gresivní síly nedosáhly pronikavějších úspěchů. Snad se v tomto
období také počínala rodit budoucí arabská linie sovětské politiky
na Blízkém východě. Tragickou stránkou palestinského neúspěchu
však zůstává, že se zašna jednoho rysu zahraniční politiky a strategi
SSSR odrážela výrazně též v politice vnitřní, ve zvýšeném počáte-
ní a příných represích proti některým občanům židovského původu.
Můžeme se domnívat, že nyní (a možná hned po vzniku izraelského
státu) působily dráždivě trvajících sympatií části sovětského
židovského obyvatelstva k Izraeli, resp. snaha některých do Izraele

1) Počátkem února 1953, krátce po procesu se Slánským a zatčení

se vystáhevati. To všechno se ovšem odehrávalo v patřičném rámci obecné podezíravosti a jiných osobných jevů, které přimáhala nová vlna stalinismu. V takovém ovzduší nechybělo vlastně nic, aby se začala konstruovat téze o významné účasti lidí na světovém imperialistickém spiknutí.

Výsledky mocenské hry na Blízkém východě, byly ovšem jen dílčím jevem v obecném kontextu studené války. Celkovou reakci sovětského vedení, resp. osobní reakci Stalinovu, lze rekonstruovat podle pozdějších činů shruba takto: V důsledku zestřování mezinárodní situace začal být Stalin stále více přesvědčen o nevyhnutelnosti nového světového konfliktu a to v relativně krátké době několika let. Zdá se, že přes všechny nedůpěchy nebyl pesimistou pokud jde o výsledky střetnutí. Sovětský svaz disponoval mohutnou pozemní armádou vysbrojevanou konvenčními zbraněmi a sčásti rozmístěnou v Evropě, kde proti ní dosud neexistovala žádná ekvivalentní síla. Někdy mezi lety 1947 a 1949 vyrobil a vyzkoušel SSSR atomovou bombu a jestliže nadále neexistával v jaderných závoděch, pak přece jen zlomil monopol, kterým až dosud Spojené státy disponovaly.²⁾ Stalin si ovšem uvědomoval obrovskou ekonomickou převahu Spojených států a skutečně, nast, že v poměrně krátké době může tato převaha radikálně svrátit vojenský poměr sil, zejména dojde-li, jak se dalo předpokládat, k zapojení obnovené západoněmecké armády do ozbrojeného kontingentu západního světa. Byl přesvědčen, že nelze vyčkávat a přihlí-

2) Při slavnostním zasedání na počest 30. výročí VŘSR prohlásil V.M. Molotov, že tajemství atomové bomby již dlouho přestalo existovat. Později, 25.9.1949 k tomu TASS dodal: "Toto prohlášení znamenalo, že Sovětský svaz již objevil tajemství atomové zbraně a že tuto zbraň má k dispozici."
*Prohlášení TASSu ze srpna 1949 reagovalo na západní zprávy, že v Sovětském svazu došlo "v uplynulých týdnech" k atomovému výbuchu. Srovnaj: Každé právo 27.9.1949.

ke k dalšímu posilování USA a jeho spojenců, aby se čelit jejich válečným přípravám důslednými a všestrannými opatřeními. K tomu chtěl využít nejen vlastních válečných možností SSSR, nýbrž patřičně koncentrovaného a centralizovaného potenciálu svého socialistického společenství. Podle těchto úvah byla na rozhraní čtyřicátých a padesátých let hospodářsky nutno upravit seskupení socialistických zemí, plně je podřídit jednotnému řízení a vlivu, unifikovat metody výstavby a celého sociálního pohybu, tvrdě odstranit udeředivé tendence, či individuální snahy a vlastní názory a metody. Provádět socialistickou industrializaci a další formy přestavby s neustálým vědomím blízkého se válečného konfliktu a přizpůsobovat mu je. Šlo nejen o způsob a rozdělení industrializace v každé zemi. Současně se měly jednotlivé ekonomiky co nejdříve propojit (tehdy ještě převážně cestou vzájemného obchodu) a napojit na ekonomiku sovětskou.

Jestliže tedy docházelo k postupnému izolování SSSR od řešení evropských i světových problémů, jestliže se definitivně krevaly naděje na ten či onen druh revoluční krize v západní Evropě, pak všestranná mobilizace socialistických států a intenzifikace sovětského vlivu v hranicích socialistického společenství měla tyto nevhody vyvažovat. Integrovaní tendence na Východě byly obdobou a protipólem snah západních, reprezentovaných především Spojenými státy. Metody integrace byly ovšem negativně ovlivňovány studencem válkou, představou o blízkém se konfliktu. Je to však - pokud jde o východní Evropu - jen jedna stránka

věci. Sostředění mezinárodních vztahů zintenzivnilo teorie a praxe stalinismu, odsunutě v době války a krátce po ní částečně do pozadí, naprosto však nezapomenutá. Tyto teorie se nyní nejen obnovily, nýbrž nabývaly řady doplňujících rysů. Objektivně existující zhoršení mezinárodních vztahů bylo tak doprovázeno subjektivistickým reagováním. Řeálná nebezpečí vyvolávala nereálná, absurdní a chorobná podezření. Křivila se jako tam, kde se nepředpokládala dostatečná zocelenost, totiž ve nově vzniklých, krátce existujících socialistických státech. K různým teoriím, které v tomto duchu najhlouběji ovlivňovaly tehdejší vývoj socialistických zemí, je nutno blíže poukázat alespoň na dvě:

1) Teorie neustále se soustřeďujícího třídního boje

Podle ní roste třídní boj úměrně s úspěchy socialismu, protože síly odsouzené k zániku se uchylují ke stále nebezpečnějším formám odporu. Definitivní a komplexní podobu dal Stalin této teorii v roce 1937. Již tehdy sloužila jako ideologické východisko resp. ospravedlnění násilných politických procesů a jiných forem bezpráví v SSSR.

Líněrní teorie deformovala marxistické pojetí třídního boje směrem k třídní repressi. Zakládala onu smutně proslulou a často zneužívanou verzi, podle níž za každým neděpchem nutno hledat ruku třídních nepřátel, špiónů a diverzantů. Tabanovala však podezíravost i proti těm, kteří násilovně pracovali a vykazovali úspěchy. I jejich horlivost " mohla být jen rafinovanou maskou nájemného agenta". Nejnebezpečnější nepřátelé

byli se podle této teorie stranickou legitimací a vysokými funkcemi. Z těchto pozic mohli údajně nejdříve škodit a také se v nich nej lépe skrývat před odhalením.

V okamžiku kdy se začaly sestřevovat mezinárodní vztahy, byla tato teorie síly a působnosti, kterou měla těsně před vypuknutím druhé světové války. Současně se obohatila o řadu nových vycházejících z nové situace a rozšířila se do dalších teritorií. Definitivní rozpad protifašistické koalice, protiscvětlý a protikomunistický kurs nastoupený v USA, byl se sovětské strany opětován a násoben n.j. apriorním, preventivním podezřením vůči každému, kdo se v minulosti i za podstatně jiných podmínek, dostal do styku s politickými, administrativními či vojenskými institucemi kapitalistických zemí. Stačil však i jakýkoliv delší pobyt na Západě nebo příbuzní v této oblasti. Část z těchto inkriminovaných okruhu osob zastávala v některých soc.zemích odpovědná místa. Tím se zdánlivě naplňovala téze o nejnebezpečnějším nepříteli se stranickou legitimací a ve vysoké funkci.

Vývoj situace na Blízkém východě, změněná politika vůči Izraeli se v této atmosféře nastala prostým taktickým obrátem, jižší mezinárodní politika zna nepřeberné množství. Tento krok přinesl sebou - jak již uvedeno - podstatné zvětšení okruhu podezřelých. V prvních poválečných letech začal v Sovětskému svazu boj proti tzv.kozmopolitismu a postupně se rozšířil do ostatních socialistických zemí. Bylo to vlastně deformovaná, změněná snaha o posílení socialistického vlastenectví v podmínkách

studené války. Měla se uplatňovat odvrácením jakýchkoliv vymožeností vědy, techniky a kultury vzniklých mimo socialistický svět, izolací od nich, skresleným tvrzením o všeobecném úpadku a zvrácením kapitalistického světa.

Postupně (ale velmi rychle) se neoddělitelnou součástí boje proti "kosmopolitismu" stala kampaň proti osobám údajně nezcitlivým a mateřskou zemí. Za ně byli považováni občané židovského původu, zvláště proto, že někteří z nich projevíli přání žít v Izraeli, nebo se sympatiemi sledovali vývoj tohoto státu. Nakonec se obvinění ze sionismu stalo synonymem spikleneckví, špiónství a zrádecké činnosti. 1)

- 1) Všechno k dispozici prakticky žádné oficiální materiály, podle nichž bychom mohli rekonstruovat vývoj této stránky politické atmosféry v Sovětském svazu. K alespoň částečnému objasnění používám proto zejména obsáhlejší citace z Kremburgovy knihy *Židé, roky, život* (část V.) Antar zde uvádí: "Dnes je mi jasné, že počátek některých událostí, o nichž musím psát, je spjat s tragickou smrtí Solomona Michajloviče Michoelise, proto raději jím.... Byl to veliký herec a jeho životem bylo samozřejmě umění.... Za války byl Michoelis díky židovského protifašistického výboru.... Po válce se na Michoelise obracely a prosbami tisíce lidí, kteří v něm viděli moudrého muže, ochránce učitelských. A pak se stal Michoelis obětí vraždy.... buď se stali (spolu s další osobou - K.P.) obětí přepadení, nebo byli zrazeni nákladním autem. Tato verze se zdála věrohodná na jaře 1948, ale už po půl roce o ní lehkě začal pochybovat. Když byl zatčen Zucka (jiný židovský herec K.P.), vášně náhled začalo vrtat hlavou: A jak vlastně skončil Michoelis? Nedávno jsem se v jedné literárních novinách dočetl, že Michoelise zavraždili Berioviští agenti." (str. 127-128); "Koncem osmaštyřicátého roku byl rozpoután židovský protifašistický výbor, nastaveno vycházení listu "Ejnikajt" a rozmetána sazba "Černé knihy". Krátce na to byli porazováni básníci a prozaici, kteří psali v jidiš "Peres Markiš, Kvitko, Bergelson, Fefer a jiní.... V lednu 1949 uveřejnily noviny zprávu: "O odhalení protivlastenecké skupiny divadelních kritiků"... Hned v prvním článku, jímž byla nová kampaň zahájena, se vykytovala takováto věta: "Jakou představu může mít A. Garviš o národní povaze ruského, sovětského či vka?" Dva dni nato jsem četl další

/ Pokračování poznámky z předchozí strany /

článek, kde se již mluvilo o "Gurvičích a Juzovských". Okruh "kosmopolitů" se šířil - ke kritikům byli přičtení někteří básníci a filmoví režiséři. Za dalších čtrnáct dní začali být odhalováni "beznárodní kosmopolité", ukryvající se pod pseudonymy .... Prognóza ležování "kosmopolitů" nebylo ovšem izolovaným jevem. Byla zatčena spousta lidí, kteří se dostali samozřejmě na vlastní vinou, do fašistického zajetí nebo se podařilo evakuovat, vrátili se dobrovolně z emigrace, byli postiženi represemi v třicátých letech či měli příbuzná v cizině." (str. 334) Tolik Krenburg.

Těsně před Stalinovcou sarti vyvrcholila protižidovská kampaň zatčení skupiny lékařů. Oficiální zpráva TASS o tom 13.1. 1953 říkala: "Před nějakým časem odhalily orgány státní bezpečnosti teroristickou skupinu lékařů, jejichž cílem bylo zákeřným léčením ukrátit život aktivních činitelů Sovětského svazu." Podle zprávy "klošinci" doznali, že vědomě nesprávnou léčbou způsobili sarti A.A. Ždanova a A.S. Ščerbakova. Pokoušeli se podryt zdraví vedoucích vojenských činitelů, vyřadit je z činnosti a tak oslabit obranu země. Většina členů "teroristické skupiny" byli Židé a zpráva hovořila o jejich spojení "a mezinárodní židovskou buržoasně nacionalistickou organizací Joint". Jeden ze zatčených údajně vypověděl, že dostal prostřednictvím "známého židovského buržoasně nacionalisty Michaela směrnici fyzicky zničit vedoucí kádry v SSSR." Současný úvodník Pravdy označoval: "Většina členů teroristické skupiny .... byla naverbována filiálkou americké výšlečné služby, mezinárodní židovskou buržoasně nacionalistickou organizací Joint. Spinavá tvář této špicenské sionistické organizace, které halila svou padlou činnost maskou dobročinnosti, byla plaš odhalena" (cit.dle RP 14.1.1953). To se tedy odehrálo prakticky ve stejnou dobu, kdy v Československu probíhal proces s "protistátním spikleneckým centrem". Krenburg k této události dodává: "Vyšel článek o tom, jaké nadšené dopisy docházejí na adresu lékařky, která usvědčila" vrahy v bílých pláštích." V mnoha dopisech se mluvilo o "ruské ženě" "ruské duši" (str. 504). Tato lékařka byla též významná levinovská řádem "za pomoc prokázanou vládě při usvědčování vraha z řad lékařů."

Je zajímavé, že zatčení lékaři byli prvními oficiálně rehabilitovanými - necelý měsíc po Stalinově sarti. Pravda v souvislosti s tím napsala: "Opovržením hodní dobrodruzi.... se pokoušeli zkonstruování svého vyšetřování rozpoutat v sovětské společnosti, stmelené morálně politickou jednotou a myšlenkami proletářského internacionalismu, socialistické ideologii naprosto cizí pevné národnostní nenávisti. V těchto provokačních séměrech nezastavovali se před nestoudným pocalouváním sovětských lidí. Pořlivým přešetřením bylo na příklad zjištěno, že takovým způsobem byl pomlouván čestný veřejný činitel, národní umělec SSSR Michaela. (cit.dle RP 7.4.1953)

Nelze než znovu připomenout, že ještě po tomto aktu proběhla v Československu řada procesů, v nichž obvinění ze sionismu, resp. vztahů k Izraeli zdaleka nepatřilo k bezvýznamným.

Teorie lineární se zastávajícího třídního boje byla v letech studené války modifikována také vznikem socialistického společenství. Vznikla představa, že existuje vzájemná souvislost a komplexnost nepřátelské činnosti. Podle ní šlo o v. obecně, permanentní spiknutí imperialistů proti všem socialistickým zemím, jehož významnou součástí je získávání a nasazování špiónských agentů do komunistických stran. Při tom čím vyspělejší a významnější lidově demokratický stát, tím soustředěnější úsilí, tím vyšší funkce se snaží agenti cizích rozvědek dosáhnout. Podle této představy není možné, aby se špionážní a špióni nacházeli na vedoucích místech např. v Maďarsku a Polsku, nikoliv však v Československu, jako zemí průmyslově vyspělejší a v blízkosti důležitě spojené se Západem. Pokud zde ještě nedošlo k odhalení agentury (resp. k nalezení dostatečně exponované "hlavy spiknutí", je to jen důsledek malé bdělosti, zásadovosti a schopnosti těch, kteří jsou povinni o toto odhalení usilovat.

2) Teorie o jediném socialistickém modelu a škodlivosti
vzájemnosti.

Je dostatečně známo, že v prvním poválečném období byly Stalinem tolerovány a snad i podněcovány úvahy o národních specifikách, specifické cestě k socialismu odlišné od sovětské atd. V době studené války a v rámci upevňování socialistického společenství se tyto úvahy (případně praxe vyvíjející se podle nich) neměly jen tiše vzít z pořádku. Stalin

stejně dospěl k přesvědčení, že uplatňování specifík oslabuje a narušuje socialistickou jednotu, zesnuje obranyschopnost. V tomto smyslu začala být snaha o respektování zvláštností považována za škůdcovskou, nepřátelkou, vyžadující nejostřejší odsouzení a sankce. Daný t.j. sovětský model se v budoucnu měl vysnažovat jen jakýmsi amovývojem, zdokonalování uvnitř vlastního rámce, podle podmínek SSSR. Dílčí změny se ovšem považovaly za povinné pro všechny země tvořící socialistickou soustavu.

Ideologické roucho teorie jediného modelu tvořil falešné vědomí, které kolem tohoto modelu vznikalo. Jako by totiž představoval jediné možné řešení, jako by výhradně on ztělesňoval představy klasiků o socialismu.¹⁾ V praktické politice tomu odpovídala prohlubující se nerovnoprávnost a nesamostatnost jednotlivých komunistických stran, jejich plná podřízenost centralizující úloze KSSS.

Vzrsek a průběh studené války přispěl tedy mnoha formami k vytvoření atmosféry politických procesů, namířených dovnitř komunistických stran. Ale tuto atmosféru i vlastní procesy nelze připsávat jen na vrub zhoršených mezinárodních vztahů. Studená válka mohla mít proto tak mocnou sílu vnějšího podnětu, že řada používaných metod socialistické výstavby a postupující reformace politického systému socialistických zemí dobře tomuto podnětu připravily půdu. Teorie, oživené a modifikované studencou

¹⁾ V krystalické podobě reprodukoval později tyto teorie K. Gottwald v projevu při otevření Muzea V.I. Lenina 21.1.1953 uvedl: "Každé straně však by bylo složinnou hloupostí, kdybychom chtěli některé z oněch "odlišností", které byly pouze přechodného významu a postupně odumírají, konservovat. Stále širší a hlubší poznávání sovětských zkušeností, a tedy stále větší přibližování se sovětskému příkladu, tot jeden z hlavních zákonů vývoje lidově demokratických zemí.... A neopak! Vystřikování a konservování ničích přechodných forem a vydávání jich

válkou, dále tyto deformace umocňovaly. Počátkem padesátých let pak oba uvedené klíčové faktory postupovaly ruka v ruce. Jestliže v tomto období vrcholilo rozstřevání mezinárodních vztahů, pak se jeho vlivy transformovaly do vnitřní politiky soc. semi prostřednictvím vrcholně deformovaného politického systému. Výsledkem této symbiózy nemohlo být nic jiného, než zvrácený, pokrivený odraz zvětšeného napětí.

- X - X - X -

Realizaci uvedené politiky a teorií, vydatujících se politických procesů, zprostředkovávalo na rozhraní čtyřicátých a padesátých let několik činitelů. Co do institucí sem na prvním místě patřilo Informační byro komunistických stran a v jistém smyslu i Rada vzájemné hospodářské pomoci. V případě Československa a jeho určitého spořádku při inscenaci procesů namířených devnitě komunistické strany, měly významný zprostředkující vliv též připravované a uskutečňované procesy v okolních socialistických zemích. (To byl vlastně vliv zprostředkovaný ve druhém stupni.) Jednotlivé činitele teď postupně uvedeme. Úloha informačního byra komunistických stran:

V srpnu 1947 se na území Polska konala schůzka představitelů devnití komunistických stran, označená pak v komuniké jako "informační porada". Zúčastnili se jí zástupci: komunistické strany Jugoslávie 1)

Zobražování poznámky z předchozí strany)

... jako příkladu a zkušeností, vede nakonec k popření a zvrácení...
... podstaty lidové demokracie a k restauraci kapitalismu.
... (Gottwald 1951-1953, SNPL 1953, str. 248)

... jsou uvedeny tehdejší názvy jednotlivých stran.

Bulharské dělnické strany (komunistů)

Komunistické strany Rumunska

Maďarské komunistické strany

Polské dělnické strany

Yevrazovské kom. strany (bolševiků)

Komunistické strany Československa (R. Slánský, Š. Bažtovanský
a neoficiálně B. Geminder)

Komunistické strany Francie

Komunistické strany Itálie

Podle uváděných dokumentů¹⁾ uanesla se porada "vzhledem k negativním
jevitům, způsobeným nedostatkem styků mezi stranami zastoupenými
na poradě a vzhledem k nutnosti vzájemné výměny zkušeností",
zřídit Informační byro. Poslání byra bylo formulováno jako
výměna zkušeností mezi stranami a v případě potřeby koordinace
jejich činnosti na základě vzájemné dohody. Podle těchto prame-
nů se Informační byro skládalo "ze zástupců ústředních výborů,
složenou zástupců z každého ústředního výbor, při čemž delegace
zpracovávají a změny v nich provádějí příslušné ústřední výbory."
Informačním byru se zřizoval časopis "Za trvalý mír, za li-
bevnou demokracii", vycházející v různých jazycích. Za sídlo
Informačního byra a redakce časopisu byl určen Bělehrad.

Jestliže pomíneme zmínky a náznaky roztroušené ve vzpomín-
kách a jiných materiálech představitelů komunistických stran²⁾

¹⁾ Komuniké o informační poradě představitelů několika komunis-
tických stran - RP 5.10.1947.

²⁾ Komuniké o výměně zkušeností a o koordinaci činnosti stran
zastoupených na poradě - tamtéž.

³⁾ Uvádí je K. Vaš ve studii "K dějinám Informačního byra 1947-
1956", publikované ve Sborníku dokumentů k činnosti Informač-
ního byra 1947-1956" - VPAKG 1968. Tento sborník je cenný
hlavně tím, že poprvé v češtině publikuje sovětsko-jugoslávskou
korespondenci z první poloviny roku 1948. Jinak se ovšem opi-
je o všeobecně známé, uveřejněné materiály. Proto jsou

ness se dodnes žádná konkrétní jednání, korespondenci atd., která předcházela založení Informbyra, nemáme ani spolehlivé prameny k odůvodnění počtu a okruhu jeho účastníků. Je však zřejmé, že iniciativa k založení byra vzala od KSSS¹⁾ a že jeho vznik byl výsledkem a výrazem dané mezinárodní situace. Byla to svým způsobem paralela integračních tendencí západního světa, jejich politická analogie, nástroj, jehož prostřednictvím mohla KSSS účinněji a bezprostředněji ovlivňovat a řídit činnost rozhodujících evropských komunistických stran.²⁾ Je přirozené, že narůstající studená válka a z ní vyplývající strategie i taktika KSSS nacházela postupně na půdě Informačního byra ten nejintenzivnější odraz.

1) Dokládá to n. j. vystoupení A. Ždanova a G. Malenkova na ustavující schůzi. A. Ždanov uvedl n. j.: "Zkušenosti však ukázaly, že tato vzájemná odloučenost kom. stran je nespřávná, škodlivá a v podstatě nepřirozená..... Nemí pochyb, že kdyby taková situace trvala nadále, byla by plně krajně škodlivých důsledků pro vývoj činnosti bratrských stran. Tato potřeba vzájemných porad a dobrovolné koordinace činnosti jednotlivých stran dozrála zvláště nyní, kdy další odloučenost by mohla vést ke zmenšení vzájemného porozumění a časem i k vážným chybám." G. Malenkov v této souvislosti sdělil: "Jelikož KS nemají vzájemných styků, připravuje se tato okolnost o možnost, aby jakkoliv koordinovaly akce komunistů různých zemí a tak se bránily plánům imperialistů nyní, kdy americký monopolistický kapitál organizuje tažení proti komunismu a demokracii, proti Sov. svazu a záměra nové demokracie, rozvíjí expansionistické plány, zasáhá pod rouškou "pomoci" zotročit řadu evropských a jiných zemí a kdy komunisté musí určit svůj poměr k těmto plánům amerického imperialismu. Podle našeho názoru je nutno ukatačně určitá opatření, aby byl odstraněn nynější nenormální stav v těchto otázkách. Proto bychom pokládali za nutné projednat na nynější poradě otázky mezinárodní situace a otázky obnovy spojení mezi komunistickými stranami, projednat otázku, jak zříditi mezi nimi ustavičný kontakt k dosažení vzájemného pochopení, výměny zkušeností a koordinace činnosti komunistických stran na základě vzájemné dohody, a to v těch případech, kdy to budou pokládat za nutné. Pramen: "Zasedání devíti komunistických stran" - knižnice Světových rozhledů sv. I str. 25-26 a 88.

2) Pokud snad při založení byra v r. 1947 neexistoval tento náhr v uvedeném vyhraněném podobě, brzy jí začal zcela skutečně nabývat.

Pokud jde o členskou skladbu, zdá se logické, že dané seskupení umožňovalo vedoucí činnost vůči nejdůležitějším kom. stranám rozhodujícího, t.j. evropského teritoria, aniž by se velikým rozsahem sdružení vyvolávala navenek reminiscence Komunistické internacionály. S výjimkou SED, která v dané chvíli nepředstavovala stranu suverenního státu a s výjimkou strany albánské, byly zde soustředěny KS všech evropských lidových demokracií. Vedle nich zahrnovalo Informbyro jednoduše nejsilnější a nejvlivnější komunistické strany západní Evropy. Zdá se, že nebyl zájem jakkoliv tento stav rozšiřovat. SED nebyla přijata ani po vzniku NSR a žádosti některých dalších stran o vstup byly odmítnuty. Fakta o skutečných příčinách tohoto rozhodnutí známe jen velmi málo.¹⁾ Můžeme se však domnívat, že se považovalo za nežádoucí, činnost stran, jejichž přítomnost by působila nějaké mimořádné větší komplikace.

Základním jevem, který se v činnosti Informačního byra výrazně uplatňoval, byl výraznější centralismus uvnitř komunistického hnutí, stále větší podřízení zájmových stran Komunistické straně Sovětského svazu. Tento vývoj se ovšem

1) V rukopisných pozůstatcích E. Slánského z červnové schůze IB v r. 1948 se dočítáme, že se projednávaly žádosti řeckých, albánských a finských komunistů o vstup do byra. Všechny tři byly odmítnuty. V poznámkách se o tom uvádí následovně: Řecko: nyní neúčelnost. Byly by těžkosti. Vedle by k obviňování, že jsou agenty Moskvy. Ale informovat řecké soudruhy o činnosti IB. Albánie: nyní neúčelnost. Nejsi přijata do OSN. Informovat. Nezávislost Albánie zaručena třemi státy. Finsko: posoudit až na řádném zasedání a pozvat je. Před volbami neúčelné rozhodovat. (ADV KSC). O nic více neproxramují ani dochované rukopisné poznámky G. Baraše. Správa delegáta KSC E. Friše uvádí, že červencová porada sekretariátu Inf. byra r. 1948 znovu o vstupu KS Finska jednala. Bylo rozhodnuto odložit tuto otázku a projednat ji na nejbližší poradě IB. (ADV). Později už nenacházíme o těchto otázkách žádnou zmínku k přijetí KS Finska do IB jak známo.

neodehrával jen prostřednictvím IB a ne pouze formami, jež budou uvedeny. K politickým procesům měl také postupující centralismus méně bezprostřední vztah než ostatní jevy v IB. Svádím zde některé fakta hlavně proto, že až dosud patřila k malým místům na mapě našich znalostí. [Nové dokumenty neodstraňují ovšem dosavadní útržkovitost poznatků o činnosti Informačního byra. Umožňují však mnohem fundovaněji doložit celkovou tendenci organizačně politického vývoje této instituce. Vyjadřovala neustálou snahu vedoucí strany, přejít od původně deklarované výměny zkušeností a dobrovolné koordinace, k zavazující a statutárně podchyčené poslušnosti členských stran vůči rozhodnutím byra. V souladu s vyskoušenými metodami mělo se Informbyro stát svého druhu převodovou pákou k uplatnění centralizované vůle v mezinárodním komunistickém hnutí. Při tom se měl zachovat vnější dojem, že jde maximálně o koordinaci. Dokumenty organizačního vyznění se přísně tajily.

Vývoj organizačních forem centralizace lze relativně dobře sledovat na pejetí sekretariátu Informačního byra. Původně pomocné, technické a přípravné instituce, o jejíchž politickém fungování nebyly zřejmě vyhraněné představy měl sekretariát stát jakýmsi výkonným výborem, vybaveným řídicími a kontrolními pravomocí,

Uvezené materiály posunují sledovatelnou historii Informbyra přibližně o jeden rok, t.j. do konce r.1950. Podle nich se také v letech 1949-1950 rozvinuly centralizační snahy v rámci celosvětového komunistického hnutí.

Na ustavující schůzi byra v roce 1947 referoval "O výměně zkušeností a koordinaci činnosti komunistických stran" W. Gomulka. Jeho referát (jako jediný z těch o nichž se zmiňuje oficiální komuniké) - nebyl nikdy publikován a dosud jej neznáme. Resoluce uveřejněná k tomuto bodu ukládá Informbyru organizovat výměnu zkušeností a v případě potřeby koordinovat činnost komunistických stran na základě vzájemné dohody. Hovoří se zde sice o sídle IB, ale bez uvedení co se vlastně v tomto sídle - kromě redakce časopisu - bude nalézat.

Velmi kusé rukopisné poznámky B. Gemindera, uložené v archivu ÚV, nám o Gomulkově referátu neříkají o mnoho více. Vyplyvá z nich, že výměna informací, zkušeností a koordinace činnosti se měla uskutečňovat formou obdobných porad představitelů KS, jakou byla porada ustavující. Kogání schůzí se předpokládalo každé čtyři měsíce, v případě nutnosti častěji - s tím, že základní práce má být vykonávána právě na nich. Gomulka se též zmiňoval o nutnosti pomocného aparátu.¹⁾

Na červnové schůzi v r. 1948 rozvinul organizační otázky M. A. Suslov. Konstatoval, že dočasná neexistence aparátu IB stěžuje spojení stran. Neuskutečňuje se též kontrola a vedení

1) Dodatečně nalezené poznámky G. Baroše nepřinášejí sice podstatně nové momenty, ale obsahují některá upřesnění. Gomulka podle nich navrhl schůze byra jednou za 3-4 měsíce, případně častěji. Pomocný aparát měl sloužit ke shromažďování informačního materiálu a k přípravě zasedání. Složen měl být z příslušníků VKS(b) a země v níž bude pracovat. V Gomulkově referátu se dále uváděly organizačně-politické otázky vydávání a redigování časopisu. Sídlu IB se nemělo nacházet v Moskvě. Další schůze IB se předpokládala v období mezi koncem listopadu a 15. XII. Bělehrad se sídlu IB navrhl Djilas, Malenkov tento návrh schválil. (AUV)

časopisu. Navrhl vytvoření stálého orgánu, v podobě sekretariátu, který by zajistil jak spojení mezi členskými stranami, tak kontrolu redakce. Sekretariát měl být pětičlenný a to ze zástupců VKS(b), rumunské, polské a bulharské KS a společného zástupce západních stran. Na téže schůzi IB došlo k ustavení komise, již se ukládalo připravit do dvou měsíců (1) organizační řád IB. Jejím předsedou byl ustaven J.Duclos a členy M.A.Suslov za KSSS, s.Techari za rumunskou a J.Berman za polskou stranu. 1)

První zasedání sekretariátu se konalo 5.VII.1948. Z dostupného materiálu zjišťujeme, že organizační výstavba sekretariátu ani jeho aparátu nebyla dosud provedena a neexistovaly ani přesné představy o jeho budoucí podobě. 2) Ve zprávě čs.delegáta

1) Pramenem k těmto otázkám jsou Slánského, Geminderovy a Barešovy poznámky. (AUV) Při rekonstrukci je nutno užívat kombinace, protože obsáhlost poznámek není jednotná. Lze soudit, že národnostní složení sekretariátu navrhl Malenkov, který též uvedl Suslova jako zástupce VKS(b). V poznámkách se dále vyskytuje jméno Kišínovského, jako zástupce Rumunů a Pajetovo jako zástupce italské a francouzské strany. Polská a bulharská strana zřejmě na místě své zástupce nejmenovala. Z poznámek vyplývá, že ve stálém sekretariátu se nepočítalo se zástupcem KSC a MSP. Jejich představitelé se však, jak víme, schůzi sekretariátu zúčastňovali. Také z ostatních stran se kromě stálých zástupců účastnili i další delegáti.

Z Barešových poznámek je patrné, že složení komise k organizačnímu řádu, nebo alespoň její větší částí, navrhl Ždanov.

2) O poradě existuje oficiální zpráva delegáta KSC, jímž byl E.Friš. (AUV) Jednání řídil M.A.Suslov. Porada měla dva hlavní body 1) Stanovisko KS sdružených v IB k pozvání na sjezd KS Jugoslávie. 2) Aktuální otázky vyplývající z červnových usnesení IB.

K prvnímu bodu sdělil M.A.Suslov, že podle názoru ÚV VKS(b) nemají komunistické strany vysílat na sjezd KS Jugoslávie své delegáty. Přijetí pozvání by mohlo jen poškodit věc komunistického hnutí. Frišova zpráva charakteristicky dodává: "V diskusi, která se rozpředla po referátu s.Suslova, zaujali zástupcové jednotlivých stran souhlasné stanovisko se stanoviskem VKS(b). Je přirozené, že jsem tak učinil za KSC i já, ačkoliv - pokud vím - předsednictvo ještě o této (pokračování na další straně)

se znovu uvádí, že podle červnového usnesení IS je úkolem sekretariátu udržovat kontakt mezi Informačním bytem a ústředními výbory KS a provádět politickou kontrolu vydávaného časopisu. Bylo stanoveno, že konkrétní návrh na výstavbu technického aparátu sekretariátu předl. ř. zástupce VKS(b) spolu se zástupcem Rumunské děl.strany na nejbližším zasedání sekretariátu.

M.A.Suslov nadhodil tyto otázky

- oddělení pro udržování spojení s ústředními výbory, a to spojení radiového
- má být organizována informační a zpravedajská služba
- má být vybudován nepočtený tech.aparát sekretariátu.

M.Friš ve správě dodával: "Poznamenávám ještě, že jsem nemohl sestát přímou odpověď na otázku jestli práce sekretariátu IB bude vyžadovat stálého pobytu v Bukurešti, nebo jestli půjde spíše o periodické porady sekretariátu, které by nevyžadovaly stálého pobytu v Bukurešti. Myslím, že na tuto otázku bude možno odpovědět až po nejbližší schůzi sekretariátu IB."

Je, jak vyplývá, se měla konat za 2-3 týdny. Zde se konala,

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

...nejednalo." V přijaté rezoluci (je spolu s dalšími přiložena ke správě) doporučuje sekretariát IB odmítnout vlastní delegaci a ukládá informovat o tomto stanovisku ústřední výbory Albánské, Řecké a Finské strany. V průběhu budou se zabýval sekretariát otázkou Bělehradské odbočivé konvence a Svazu balkánské mládeže. Konstatoval, že usnesení o této věci bylo provedeno. Příslušná rozhodnutí IS se nyní musí doručit ústředním výborům, opět včetně Albánské, Řecké a Finské strany. (V příloze obsahující toto rozhodnutí stojí n.j.: "Uzavření Bělehradské odbočivé konvence a utvoření Svazu balkánské mládeže je politickým omylem. Jejich existence je neúčelná a chybná. Doporučuje se jejich zrušení).

Na této schůzi sekretariátu zabývala řádeční KS Finska o zprávu do IB (odloženo), schválilo plán ideologické kampaně v souvislosti s rezolucí IB o Jugoslávii a některé další otázky. Hlavním tématem součástí schůze byla vlastní problematika řízení sekretariátu IB. a níž se hovoří níže.

a jakým programem a výsledky, nevíme. Další znalosti máme až z schůzi sekretariátu v červnu 1949.¹⁾ Z hlediska skoumání organizační struktury a upevňování pravomocí Informbyra to není na závadu. Teprve na této červnové schůzi byl totiž předložen návrh organizačního řádu, vypracovaný stancovní komisí.²⁾ J. Duclos v referátu k návrhu vyzdvihl, že novým rysem je přesné formulování koordinace činnosti. (Geminder k tomu poznamenává: "Ne jenom nezbytnost, ale stále" - zřejmě ne jen koordinace v případě nezbytnosti, ale jako stálý jev B.P.). Tato koordinace je v zájmu komunistických stran při jejich boji proti imperialismu. Duclos výslovně poukázal na koordinaci činnosti imperialistů (NATO, Bruselský pakt) a uvedl, že tím více musí svou činnost koordinovat komunistické strany.

V diskusi podpořili všechni její účastníci³⁾ předložený návrh a tím, že konference IB nemohou běžnou koordinaci

1) Podle pozvánky podepsané "představitelem ÚV VKS(b) v sekretariátu IB "M.A. Suslovem a "představitelem ÚVRDS v sekr. IB" Klainševským, se měla porada konat ve dnech 7.-10.6.1949 v Bukurešti. Podle poznámek B. Gemindera, který byl spolu s M. Svermou delegátem tohoto zasedání ze KSČ, byla schůze zahájena 14.VI.1949. Geminderovy rukopisné poznámky jsou o ní jediným pramenem.

2) Pozvánka znemovala jako body pořadu: a) návrh stanov IB (tentokrát se používá pojem "ustav" jindy "organizační ustav") b) Zpráva představitelů stran o opatřeních k dalšímu rozvoji hnutí obránců míru po všesvětovém kongresu na obranu míru v Paříži. c) Zpráva představitelů stran o opatřeních k aktivnímu boji kom. a děl. stran proti Titově klíče. d) Plán práce redakce "Za trvalý mír" na nejbližší měsíce. e) Různé.

Geminderovy poznámky uvádějí tento pořadí: a) Návrh organizačního řádu b) Příští schůze IB (víme-li, že na této schůzi se jednalo o Jugoslávii a též o obranu míru, mohou pod tím být skryty body b) a c) z pozvánky); c) Za trvalý mír - úkoly redakce a přechod na týdeník

d) Distribuce časopisu
e) Různé otázky

Berman, Longo, Červenkov, Suslov, Svermou, Kovács, Gheorgescu.

sajistit; akce mezinárodního charakteru musí být koordinovány sekretariátem. (Longo) Také M.A.Suslov návrh vysoce vyzdvihl a konstatoval, že znamená "krok vpřed ke koordinaci". M. Švermová souhlasně připojila, že účel sekretariátu se zvyšuje. Diskusi shrnul M.A.Suslov návrh se v zásadě schvaluje. Konečný text předloží téže schůzi sekretariátu komise ve složení Longo, Červenkov, Kovács, Švermová. K definitivnímu projednání dojde na příští schůzi IB.¹⁾ Tak se též stalo. Listopadová schůze Informačního byra (16.-19.XI.1949 v Maďarsku) projednala vedle zveřejněných bodů²⁾ rovněž organizační řád. Referentem byl opět J. Duclos.³⁾ Geminderovy poznámky neobsahují tentokrát ani jeho referát, ani průběh diskuse. Pravděpodobně byl návrh org. řádu po předchozím projednání v sekretariátu schválen bez většího jednání. Pro naše účely je však rozhodující, že celý tento dokument se zachoval a byl nyní spolu se stanoviskem čs.delegace nalezen.⁴⁾ V jeho preambuli se udržela sice formulace " o koordinaci činnosti na základě vzájemné dohody a v případě nutnosti," celý další text však vyjadřoval něco

- 1) V rúsném se znovu hovořilo o technickém aparátu. Uvádělo se: oddělení spojení, technický sekretariát, oddělení překladatelů, hospodářské oddělení.
- 2) M.Suslov: Obrana míru a boj s podněcovateli války P.Togliatti: Jednota dělnické třídy a úkoly komunistických a dělnických stran. G.Gheorghiu-Dej: Jugoslávská komunistická strana v moci vrahů a špiónů.
- 3) Naším podstatným pramenem jsou znovu rukopisné poznámky B.Gemindera, který byl delegován za KSC vedle R.Slánského, Š.Baštovanského a L.Kopřivy (AUV)
- 4) Vzhledem k neobyčejnému významu jej celý cituji v příloze č.I, společně s doslovným stanoviskem čs.delegace.

jiného. Sdružené strany se zavazovaly "uskutečňovat jednomyslně přijatá usnesení IB", přiznávaly druhým KS právo kritiky své činnosti a ukládaly si povinnost " uskutečňovat sebekritiku v zájmu ideového růstu a organizačního upevnění svých řad." V dokumentu se zakotvovalo též postavení sekretariátu. Měl n. j. provádět nezbytná opatření ke koordinaci činnosti stran podle přijatých usnesení a dohodnutých otázek. Informační byro se napříště mohlo opírat nejen o morální a politickou autoritu KSSS. Stávalo se též organizačně pevnou, vzájemně svázanou institucí, jejíž orgány dostávaly velikou pravomoc. Známky o závaznosti jednomyslně přijatých usnesení nás při tehdejších poměrech v komunistické hnutí nemohou mýlit. Je jasné, že každá otázka vnesená na pořad vedoucí, sovětskou stranou, stávala se prakticky závaznou pro všechny účastníky. Jestliže direktivita rozhodování nebyla ještě formulována co do litery, brzy se i tato "mezera" zaplnila. 1)

O další schůzi sekretariátu, která se snad konala na jaře 1950, nemáme žádných zpráv. Jen návrh diskusního příspěvku, který 17.4.1950 poslal L. Kopřiva Klementu Gottwaldovi. Podle jeho obsahu lze soudit, že schůze, jestliže se vskutku konala, projednávala plnění rezoluce o jugoslávské KS, z listopadu 1949.

Větší znalosti máme o dokumentech porady sekretariátu, nepořádané někdy na podzim 1950 a zaměřené převážně k předmětu

1) Jedním z přijatých úkolů členských stran stalo se placení příspěvků. V Geminderových poznámkách z června 1949 je uveden (bez bližšího označení) procentní rozdělovník, který se zřejmě týká placení příspěvků. Obsahuje tyto údaje: VKS(b) 50%, Polsko 12%, ČSR 12%, Maďarsko 9%, Rumunsko 8%, Bulharsko 7%, Francie 1%, Itálie 1%.

našeho nynějšího zájmu.¹⁾ Jednalo se totiž o rozšíření funkcí Informačního byra. Referoval delegát Francouzské KS Étienne Fajon a soudě dle ohlasu u čs.delegace, setkaly se příslušné návrhy s plnou podporou jednotlivých stran. Podstata spočívala v úmyslu zřídít sekretariát Inforabyra jakožto stálý, řídicí mezinárodní orgán komunistických a děl.stran, v čele s generálním tajemníkem IB. Mezi úkoly sekretariátu se uvádělo: "V neodkladných případech přijímat usnesení a direktivní pokyny závazné pro příslušné členské strany Informačního byra."²⁾ Sekretariátu IB se ukládalo přepracovat v souladu s tím stanovou IB a předložit jejích nový návrh příští poradě IB.

Na podzim 1950 tedy i formálně a organizačně vykrystaloval záměr, vytvořit nové řídicí centrum komunistického hnutí s plně mu přidělit zúčastněné strany. V podobě sekretariátu jako stálého rozhodovacího a direktivního orgánu by se zřejmě vytvořila nová obdoba exekutivy KI, pochopitelně v užším teritoriálním rozsahu, ale pravděpodobně nikoliv s užšími pravomocemi.

1) Není znám žádný údaj, podle něhož by bylo možné přesně tuto schůzi datovat. O tom, že byla na podzim 1950, zřejmě koncem října či počátkem listopadu, svědčí tato fakta:

- a) v materiálech a dokumentech této schůze se hovoří o "tříleté existenci Informačního byra"
- b) na pořadu bylo mimo jiné projednání práce listů Unité a Rudé právo. Redakcí ZTM se ukládalo, aby na základě výsledků jednání zpracovala článek o úkolech komunistického tisku. Ten skutečně na stránkách tohoto listu vyšel a to 8.12.1950.
- c) Ve vystoupení čs.delegace se uvádělo: "V poslední době se podařilo odhalit Slings jako agenta nepřitele." Jak známo, Slings byl zatčen 6.X.1950. (AUV)

2) Dokument "O rozšíření funkcí Informačního byra kom. a děl.stran" viz společně se stanoviskem delegace KSČ, jako přílohu č. II.
O diskusi k tomuto materiálu není kromě vystoupení čs.delegace nic známo.

Při tom vzhledem k mezinárodní situaci a celkové atmosféře v komunistickém hnutí té doby, nemohlo by jít o období exekutivy z poloviny třicátých let, nýbrž z jejích období nejcentralističtějších a nejdirektivnějších.

Dokumenty projednané sekretariátem na podzim 1950 podléhaly ještě schválení na příští schůzi Informačního byra. K té pravděpodobně už nedošlo. Alespoň o ní nemáme ani nejmenších zpráv.¹⁾ Netřeba však pochybovat, že duch přijatých dokumentů se uskutečňoval i bez ní. Pokud pak jde o politické procesy, odráželo se uplatňování centrální vůle ve snaze zúčastněných stran, přinést dostatek podkladů k odůvodnění apriorně vytýčených tézí.

Z projevu světového vývoje a teorií, které je doprovázely, nacházela na půdě Informačního byra svůj výraz též konstatující se mezinárodní situace. V referátu A. Ždanova: "O mezinárodní situaci" na první schůzi IB se konstatovalo, že "hlavním cílem imperialistického tábora je upevnění imperialismu, příprava

1) Těsně po zastavení Informačního byra v r. 1956, uvedl P. Togliatti, že mu Stalin v lednu 1951 navrhl, aby opustil práci v Italské KS a stal se generálním tajemníkem Informačního byra. Togliatti odmítl, neboť měl za to, že obdobná opatření by ve veřejném mínění vyvolala dojem, že se jedná o návrat k organizaci Komunistické internacionály. To by mělo "těžký a negativní odraz ve vývoji mezinárodní situace." V této věci - pokračuje Togliatti - se vedly živé diskuse a "záležitost dopadla dobře, neboť Stalin vzal zpět svůj návrh." (P. Togliatti "Problemi del movimento operaio internazionale" (1956-1961) Zde citováno dle uvedené studie K. Vaše, str. 41) Je možné, že ohledy na veřejné mínění a možnost dalšího zsetřování mezinárodní situace vakučku zabránily formální realizaci podzimního usnesení sekretariátu IB z r. 1950. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že v daném případě Stalin jednal na základě předem přijatého dokumentu, k němuž se jistě vyjádřili též zástupci italské KS.

nové imperialistické války, boj proti socialismu a demokracii a podpora reakčních a protidemokratických pre-fašistických režimů a hnutí ve všech zemích.¹⁾ Závěrečná zpráva o dva roky později, na listopadové poradě v r.1949, byla v souladu se zotříváním studené války tato formulace zesílena. M. Suslov ve svém projevu: "Obrana míru a boj s podněcovateli války uvedl: "Jestliže na první poradě Informačního byra se mluvilo o tom, že USA a Anglie přecházejí k přípravě nových válečných dobrodružství, pak dnes už vládnoucí kruhy Spojených států a Anglie provádějí otevřeně politiku agrese, politiku přípravy o rozpoutávání nové světové války."²⁾ Obdobně se vyjadřovala též rezoluce přijatá k tomuto referátu. Současně se v obou dokumentech vyslovala téze, která byla jistou obdobou teorie o lineárním zotřívání třídního boje. Podle ní imperialistický tábor slábne, "až čím beznadějnější je vůle imperialistické reakce, tím větší reakce zběsilější, tím více vzrůstá nebezpečí válečných dobrodružství."

Není tedy našim úkolem hodnotit oprávněnost těchto tezí. Z hlediska souvislosti politických procesů nás zajímá hlavně skutečnost, že zejména hodnocení mezinárodní situace provedené Informačním byrem v r.1949, vyvolávalo a prohlubovalo vlnu sektářství, nedovolovalo jakoukoliv diferenciaci uvnitř nekommunistických politických sil a celých národů a tím přispívalo k

---

1) Zasedání devíti komunistických stran. Svoboda 1947 str.11

2) Porada Informačního byra v Maďarsku v druhé polovině listopadu 1949. Svoboda 1952 str.4

vybičování a jednostrannému posuzování celosvětové atmosféry. Již samotná bezvýjimečná formulace o rozdělení světa na dva tábory znamenala označení "demokratického tábora" jen na socialistické země. Všechny ostatní státy světa, patřily podle toho do tábora imperialistického, protidemokratického.¹⁾ Jestliže se tedy měl podle přijaté resoluce tábor míru a socialismu dále upřevňovat, mohlo to znamenat jen co největší sepeřítí uvnitř socialistického společenství, co nejúplnějši izolovanost od ostatních světových sil.

Nediferencovaný, negativní postoj byl zaujat k socialistickým stranám a jejich představitelům. V rezolucích z roku 1949 byli dokonce označeni nejen jako "pomahači válečných štváčů", ale jako "nejhorší nepřátelé míru"²⁾. Konstatovalo se, že nyní nevystupují pouze jako agenti buržoazie, ale i jako agenti amerického imperialismu. Sdružení socialistických stran (existující tehdy pod názvem COMINFO - t.j. Výbor mezinárodních socialistických konferencí) se označovalo za špicovní středisko v řadě americké a anglické výzvědné služby.³⁾ Svým fanatickým

1) V referátu na ustavující schůzi v r.1947 jmenoval A.Ždanov také Finke mezi zeměmi "které se rozešly s imperialismem a vstoupily pevně na cestu demokratického rozvoje." K protidemokratickému táboru se přidruží - pravil - Indonésie a Vietnam, sympatizují s ním Indie, Egypt a Sýrie. (Zasedání devíti KS str.11) V r.1949 již jakýkoliv pokus o diferencovanou charakteristiku nekomunistických zemí chyběl. Zbyl imperialistický tábor vedený USA a demokratický (socialistický) tábor vedený Sovětským svazem.

2) Porada IS v Madaraku, str. 51-52

3) Tamtéž str. 56

sektářství, jednostranností, apriorností a schématicností ve vztahu k socialistickým stranám, dostávalo se tak Informační byro na úroveň analogickou počátku třicátých let, posílalo a popíralo závěry VII. kongresu Komunistické internacionály. Rozšiřovalo podnětství a perzekuci na další okruhy osob v lidově demokratických zemích.

Jednostranný vztah zaujímaly dokumenty IB z r. 1949 též k hnutí obránců míru. Správně sice ukládaly komunistickým stranám, aby ještě usilovněji organizačně upevňovaly a rozšiřovaly mírové hnutí, nebraly však dostatečně v úvahu celou jeho problematiku, složitost a strukturu. Jako by jen komunisté byli schopni a ochotni angažovat se ve sjednocování mírového hnutí. Konečně mezi úkoly obrany míru a boje s podnětovateli války se pořadovala "další sdělování Titovy nacionalistické kliky", která jak se pravilo, má významnou úlohu v uskutečňování útočných imperialistických plánů ve střední a jihovýchodní Evropě. Jako důkaz byl uváděn nedávný Hajkýv proces, který odhalil plán svrhnout za pomoci Titovy kliky "demokratické správy" v Maďarsku a jiných lidově demokratických zemích ..... proměnit země jihovýchodní a střední Evropy v loutky v ruce imperialistů a vojenskou základnu pro útok.¹⁾

Jestliže tedy Informační byro odráželo rostoucí se mezinarodní vztahy, jestliže správně volalo po zesílení boje za mír a upevnění mírové fronty, pak způsoby, kterými se měla tato snaha realizovat byly neadekvátní. Útoky byly vedeny nejen proti skutečným, ale i proti falešným adresátům. Nerozlišovaly se antikomunistické síly od sil nekomunistických. Rozpory uvnitř

1) Tamtéž str. 8 a 53.

hnutí se neoprávněně a nezmyslně přenášely do arány obecných mezinárodních vztahů. Tím vším se jako již mnohokrát v minulosti omezovala a předem sužovala fronta, po jejíž vytvoření a rozšíření se volalo. Potenciální spojenci byli odpuzováni a komunistické strany se ocitaly ve stále větší izolaci. Vykonávanými, paušálními obviněními sociálně demokratických a jugoslávských představitelů ze špiónské činnosti a válečných příprav se komunistickým stranám v soc. zemích vlastně ukládalo: Spojte boj za mír a odhalování těchto agentů nepříteli. Jejich likvidací významně posloužíte světovému míru. Politické procesy se tu odvíjaly do hávu spásy a záchrany lidstva.

Dalším jevem a teorií, nacházející v Informbyru intenzivní výraz, byla představa o jediném socialistickém světě, škodlivosti svládnosti a samostatných postupů. Uplatňování této představy tvořilo faktickou kostru dějin Informačního byra po celou dobu jeho aktivní (resp. relativně známé) existence. Markantně se to projevilo v roztržce s Jugoslávií, jejíž podnětem také nejvíce ovlivnilo první politické procesy a vnitrostranické případy v lidové demokratických zemích.

V genezi a celkové průběhu "jugoslávského případu" se ovšem prolínala i další hlediska, prakticky všechny prvky narůstajících deformací uvnitř mezinárodního komunistického hnutí. Krystalizovaly zde obecné otázky vztahů mezi stranami, pojetí vlastenectví a internacionalismu, rozhodnutí vedoucí strany považovat za internacionalismus jedněm to, co odpovídá jí samotnou předem vymezenému a omezenému rámci. Řešení tohoto "případu" představovalo svého druhu výklad suverenity socialistických zemí, rovnoprávnosti komunistických stran, pochybnou

odpověď na otázku kde vlastně hledat kořeny a inspiraci stranické politiky, komu se ni odpovídat. Svou roli v obvinění Jugoslávie sehrálo též její pojetí (či potenciální pojetí) praktických problémů socialistické výstavby - mezi jiným tendence třídního boje, chápání vedoucí úlohy strany, uspořádání celkového politického systému v zemi atd. To však byla spíše role odvozená.

Jugoslávská strana a její vedení, převážně v minulosti často samostatnou politikou. Ponechávalo si svůj pohled na probíhající mezinárodní události, neváhalo nahlas jej říci a jednat podle něj. Známý jsou například některé odlišné strategické záměry KS Jugoslávie z období národně - osvobozené války, při jejichž plnění se dostávala do rozporu jak s vedením VKS(b) tak s exekutivou Kominterny. Po válce nejevila zase Jugoslávie prádné nadšení nad těmi rozhodnutími a vzájemnými dohodami velmocí, jistě se cítila dotčena ve svých nárocích (např. v otázce Terstu.) V okamžiku, kdy se KSRS rozhodla upravit centralismus a všestrannou káseň v komunistických stranách socialistických zemí, začala se jako krajně nepohodlná jevit diplomatická, politická, hospodářská a v jisté míře i vojenská aktivita, kterou Jugoslávie vyvíjela v sousedních socialistických zemích na Balkáně a jež byla zřejmě ze sov. také strany chápána jako pokus o vytvoření dalšího vůdčího centra. Do této atmosféry přišla jako kapka, kterou všechno přeteklo, jugoslávská neochota podřizovat se a schvalovat všechna počínání vojenských, bezpečnostních a civilních expertů SSSR v Jugoslávii. V prvních měsících roku 1948 začal potom ostrý nátlak na vedení KSJ,

s cílem dosáhnout vyrovnání jeho kroku s ostatními.

I když nejsou všechny okolnosti jasné, dá se tedy vskutku předpokládat, že hlavní příčiny obvinění Jugoslávie tkvěly v nehraničně politických otázkách a dále v jugoslávském nesouhlasu s příliš otevřeným zasahováním do jejich vnitřních věcí. Takový postoje snadno vyvolával nejvážnější sovětské obavy o budoucí řešení problémů socialistické výstavby. V křivém zrcadle obav, jevíly se pravděpodobně některé skutečné odlišnosti zveličené, nebezpečně, budily snahu preventivně zabránit jejich dalšímu očekávanému prohlubování, resp. vlivu v jiných zemích společenství. Tak se stalo, že na jugoslávské praxi, krátce předtím ještě vysoce oceňované, nebylo pojednou shledáváno nic dobrého, že se prohlásila za nepřátelskou a v r. 1948 se dostala na přední místo v proklamovaných obviněních.

Jedním z nástrojů nátlaku na Jugoslávii stalo se odvolání sovětských poradců a odborníků. Po něm následovala série vzájemné korespondence, kde sovětské vedení postupně formulovalo všechna obvinění, obsažená potom v červnové rezoluci Internacionálního byra. Vedoucí představitelé KSJ zachovávali chladnou hlavu, klid, věcně a logicky argumentovali. Prohlašovali nejlepší vůli odstranit - jak předpokládali - vzniklá nedorozumění, objasnit a vyvrátit vznesená podezření, poskytnout pravdivé informace namísto zkreslených a pokračovat nadále ve spolupráci se všemi socialistickými zeměmi. Postup vedení KSSS však krok za krokem vyjevoval, že mu nejde o vysvětlení a nápravu těch či oněch dílčích otázek. Jediné řešení spočívalo podle něj v totální

kapitálci. Měla spočívat v úplné resignaci na odlišné, samostatné názory či postupy v budoucnosti a v sebakritice na tyto tendence v minulosti. V každém případě, ať již by výsledky korespondence a jiných tlaků dopadly jakkoliv, mělo již samotné obvinění Jugoslávie působit výstražně na všechny komunistické strany v socialistických zemích. Proto byly od počátku - a zcela jednostranně - informovány o sovětských stanoviscích a kolem celé záležitosti se vytvářela patřičná atmosféra mnohem dříve, než se dostala na pořad jednání Inforabyra.

Charakter sovětsko-jugoslávské korespondence a události s ní související si přinejmenším vynucují podrobnější situaci. Nikoliv pro jednotlivé věcné problémy. Ty konečně tvořily často jen vnější, ideologickou slupku, pod níž se teprve skrývala podstata rozdílných přístupů. Výměna dopisů nás zajímá především z hlediska metody, kterou se tyto rozdílné přístupy měly řešit, z hlediska výsledků, jichž při tom mělo být dosaženo.

První ze známých dopisů¹⁾ poslal 20.3.1948 J.B. Tito (jako předseda rady ministrů). V.M. Molotovovi (jako ministru zahraničních věcí SSSR). Vyznívá v něm podiv nad sovětským rozhodnutím z 18.III., odvolat všechny sově. vojenské poradce a instruktory z Jugoslávie zpět do SSSR a nad rozhodnutím z 19.3., jímž se dává příkaz k odjezdu všech civilních odborníků. Tito v dopise odmítá odůvodnění, že sovětské specialisty jsou v Jugoslávii obklapani nepřátelským vztahem a nedůvěrou. Žádá, "aby vláda SSSR otevřeně nám sdělila o co ve skutečnosti jde, aby nás upozornila na vše, co podle jejího názoru není ve shodě s dobrými vztahy mezi dvěma našimi zeměmi."

1) Rozhodující část těchto dopisů je už relativně dostupná, v cit. sborníku K. Vaše, kde jsou přeloženy z jugoslávské publikace Pisma CK KPJ u pisma CK VKP(b); Beograd 1948. Jsou to autentické texty, jak jsem se přesvědčil srovnáním některých s korespondencí, uloženu v AUV KSC. Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny úryvky uváděny dle znění ve Vašově sborníku.

Za sovětské strany začala korespondence dopisem z 27.III. adresovaným "Sondruhu Titovi a ostatním členům ÚV KSSJ" a podepsaným "Ústřední výbor VKS(b)." Již začátek tohoto dokumentu je svým tónem charakteristický: "Obdrželi jsme vaše dopisy z 18.¹⁾ a 20.března. Pokládáme Vaši odpověď za nepravdivou a proto za úplně neuspokojivou."

V dopise z 27.III. hraje již otázka vojenských a civilních odbojníků podružnou úlohu. Obvinění jugoslávských činitelů se přesunuje na obecnější platformu. Jsou kritizováni, že mezi sebou pronášejí protisovětské výroky, např., že "v SSSR vládne velmocenský šovinismus", že "SSSR se snaží ekonomicky si podrobit Jugoslávii", že "Informbyro je nástroj, kterým se snaží VKS(b) podrobit si ostatní strany" atd. Tento způsob kritiky je označen za pomluvu, diskreditaci VKS(b), pokus o znenuzdání sovětského systému.

V dopise se dále hovoří o obavách, jež v SSSR vyvolává současná situace kom. strany Jugoslávie. Nachází se údajně v poloilegálním stavu a v jejím životě se neuskutečňuje vnitrostranická demokracie. Ve straně není též cítit duch politiky třídního boje. Rostou kapitalistické živly na vesnici i ve městech, ale "KSSJ se ukolébává šnilou oportunistickou teorií pokojného vrátání kapitalistických elementů do socialismu". Vedoucí silou v zemi není strana, ale Národní fronta. Konečně se v dopise označuje zástupce ministra zahraničních věcí FLRJ za anglického špiona. Shrnuje se: "Takové jsou skutečnosti, které vyvolávají nelibost sovětské vlády a ÚV VKS(b) a způsobují zhoršování vztahů mezi SSSR a Jugoslávii."

Jugoslávští představitelé odpověděli 13.4. Jejich dopis je v podstatě obecným, klidným a vědným vysvětlením a vyvrácením nejhrůsnějších obvinění, při čemž o vzniku těchto obvinění se v úvodu říká: "Domníváme se, že příčinou takovéto obsahu dopisu, t.j. příčinou obviňování a hledánek v jednotlivých otázkách je nedostatečná znalost o situaci u nás. Nemůžeme si

1) Text dopisu z 18.III. není znám.

vysvětlit Vaše závěry ničím jiným, než tím, že vláda SSSR dostává nepřesné a tendenční informace od svých orgánů, kteří pro neznalet mohou čerpat takové informace od různých lidí, jednak od známých protistranických elementů, jednak od nespočtených." Jugoslávský dopis z 13.4. vyjadřuje dosti přesně některé stránky o něm ve sporu šlo. Píše se v něm "Nezdůkone uvěřit tomu, že VKS(b) může pochybovat o zásluhách a úspěších, jichž dosáhla naše strana do nynější doby, neboť máme v živé paměti, že tyto byly nejednou uznávány nejenom mnohými vedoucími kiniteli SSSR, ale i samotným Stalinem. My i nadále budeme zastávat názor, že společenská přeměna v Jugoslávii má svoje specifických rysů, jichž lze dobře použít pro revoluční rozvoj též v jiných zemích a jichž setaké už používá. To nikterak neznamená, že tím stavíme do pozadí úlohu VKS(b) a že tím chceme odsunout do pozadí společenský systém SSSR. Naopak, učíme se a bereme si za vzor sovětský systém, ovšem jedná se přesto jen o to, že budujeme v naší zemi socialismus v podobě jiných formách. V současné etapě, ve specifických podmínkách, které existují v naší zemi a s ohledem na mezinárodní situaci vytvořenou po osvobozené válce, snažíme se pěkivát při výstavbě socialismu nejvýhodnějších for a práce. Činíme tak ne proto, abychom dokázali, že naše cesta je lepší než ta, po které šel Sovětský svaz, ne proto, abychom vymysleli něco nového, ale proto, že nás to každodenní život nutí tak dělat."

Další dopisy z obou stran nevnašejí již do politického obsahu nastolených otázek nic zvláště nového. Sovětský dopis ze 4.5.1948 zejména opakuje a rozvádí obvinění a rozšiřuje je o některé mezinárodní otázky, v nichž SSSR nespohlasí s Jugoslávským postupem (problematika Terstu po II. světové válce). Nejpozoruhodnější na tomto dopisu je jeho tón, hemličící se nadávkami a vyhrůžkami. Jugoslávští soudruzi nepřijímají podle něj "kritiku jako marxistů, ale jako maloměšičáků," používají "klukovskou metodu obyčejného zapírání skutečnosti" atd. Dopis nedává otevřenou odpověď na otázky specifické, nadhozené v předchozím dopisu jugoslávském. Stancevisko je však zřetelně vyjádřeno

např. v polemice o postavení a právech sovětského velvyslance v Jugoslávii, ve formulacích " o samolibosti vedoucích funkcionářů ÚV KSJ a jejich nesprávnému poměru k vlastním chybám " o jejich " rozhodnutí pokračovat v nepřátelské politice vůči SSSR " atd.¹⁾

Celkový postoj jugoslávských představitelů byl označen za protisovětský a vyvozen závěr: " Je zřejmé, že jugoslávští vedoucí soudruzi hodlají setrvat na těchto protisovětských pozicích. Gréem jug. scutruží si musí uvědomit, že zůstávat na těchto pozicích znamená vydat se na cestu odmítní přátelských vztahů za Sovětským svazem, na cestu zrady jednotné socialistické fronty SSSR a lid. dem. republik. Musí též brát v úvahu, že setrvávání na těchto pozicích zbavují se práva požadovat na SSSR materiální a jinou pomoc, neboť Sovětský svaz může tuto pomoc poskytovat jedině přátelům. "

Zde, na počátku května 1948 byly již tedy sformulovány všechny nejdůležitější závěry pozdější rezoluce Informačního byra o Jugoslávii. Vyplynulo, že politika respektování zvláštností a národních specifik, snaha o rovnoprávné a suverenní postavení je označena za protisovětskou a zrádcovskou. Politika KS Jugoslávie se prostě ocitla v rozporu se silicí snahou o utužení vztahů v socialistickém společenství, o unifikaci používaných metod společenské přestavby a jejích konečných výsledků. To byl také již zmíněný důvod, proč se vedení KSSS od počátku rozhodlo dát celé věci širší charakter, přenést ji na fórum socialistických zemí a exemplárním stanoviskem i postupem vůči Jugoslávii působit na počínající socialistické přeměny v ostatních lid. dem. státech.

Vedení KSSS dalo svůj dopis z 27. III. 1948 na vědomí představitelům ostatních KS, zastoupených v Informačním byru, a pravděpodobně požádalo, aby se k němu zaujalo stanovisko.

1) Dále se říká: " Domníváme se, že důvod neochoty politbyra ÚV KSJ čestně přiznat svoje chyby a uvědomit je napravit, spočívá v přílišné domyšlivosti jugoslávských vedoucích funkcionářů. Došli k závěru z doosážených úspěchů, slyšeli a myslí si, že se již ničeho nemusí bát. Nejenom, že slyšeli, ale navíc hlásají chvástounství při čemž nechápeou, že chvástounství může zahubit jugoslávské vedoucí činitele. "

Tou dobou ovšem nebylo nikomu - kromě vedení KSSS - známo jaké argumenty mají představitelé KSJ. Jako první se vyjádřilo vedení Maďarské strany pracujících. Svou rezolucí zaslalo do Bělehradu prostřednictvím sovětských představitelů. Maďarské stanovisko bylo z Moskvy opět urychleně rozesláno všem členským stranám IB¹⁾. Do Bělehradu pak putovala další odsuzující

1) 14.IV.1948 poslal A.A.Ždanov maďarskou rezoluci na vědomí Kl.Gottwaldovi. V průběhu sdělení psal, že politbyro KSSP projednalo dopisy ÚV VKS(b) Jugoslávům z 27.III. a 31.III. 1948. (Dopis z 31.III.1948 není znám E.P.) Rezoluci, kterou k nim přijalo, poslalo PB KSSP 8.dubna ústřednímu výboru VKS(b) s tím, že považuje za účelné, aby s ní byly seznámeny strany, kterým dříve dal ÚV VKS(b) na vědomí své dopisy do Jugoslávie.

Pe ostrých útečích na Jugoslávii je v závěru maďarské stanovisko velmi sebekritické. I v Maďarsku existují podle něj "chybné názory v otázce vzájemných vztahů kom.strany a nár.fronty, existuje neocenění nebezpečí spojení s neúměrným růstem strany, nedocenuje se ved.úloha strany vůči některým důležitým částem státního aparátu vedených komunisty. Konečně jsou iluze o pokračném vrůstání kapitalistických živlů do socialismu v podmínkách lid.dem. S těmito chybnými názory je nutno vést rozhodný boj, jak v oblasti stranické výchovy a v teorii, tak v praktické práci KS Maďarska." (AUV KSC)

Pokud to bylo vůbec zapotřebí, mohlo tedy maďarské stanovisko významně ovlivnit postoj ostatních stran.

Předsednictvo ÚV KSC projednalo sovětský dopis ústřednímu výboru KSJ 19.4.1948. Ztotožnilo se se sovětskou kritikou a do Jugoslávie sdělilo: "Ze své strany bychom jugoslávským soudruhům naléhavě radili, aby slova Stalina a Molotova nebrali na lehkou váhu, aby netrvali na svých vyložených chybách, ve kterých je skryto velké nebezpečí, aby s bolševickou sebekritikou vyvodili ze správné kritiky ÚV VKS(b) všechny důsledky. Jenom tak se uvarují pokračování na krajně nebezpečné cestě, na kterou se dostali, a zajistí své zemi další vývoj k socialismu." (AUV)

24.dubna 1948 sděloval H.Slánský A.Ždanovovi, že předsednictvo ÚV KSC sovětské dopisy projednalo, usnesení posílá na ÚV VKS(b) s tím, že "pošle úvahy ÚV VKS(b) mohou být s našim usnesením seznámena i vedení jiných stran." (AUV) Mezi tím (19.IV.1948) poslal také J.B.Žito dopis předsednictvu ÚV KSC. Usnenoval, že plénum ÚV KSJ projednalo ve dnech 12.-13.IV. dopis a.Stalina a jugoslávskou odpověď na něj. Tuto odpověď (t.j. jug.dopis z 13.IV.) poslal současně na vědomí. Z data odeslání dopisu do Československa je jasné, že předsednictvo ÚV KSC jednalo 19.IV., aniž by jeho obsah znalo.

V archivních materiálech ÚV KSC se rovněž nachází kopie jugoslávského dopisu politbyru KSSP (rovněž z 19.4.) v němž se protestuje proti maďarským výpadkům vůči KSJ, obsahem je stanovisko, které KSJ v těch dnech obdržela. Je tedy zřejmé, že vedení KSJ se snažilo alespoň touto cestou seznámit ostatní strany se svým postojem. Bylo to ovšem bezvýsledné.

Na okraj poznamenávám, že jednání pléna ÚV KSJ 12.-13.IV. bylo jediným aktem, při němž se širší stranické fórum dovědě-

stanoviska, stále ještě přijímaná bez znalosti jugoslávského postoje.¹⁾ Tato příprava edmitl sovětský dopis z 4.května jugoslávský návrh, aby ÚV VKS(b) vyslal do Jugoslávie jednoho nebo několik svých členů, s nimiž by na místě byla projednána nedorozumění a kteří by měli "plnou možnost důkladně prozkoumat každou otázku."

Místo toho se uvádělo: "Jak je známo, jsou s problematikou sovětsko-jugoslávských neshod již seznámeny ústřední výbory devíti kom.stran, které mají své Informační byro. Nebylo by správné vyloučit z tohoto případu ostatní KS. Proto navrhuje, aby případ byl posezen na nejbližším zasedání Informbyra." Tento postup se dále zdůvodňoval tím, že "nejde o prověření jednotlivých skutečností, ale o zásadní rozdílnosti." Jugoslávská strana v dalším dopise ze 17.5.nesouhlasila se zařazením otázky na pořad IB. Prohlásila, že se nevyhýbá kritice v zásadních otázkách, cítí se však přitom natolik nerovnoprávnou, že nechtě souhlasit, aby se tato záležitost řešila nyní v Informbyru. Navrhla: "Přejeme si ukončit záležitost takovým způsobem, že činy dokážeme nespravedlnost obvinění proti nám vzneseným, t.j. houževnatě budeme budovat socialismus a zůstaneme věrni sovětskému avazu, zůstaneme věrni učení Marxe, Engelse, Lenina a Štalina. Tak, jak dokázala minulost, dokáže i budoucnost, že spláíme to, co Vám slibujeme."²⁾ Marně. Nový dopis z 22.V. edmitl toto jugoslávské stanovisko a závazek. Prohlášovalo se: "Každá KS je povinna skládat účty před Informbyrem a každá strana má právo kritizovat druhé strany. Údmitnutí Jugoslávů skládat účty o svých činech před Informbyrem a vyslechnout kritiku druhých komunistických stran, znamená porušení rovnoprávnosti komunistických stran." (1) Současně se sdělovalo, že

1)Novy jádřila se italská a francouzská KS.Šrovněj:Prohlášení ÚV KSJ k rezoluci IB KS"-K.Vaš - c.d.str.182.

2)Kromě toho poslal J.B.Tito ještě paralelní dopis M.A.Sasl - vovi (zřejmě jakožto sovětskému představiteli v IB).Psal: "Máš nábor k pozvání KSJ na zasedání IB jsme již sdělili. Váš dopis jsme posoudili 20.V.na zasedání pléna ÚV KSJ. Jednomyslně bylo přijato rozhodnutí nepřijímat pozvání na zasedání IB, z důvodů, které jsou vyloučeny v dopise ústřed. výboru VKS(b) (AUV)

Jugoslávská otázka bude na schůzi IB projednána, ať se představitelé KSJ dostaví či nikoliv. Jugoslávský postoj byl oceněn takto: "Poněvadž Informbyro je stranickou základnou jednotné fronty, vede tato politika k zradě na věs mezinárodní solidarity pracujících, k přechodu na pozice nacionalismu, nepřátelské- ho vůči dělnické třídy."

Je tedy zcela zřejmé, že k vlastnímu projednávání "jugo- slávského případu" na půdě Informbyra došlo v situaci, kdy vedení KSJ a analogicky též ostatních stran, mělo zcela hotové a připravené názory i závěry. Naše už o posouzení stánky, jen o výši rozsahu. Přesto je příběh "přelíčení" v mnohém zajímavý.¹⁾ Při zahájení 19. června 1948 navrhl předsedající A.A. Ždanov odložit jednání a poslat KS Jugoslávie dopis, aby se její zástupci dostavili k jednání. Pak byla schůze odročena na 21.6. Ten den oznámil předsedající Kalenkov jugoslávskou komitovou odpověď a Ždanov pak referoval "o situaci v KSJ"²⁾ Jak vyplývá z poznámek, neobsahovalo jeho vystoupení žádná nová obvinění oproti těm, která již dříve byla vyslovena v světáckých dopisech. Nově se však ukládalo "zdravým silám"

1) Podstatnými prameny jsou opět poznámky B. Genindera, R. Slánské- ho a G. Baršče. Navíc je k dispozici koncept Slánského vystou- pení a jeho bližší neoznačené, rukou psané téže - pravděpo- dobné zpráva o jednání pro předsednictvo ÚV KSČ. (AUV)

2) Jugoslávské prohlášení z 20.6., adresované Informbyru opa- kovalo předchozí stanoviska i argumenty KSJ a končil: " ÚV KSJ zdraví bratrské komunistické strany a prohlašuje, že žádné nehody nemohou zabránit KSJ věrně setrvat i nadále při své politice solidarity a těsné spolupráce s VKS(b) a ostatními kom. stranami." (cit. dle K. Vaš str. 181)

Zcela charakteristický je již název v Ždanovova referátu. Nehovoří o rozporech mezi dvěma stranami, nýbrž o údajné situaci v jedné z nich. Byl to skutečný obžalovací spis. Při tom se v předchozí korespondenci odvíjel jugoslávský argument, že se necítí rovnoprávnou.

KSJ

v KSJ² donutit vedení k přiznání chyb, nebo je svrhnout a nahradit čestnými internacionalisty. Byla vyslovena naděje, že KSJ tento úkol splní. V diskusi vystoupili Berman, Rákosi, Duclos, Kostov, Slánský, Togliatti a Luca. Pokud lze soudit z neúplných záznamů, byl tón diskuse zcela jednotný. Jugoslávii všichni odacudili. Někteří diskutující (Berman, Rákosi, Slánský) vyvozovali současně poučení pro své strany. Typický závěr (který²⁰ potom se zásadovostí hodnou lepší věci řídil) pronesl ve svém příspěvku M. Rákosi. Prohlásil: "Musíme se více starat o věci bratrských stran." Podstatným rysem některých příspěvků bylo též odacuzení tzv. teorie o varštání kapitalistických živlů do socialismu.

Po skončení diskuse konstatoval Ždanov jednomyslnost. Následovalo přijetí známé resoluce "O situaci v komunistické straně Jugoslávie."¹⁾ Vedle opakování již známé kritiky a obvinění obsahoval tento dokument řadu hotových závěrů k celé otázce. Zahrnovaly především tézi, že kritika chyb byla bratrskou pomocí jugoslávské straně. Vedení KSJ jí nevyužilo, dalo se protistraničnou cestou popírání svých chyb a tím je ještě více prohloubilo. Informační byro dospělo k jednomyslnému závěru - uvádí resoluce - že vedení KSJ přešlo v důsledku svého postupu a svých protistraničských, protiaovětakých názorů k odštěpení od jednotné socialistické, protimperialistické fronty. Dale se cestou zraly věci mezinárodní solidarity, přešlo

1) Geminderovy poznámky uvádějí vsáhlí po Ždanovově závěru seznam členů "komise". Lze právem předpokládat, že šlo o redakční komisi k definitivnímu znění resoluce. Byli zde: Togliatti (předseda) Ždanov (referent) Malenkov, Berman, Slánský, Bej, Fajon, Kostov, Rákosi, Seccia. Z Barošových poznámek pak lze soudit, že komise navrhl v připravovaném materiálu jedinou úpravu. Vlastní resoluci srovnal: Za trvalý mír, za lidovou demokracii, 1.VII.1948.

na pozice nacionalismu atd. Bazoluce prohlásila, že v důsledku toho všeho postavil ÚV KSJ "sebe a jugoslávskou kom.stranu mimo rodinu bratrských komunistických stran, mimo jednotnou komunistickou frontu a tudíž mimo řady Internacionálního byra." V souhrnu mále nacionalistická koncepce vést jen v proměnu Jugoslávie v buržoasní stát a v kolonii imperialismu. "Zdravá část jugoslávských komunistů" byla v duchu Ždanovova referátu rezolucí vysvána, donutit vedoucí činitele ke změně politiky, nebo je vystřídat a "vyrveďnout zdola nové internacionalistické vedení KSJ". Informbyro nepochybovalo, že KSJ dokáže "splnit tento čestný úkol."

Rázhodnutí o přeměně sídla IB z Bělehradu do Bukurešti bylo už jen logickou tečkou za rezolucí, stejně jako další již uvedená usnesení, přijatá na červencové schůzi sekretariátu. Jugoslávská kom.strana byla tedy s výhradou případného vítězství "zdravých sil" exkomunikována z byra i komunistického hnutí. Definitivně začalo období, označené později za "škodlivou restríku". Vedení KSSS a jmenovitě Stalin použil Internacionální byro jako nástroj represe proti straně bohatých revolučních tradic, která si v národně osvobozeneckém boji i v poválečném vývoji získala důvěru sdružující většiny jugoslávského lidu. Exkomunikace Jugoslávie se měla stát a také se stala odstraňující výstrahou proti jakémukoliv samostatnému postupu. Korespondence a konečná rezoluce dávala všem komunistickým stranám dostatek podnětů k činnosti. "Zákonité sestřevání třídního boje" mezi nimi zdáleka nestálo na posledním místě.

Bráno podle litary ustavujících dokumentů, překročilo Informační byro zcela evidentně své pravomoci. Do té doby nebyla nikde oficiálně vyjádřena ani možnost vnašování do vnitřní činnosti komunistických stran, ani direktivní nařizování "zmaň kursu", ani právo vylučovat kohokoliv z hnutí. Je samozřejmé, že text dokumentů neschl v praxi být těmto počinům na překážku. Nicméně je pozoruhodné, že právě na tomto zasedání se rozhodlo o vypracování stanov Informbyra a že komise dostala směšně krátkou (a také neaplněnou) lhůtu dvou měsíců k předložení návrhu. Lze soudit, že "jugoslávský případ" vyvolaný centralizačními snahami, zpětně na tyto snahy zapůsobil, prohloubil je a probudil zájem o jejich organizační sesvětvení.

Skutečnost, že rezoluce o Jugoslávii byla přijata v době narůstající studené války (jejíž byla současně výrazem), že hovořila o zradě, ústupcích imperialismu, přeměně v kapitalistický stát, předurčovala logicky další vývoj. Obrana proti "nákaze" vyúsťovala se této situace nejen do politických opatření v jednotlivých stranách, nejen do odstraňování specifík a přibližování unifikovanému modelu, ale též do aktivní represe proti všem, kteří by tuto nákazu mohli infikovat. Při tom v duchu představ o nejnebezpečnějším nepříteli uvnitř strany zaměřovala se pozornost nejen na samotné jugoslávské příslušníky v jednotlivých zemích, nýbrž hlavně na jejich "penahače" mezi vedoucími domácími komunisty. Čestou stranické perzekuce a politických procesů měla se jednak dokázat přímá jugoslávská

dílečt na světovém epikratii imperialistů, jednak odstranit a vedení komunistických stran ty, kteří se z těch či oněch důvodů stali nepohodlní. Nakonec již ani nesláhele tak mnoho na tom, komu vlastně se znelíbili.

Melze zapomenat, že společenské přeměny teprve počínaly, že o jejich metodách, hloubce a zaměření panovaly přirozeně rozdílné názory. Ve vedoucích kruzích mnoha stran existovaly rozpory mezi funkcionáři vrátivšími se z moskevské emigrace a činiteli, kteří válečné události a ilegální boj prožívali ve svých zemích. Kromě toho zde byly skupiny pracovníků, kteří byli ze války na Západě. Rozluce o Jugoslávii se stala jakýmsi katalyzátorem, urychlujícím a vyhranujícím krystalizaci rozporů, podezření, přesvědčení, že za hospodářskými potížemi se skrývá ruka nepřítelů, jež lze odstranit lze vlastně všechno vyřešit. V podmínkách a atmosféře roztržky dostávaly nejružnější přechod činy nové dimenze. Osobní kontakty s jugoslávskými představiteli, výměna materiálů, spolupráce v nejrůznějších oblastech včetně vojenské a bezpečnostní, dávala teprve množství podkladů k přípravě a inscenaci politických procesů. Tempo přechodu od politických k bezpečnostním opatřením, stupňování jejich prolínání a celková intenzita záležela na vnitřních poměrech každé strany, na její geografické poloze vůči Jugoslávii a pod. Sám fakt tohoto přechodu však zahrnul všechny strany socialistického společenství bez rozdílu.

Je zřejmé, že vedení KSČM vykonávalo tlak na zesílení všech opatření a to rovněž prostřednictvím Informačního byra.¹⁾

1) Dokazuje to např. zařazení "správ představitelů stran o opatřeních k aktivizaci boje kom. a děl. stran proti Titově klíče" na červnovou schůzi sekretariátu IB v r. 1949.

Ale jednotlivé strany, jak se zdá, vyvíjely též dostatek vlastní iniciativy. Odhalování a odsuzování "titovských agentů" mělo se stát důkazem jejich věrnosti dané linii, případně výrazem sebekritiky za dřívější vztahy k Jugoslávii, za úvahy o specifických cestách k socialismu. Konstrukce obvinění, připravovaných či již provedených procesů pak zdánlivě znovu a znovu dokazovala, že Jugoslávie vskutku je oním špiónským centrem a pomocníkem amer. imperialistů, za něž byla vydávána.¹⁾

Na zasedání Informačního byra v listopadu 1949 se jugoslávská otázka znovu projednávala. Přijatá rezoluce hovořila o "dovršení přechodu Titovy kliky k fašismu" o jejího zbláznutí do tábora mezinárodního imperialismu." Vedení KBJ se podle ní plně ocitlo v rukách špiónů a vrahů.²⁾ Při čtení referátu a rezoluce z listopadové schůze Informačního byra, obvykle bývá nejvíce do očí nízko, surovost a vulgárnost slovníku, který se zde používá. Co do politické podstaty věci zde však není vlastně nic, co by již dříve nebylo vysloveno. Podívejme se proto na tehdejší zasedání ještě z jiného úhlu. V té době přinesla již ve všech socialistických zemích protititovská, protinacionalistická kampaň své politické plody. Jakékoliv úvahy o specifických byly opuštěny, jejich skuteční či fiktivní nositelé byli v Albánii, Bulharsku a Maďarsku odstraněni a to pomocí již skončených nebo připravovaných procesů. V Polsku

1) Politickým procesům v lid. dem. zemích je věnována zvláštní odstavce. Ale již zde připomeneme, že procesy, zejména Rajkův, staly se také záminkou k vypovězení spojeneckých smluv s Jugoslávií.

2) Jugoslávská komunistická strana v noci vrahů a špiónů. Porada IB v Maďarsku, Svoboda 1949, str. 61-62.

stranicky persekurovali Gomulku a další příslušníky "pravicevých nacionalistické odchylky", v Rumunsku Patrascanu. Také v Československu začalo již aktivnější vyhledávání "nepřátel". Z tohoto hlediska se zdá, že listopadové zasedání, ačkoliv zaměřené k Jugoslávii, nemělo za cíl jenom vystupňování boje proti ní (to už bylo sotva možné) nýbrž provedení celkové bilance všech dosud existujících " nepřátelských činností " a rozšíření podezíravosti do sfér, kam až dosud málo pronikala. Resoluce v tomto duchu požadovala od komunistických stran aby všemožně zvyšovaly revoluční bdělost ve svých řadách, odhalovaly a vymycovaly nacionalistické šivly a agenty imperialismu, kteří by se skrývali pod jakoukoliv vlajkou." (podtrhl Š.P.)

Tomu také odpovídala diskuse, která se na zasedání vedla.¹⁾ Diskutující z KS socialistických zemí (Kibiněvskij, Zavadski, Rákosi, Bernan, Gerő, Slánský aj.) se nezaměřovali ani tak na další protijugoslávské výpady, jako na podávání zpráv o výsledcích, jichž bylo dosaženo v boji proti nepřátelským šivlům. Rumunský zástupce referoval n.j. o Patrascanově vyloučení ze strany, Zavadski rozebíral Gomulkovy "odchylky", Rákosi a další hovořili o poučení z Rajkova procesu. V téže duchu se neslo i vystoupení Slánského, o němž bude ještě podrobnější zmínka. Zvláštní pozornost zasluhuje příspěvek J. Bernana - delegáta PSDG. Mezi anglo-americkými agenturami jmenoval Izrael, mezi organizacemi jejichž činnost byla zastavena a jejichž představitelé museli opustit Polsko, uváděl Joint.

---

1) Pramenem jsou opět rukopisné poznámky B. Gemindera. (AUV)

Před tím, v červnu 1949 etiskl Szabad Nép celostránkový článek o Rajkové případu. Uváděla se zde: "Tročkismus, fašismus, sionismus (pečtrh E.P.) a antisemitismus tvořily rodinný kruh a ideologický podklad, z kterého vyrostl Rajk, Szényi, Justus a ostatní zrádcevé. Mení náhodou, že v celé této bandě není ani jeden dělník nebo rolník - jen živly bez půdy a bez kořenů, cizí lidu, které byly ovládnány jen imperialisty, svou vlastní bezsuzdnou otížděstí a bezohledným kariérismem. 1) Tente způsob psaní maďarského čláku nepochybně nebyl náhodný a nevycházel jenom z maďarských úvah. Znovu se zde nabízí hypotéza o roku 1949 jako o období, kdy se vedle dosavadní protijugoslávské linie začíná rozvíjet linie tzv. protisionistická, aby později, právě v době vrcholné přípravy československých politických procesů, jednoduše převládla.

Rada vzájemné hospedářské pomoci a příprava politických procesů. 2)

Spolu s Informačním byrem jsme Radu vzájemné hospedářské pomoci označili za instituci, jejíž prostřednictvím se v padesátých letech uskutečňovaly stalinistické teorie a *kurak* její některými člásky své činnosti přispěla ke konstruování

---

1) Szabad Nép 19.VI. 1949. Zde cit. dle AŽV.

2) Problematiku KVHP se podrobně zabývá Zdeněk Šaňtál v interní studii "Ekonomika a politické procesy v Československém počátku padesátých let". Zde proto hovoříme jen o některých aspektech a to téžovité, pro zachování nutných souvislostí.

politických procesů. Tuto úlohu hrála zejména vůči Československu, které si do RVHP přinášelo ekonomickou strukturu, úroveň, tradice a orientaci podstatně odlišnou od ostatních členských zemí.

RVHP vznikla v lednu 1949. Její založení představovalo svým způsobem odpověď na ekonomické integrační tendence kapitalistických států a ^{na} ve silnici diskriminační projevy vůči socialistickým zemím. Začala rozvíjet svou činnost v období narůstající studené války, stále intenzivněji očekávaného válečného střetnutí. Tyto skutečnosti výrazně ovlivňovaly jak náplň její činnosti, tak metody, jichž k prosazení této náplně používala. Měla se stát organizátorem hospodářské spolupráce socialistických zemí, ale současně též nástrojem ekonomické centralizace, soustředění zdrojů jednotlivých příslušníků společenství, jejich orientace na budoucí válečné potřeby. Souhrn reakcí RVHP na mezinárodní podmínky, v nichž začala působit, mohli bychom nazvat její vnější a vnitřní ekonomickou doktrínou, s vědomím, že jde o vzájemně spojené, propletené a ovlivňující se jevy.

K rysům vnější doktríny RVHP patřila především snaha odpovídat na diskriminaci úsilím o vlastní izolovanost, sebe-
stačnost, jakýsi pokus o zpětné ekonomické postížení kapitalistických zemí. V tomto směru mělo ^{obzvláště} ~~absolutní~~ úlohu sešij-
ské zasedání RVHP v srpnu 1949. Všem členským státům zde bylo doporučeno, aby omezily zahraniční obchod s kapitalistickým světem a mezi sebou naopak rozšířily vzájemnou výměnu zboží. Obchodní styk s kapitalistickými zeměmi měl se napříště uskýt jen na zboží, které

nebylo možné opatřit na trzích RVHP. Ostatně deficitní hodnoty se v tomto oběhu neměly poskytovat jako ekvivalent. Současně získávali signatáři RVHP přednostní právo na dovoz všech vývozních přebytků svých partnerů. Při byru RVHP se ustavovala komise pro koordinaci a kontrolu obchodu s kapitalistickými státy.

S velkou mírou pravděpodobnosti lze soudit, že snaha po jisté ekonomické izolovanosti socialistického společenství byla ve stalinistických představách spejována s širšími záměry než s prostou obranou proti cizí diskriminaci, či s připraveností na exbrojené střetnutí. Utvrzují nás v tom některé Stalinovy vyhlásky, podle nichž se jako odraz existence dvou táborů vytvořily dva paralelní - tj. na sobě nezávislé - světové trhy a existence socialistického trhu prohlubuje všeobecnou krizi kapitalismu. Stalin také krátce po skončení druhé světové války, uprostřed složitého díla poválečné obnovy sovětského hospodářství, znovu vyslovil a konkretizoval úkol předehnat nejvyspělejší kapitalistické země ve výrobě na hlavu obyvatele. (Převodně tuto směrnici formuloval na XVIII. sjezdu VKS(b) v r. 1939). Podle Stalinových úvah měla být zejména ekonomická izolovanost socialistického tábora využita jako nástroj jeho vnitřního upevnění a podnět ke zvyšování, intenzifikaci vlastní výroby. Předpokládal, že kapitalistické země strátí v důsledku vytvoření dvou světových izolovaných trhů tradiční odbytiště a že zostří jejich vzájemné vztahy. Po čase stancou se pak ^{isamy} ~~isamy~~ cílem vývozní expanse socialistických států. To bude mít i politické, revoluční účinky, vreholící předstížením hlavních kapitalistických zemí ve výrobě na hlavu obyvatele. 1)

1) na str. 65

Snahu o používání ekonomických prostředků, jakožto nástroje k ovlivňování dalšího vývoje světa, uplatňovala tedy obě světová seskupení. V socialistickém společenství vyjadřovala tak snaha představy o dalším rozvoji světové proletářské revoluce. Rada vzájemné hospodářské pomoci a její vnější ekonomická doktrína, měla zde sehrát velmi podstatnou roli. Z ní pak vycházela i doktrína vnitřní.

1) Z uveřejněných Stalínových myšlenek je toto téma koncentrováno vyjádřeno v číle "Ekonomické problémy socialismu v SSSR" (1952). Říká se zde mj. "Ekonomickým výsledkem existence dvou protichůdných táborů bylo to, že se jediný vše zahrnující světový trh rozpadl, v důsledku čehož máme nyní dva paralelní světové trhy, rovněž stojící vedle sebe. Je nutno poznamenat, že USA a Anglie s Francií byly napomáhaly, ovšem bezděčně, k vytvoření a upevnění nového paralelního světového trhu. Uvalily hospodářskou blokádu na SSSR, Čínu a evropské lidové demokratické země ... a myslely, že je tak zardouší. Ve skutečnosti došlo nikoli k jejich zardoušení, nýbrž k upevnění nového světového trhu.

Avšak to hlavní zde ovšem netkví v hospodářské blokádě, nýbrž v tom, že v období po válce se tyto země hospodářsky spojily a navázaly hospodářskou spolupráci a vzájemnou pomoc. .... Jako výsledek máme vysoké tempo rozvoje průmyslu v těchto zemích. Je možno s jistotou říci, že při takovém tempu rozvoje průmyslu dojde brzy k tomu, že tyto země nejen nebudou potřebovat dovážet zboží z kapitalistických zemí, ale mají pocití nutnost dodávat jiným přebytečné zboží své výroby.

Z toho však vyplývá, že sféra uplatňování mezi hlavními kapitalistických zemí (USA, Anglie, Francie) nad světovým zdroji se bude nikoli rozšiřovat, nýbrž zmenšovat, že podmínky světového odbytového trhu se budou pro tyto země zhoršovat a nevyužití kapacity podniků v těchto zemích se bude zvětšovat. V tom hlavně tkví prohloubení všeobecné krize světové kapitalistické soustavy v souvislosti s rozpadem světového trhu". (s.d. OV K30 Praha 1952, str. 22)

V obdobném duchu a ještě výrazněji hevořil Stalin v diskusi s účastníky ustavující schůze NVHP. Prohlásil: "Budeme-li suroviny sami vyrábět, Evropa pak půjde s námi. Je třeba krmit uhlím Itálii, je třeba dodat Itálii a Francii bavlnu. Když dodáme suroviny všem evropským zemím, pak diktát Ameriky v Evropě se zahrouť .... Vytvoření surovinové báze pro celou Evropu bude mít větší význam než Kominternu...."

/cit. dle uvedené studie Z.Šnitila/

Dovnitř integračního seskupení prosazovaly orgány RVHP především pedřizení národních ekonomik skutečným i vydedukovaným společným potřebám. To se týkalo svláště vyspělých zemí a na prvním místě Československa. Protože se však v počátečních letech prakticky nerozvíjela koordinace výroby (e níž českoslovenští zástupci nejednou usilovali), mělo se tak dít v rámci autarkních, uzavřených ekonomik, při extenzivních růstových metodách, při mechanickém napodobování industrializačních postupů, používaných se jiných podmínkách v SSSR. Zhruba od roku 1950 orientovala Rada členské země na urychlování industrializace - v zájmu očekávaného zřetnutí i širších politické-ekonomických cílů. Její usnesení a doporučení jednoznačně ovlivňovaly vytvářenou strukturu jednotlivých ekonomik, pedněcevaly ony známou celovou koncepcí a sanedbávání spotřebního průmyslu, zemědělství, bytové výstavby, služeb. V klíčových oborech zaměřovala pak Rada členské země k co největším tempům, k exploataci všech rezerv, bez ohledu na důsledky, které hospodářství bez rezerv vyvolává.

Součástí unifikovaného modelu industrializace, stával se rychle též unifikovaný, administrativně direktivní, centralistický model řízení, považovaný za jediný, v rámci socialismu existující, způsob.

Uvedené rysy vnitřní doktríny týkaly se všech členských zemí Račy bez výjimky. Rozdíly spočívaly snad jen v intenzitě tlaků a potom samozřejmě v třech důsledků, jimiž tato doktrína dopadala na každé národní hospodářství. Směrnice dáváne prostřednictvím RVHP se rodily bez skutečného přihlédnutí k situaci a svláštnotem příslušné země. Čím více pak odporovala daná ekonomika vytvořené šabloně, tím horší důsledky tyto směrnice vyvolávaly.

Z jejich střetnutí s reálnými možnostmi plynul ten či onen stupeň potíží, disproporcí, stagnace či snižování životní úrovně, což dohromady přispívalo k rostoucímu napětí. A zde nastupovala druhá stránka věci. V atmosféře tehdejší doby, při neomezeném panství teorie o neustále rostoucím třídním boji, vykládaly si ekonomické dopady způsobené ve skutečnosti zhoršováním mezinárodní situace, subjektivismem a necitlivostí ke specifickým, nalezení domácích "viníků". Jejich "odhalení" umožňovalo svést nepříznivou situaci na konkrétní škodeovskou činnost je nutlivé a současně dokázat, že "každým neúspěchem vakutku nutno hledat záškodnickou ruku.

Možná, že si inscenátoři procesů tyto cíle ani v celé nahotě neuvědomovali. Možná, že sami věřili, že neúspěchy jsou jediné výsledkem činnosti imperialistických nepřátel a jejich agentů. Je však na objektivních cílech procesů s předními národohospodáři nic nemění. Konec konců se na ekonomickém poli mohl počátkem padesátých let snadno parafrázovat známý aforismus. Jestliže ekonomická fakta neodpovídala vykonstruovaným představám, plétilo nejen "tím háře pro fakta", ale především "tím háře pro lidi", kteří se tato fakta neodpovídali. Jestliže spejme tehdejší hospodářskou situaci socialistických zemí s existující lineární teorií třídního boje, zjistíme, že toto spejení umožňovalo / a pokračovalo / výrobu "nepřátelských agentů" přímo na běžícím pásu.

V Československu, kde spolu s Bulharskem byl rozsah pronásledování národohospodářů pravděpodobně největší, přistupovaly ke společným příčinám tohoto jevu ještě některé dodatkové

rysy. 1) V osobách vedoucích hospodářských činitelů byly vlastně odsuzovány některé alternativní názory a představy o metodách řízení socialistické ekonomiky, snaha udržet v zájmu této ekonomiky nutný rozsah obehodu se Západem, reálný přístup k exploataci neefektivních domácích ložisek surovin atd. To vše se považovalo za škůdcovskou, nepřátelskou činnost i tehdy, jestliže to v dané chvíli patřilo již minulosti. Podnězení, potom obvinění a procesy se nabízely tím spíše, že v mnoha případech šlo o osoby židovského, nedělnického původu, příslušníky západní emigrace atd.

Procesy měly v oblasti ekonomiky mimořádně těžké důsledky a to opět především v Československu. Podnítily ještě intenzivnější a všestrannější uplatňování metod, nevhodných pro průmyslově vyspělou zemi. Přispěly významným způsobem k zafixování dlouhodobých trendů ekonomické struktury a dalších koncepčních otázek, které se právě na počátku padesátých let zakládaly a mely potom nutně mnohaletý, dlouhodobý charakter. Odsuzování vedoucích národohospodářů způsobilo ovšem i zcela bezprostřední, operativní důsledky. Kádrové změny přinesly z velké části snížení odbornosti řízení - ale i tam kde tomu tak nebylo, vznikl po procesech obrovský strach z jakéhokoliv samostatného rozhodování. Ten šel dokonce za rámec upevňování direktivity a způsoboval dokonale nepružnost, neoperativnost, nutnost rozhodovat o každé maličkosti na nejvyšších místech.

---

1) V Bulharsku se persekuce vedoucích národohospodářů odvozovala zejména z charakteru funkce a služební činnosti odsouzeného Trajče Kostova, označeného za hlavu spiknutí. Procesy s ekonomy potom navazovaly na hlavní směr obvinění, vznesených proti Kostovevi.

Politické procesy v socialistických zemích :

V předchozích odstavcích jsme označili teorii lineárního zastřevání třídního boje, teorii o jediném modelu spojenou s upevňováním centralismu, za hlavní ideologický odraz svýše-ného napětí v mezinárodních vztazích. Zabývali jsme se činností institucí, na jejichž půdě nacházely tyto (ale i jiné) teorie a praxe svůj výraz. Nyní budeme sledovat logické vyvr-eholení, vydatění těchto stalinistických teorií, k němuž došlo právě v podobě politických procesů. Ale tento postup líčení je přes všechnu svou oprávněnost poněkud jednostranný. Chybí mu další část historické kontinuity, totiž vývoj od represí vůči politické a ideové opozici, k represím namířeným do vlast-ních řad komunistických stran.

V letech 1947-1948 došlo ve všech lidově demokratických zemích k pronikavým sociálním, třídním a nacionálním přesměnám. V dané situaci a atmosféře, charakterizované n.j. narůstající studencou válkou, při použití stalinistického modelu socialistic-kých přesměn a stalinistického výkladu teorie třídního boje - došlo nyní k odstraňování mnoha opozičních činitelů nejen v politickém, ale i fyzickém slova smyslu. Političtí, třídně cizí odpůrci začali být z největší části automaticky, aprior-ně považováni za spiklence, sabotáry a špiony ve službách západ-ních států. Někdy bylo proti nim použito tohoto obvinění již šfíve, aby posloužilo jako nástroj nacionálního boje.

Hejže nám teď samozřejmě o zkoumání a vyšetřování viny či neviny (v trestním slova smyslu) jednotlivých představitelů,

postavených tehdy před soud a odsouzených. Předmetem našeho zájmu je nyní mechanismus výroby škůdců a špiónů - někdy falešně obviněných, někdy třeba skutečných - zahrnující i ty odpůrce, kteří mohli být neutralizováni a pak, třeba s pomocí řady mezistupňů, získáni alespoň k legalitě vůči novému společenskému řádu. Tento mechanismus zahrnoval stále širší okruh osob a skupin. Postupoval od odstraněných představitelů opozičních politických stran k hodnostářům církve a náboženských sdružení a potom k některým funkcionářům sociální demokracie.¹⁾ Představoval markantní důkaz falešného chápání třídních zájmů, třídního boje, takové jejich pojetí, které místo vytváření předpokladů ke sblížení společnosti, k maximálnímu rozšiřování platformy socialismu a ke zvětšování její atraktivnosti, snaží se jí co nejvíce omezit, co největší počet sociálních skupin

1) V Bulharsku zatklí 4.VI.1947 Nikolu Petkova, vůdce Zemědělského svazu. Spolu s ním bylo zbaveno mandátu 23 poslanců této strany. V procesu konaném 5.-16.VIII.1947 byl Petkov obviněn z přípravy vojenského spiknutí, uznán vinným a popraven. V téže době došlo v Rumunsku k zatčení části vůdců caranisticke strany, v čele s Manilem. Po obvinění z vojenského spiknutí vynesl soud dva tresty odnětí svobody na doživotí a několikrát tresty těžkého žaláře. V Maďarsku oznámilo ministerstvo vnitra odhalení protistátního spiknutí v lednu 1947. V Polsku odešel vůdce opozičních sil Stanislaw Mikolajczyk na podzim 1947 do emigrace. V r.1948-1949 se v Polsku, Bulharsku, Rumunsku a Maďarsku konaly procesy či jiné perzekuční akty vůči církvím a jejich představitelům i vůči bývalým funkcionářům sociální demokracie. Spolu s tím se uskutečnily též procesy s představiteli dřívější průmyslové buržoazie, obviněnými nyní ze sabotáže. Nepřekvapuje, že existovala snaha zařadit některé z těchto procesů do kontextu "odhalování buržoazního nacionalismu v lidově-demokratických zemích" (Srovnaj úvodník listu "Za trvalý mír..." z 1.XII.1948, který v tomto smyslu hovoří např. o Bukurešťském procesu s průmyslníky, konaném na podzim 1948. Tím se měla jakoby potvrdit též o vzájemném propojení a návaznosti ne-přátelské činnosti vně a uvnitř komunistických stran.

Mezi ostatními procesy tohoto druhu lze uvést např. přelíčení s opozičními funkcionáři a církevními činiteli v Maďarsku (rozhraní let 1948-1949) s pravoslavnými kněžími (březen 1949) a sociálními demokraty (listopad 1948) v Bulharsku, perzekuční akty proti církevním hodnostářům v Polsku atd.

od socialismu odradit, postavit je na nepřátelské pozice. Takovými způsoby se často teprve dodatečně vyráběli skuteční, aktivní nepřátelé z lidí, kteří se jimi vlastně vůbec nemusili a neměli stát. (Toto konstatování platí dokonce v dimenzích tehdy vytvářeného socialistického modelu. Organizace socialistických přechů se zachováním plurality politických sil by samozřejmě nastolovala zcela jinou rovinu problému.) Ale jestliže se jimi opravdu stali, potvrzovalo to zdánlivě a ex post oprávněnost nejrůznějších sankcí. Mechanismus represí mohl pak bez poruch a se zachováním plné kontinuity fungovat dále, zachovávat nové a nové sféry.

Začátky socialistické výstavby spadaly ve všech lidově demokratických zemích do mimořádně nepřívznivé mezinárodní situace. Ta, spolu s konkrétními zetezáními požívanými k sociálním přechům, spolu s militarizací národních hospodářství, autarkními tendencemi a jednostranně chápanou koordinací, spolu s vnitřní problematikou komunistických stran a komunistického hnutí vytvářela rostoucí napětí v ekonomických i politických poměrech a vztazích, nutila k nacházení ventilu, jímž by nerůstající společenský tlak mohl unikat. V duchu doby považovaly se ekonomické obtíže a neúspěchy za dílo škůdců a námezdních sabotérů. Protože však představitelé třídně cizích sil byli již likvidováni, nacházeli se v zahraničí, nebo přinejmenším porbyli jakéhokoliv reálného vlivu na společenský a ekonomický vývoj, musili být viníci hledáni v řadách aktivních,

vlivných politických činitelů. Ke cti přicházela drubáčská teorie o lineárně se rozstřující třídění boji - ta která prohlášovala, že nejnebezpečnější nepřítel se kryje stranickou legitimitací a vysokými funkcemi, z nichž může nejdělněji škodit. Buržoazie - jak se tvrdilo - aktivizovala po porážce svých legálních pozic nejtajnější zálohu, pátou kolonu, skrývající se uvnitř vedení komunistických stran. Jejím odstraněním měly se současně zlikvidovat všechny problémy, společnost se měla očistit a tím i posílit. Přetlakový ventil, analogický předválečným vzorům byl tedy nalezen^a v podstatě připraven.¹⁾ Rezoluce Informačního byra o situaci v komunistické straně Jugoslávie působila v tomto směru jako urychlující, čerpující činitel. V ní a s odvoláním na ní se vlastně poprvé v poválečné době zdůrazňovala myšlenka, že uvnitř komunistických stran jsou nepřítelé, kteří nejsou-li včas potřeni, mohou tyto strany ovládnout, zlikvidovat, resp. zatáhnout na cestu spojenectví s imperialisty. V rezoluci se soustřeďovaly všechny narůstající a dílčími způsoby již uplatňované teorie, proplétaly se a vnitřními problémy a rozpory komunistických stran a vyvážely vhodné podněty k zahájení stanicových parzokušných aktů, přerůstajících pak většinou do politických procesů. Tyto

---

1) Na tomto místě chce zdůraznit, že všechny pokusy o odhalení jakési logiky vývoje procesů mají jednu velkou slabost a omezení. Z racionálních pozic zkoumají totiž události na něž ve skutečnosti působilo také mnoho iracionálních, nahodilostí, krajního subjektivismu a nejrušnějších absurdit. Mohou tedy v nejlepším případě postihnout určité nejobecnější tendence, nikoliv však odvodit jednotlivé jevy nebo i skupiny jevů.

akty alocužily současně k unifikaci, centralizaci hnutí, pomáhaly odvrhnout, zpětně odsoudit a zdiskreditovat krátké poválečné představy o uplatňování specifických cest k socialismu. 1)

- 1) Podceňování teorie o lineárně se zostřujícím třídním boji, resp. přeceňování specifik a nedostatečné uplatňování sovětských metod, tvořilo osu politické a ideologické části obvinění obžalovaných stranických činitelek, případně sebekritiky jednotlivých stran.
- V referátu o výsledcích zřídlového plánu ÚV PPR vr. 1948, řekl nepřítel Boleslaw Bierut, že základní příčinou chyb W. Gomułky je nepřekonatelná nacionální omezenost, provincialismus, nedovolující postřehnout úzkou spojitost mezi nacionálními anahami a internacionalismem. "Odtud", pokračoval Bierut, "vyplývá sklon k zaměňování nebo nedostatečným zdůrazňování faktu, že polská cesta k socialismu není přes některé svérázné rysy kvalitativně nižší jiným než pouhou parafrází společné cesty vývoje k socialismu, parafrází, která vznikla právě díky předběžnému vítězství socialismu v SSSR, parafrází, která se opírá o zkušenosti socialistické výstavby v SSSR a přihlíží k možnostem nového historického období a specifických podmínek historického vývoje Polska.... Tyto chyby odhalují překvapující shodu s analogickými jevy v Jugoslávii, které nenarazily na odpor a proto vedly k úplné degeneraci..... Za takové situace vystupuje do popředí skryté oportunistické jádro pravicové skupiny v naší straně, projevuje se tendence k otupení ostří třídního boje, k vytváření příhodného klimatu pro kulaka a jeho přirozenou snahu o hospodářskou expanzi a s ní nezbytně spojenou expanzi politickou." (Za trvalý mír č. 6/21 z 15.9.48)
- Obdobně, shrnující formulace nacházíme i v jiných politických projevech té doby a můžeme též sledovat jak se postupně dále přičiňovaly. Příkladem lze uvést třeba vystoupení V. Červenkové na plénu ÚV BKS 16.-17.1.1950, tedy po procesu s Trajčo Kostovem. Odhalení Kostova označil Červenková za rozbití plánu imperialistů, podle něž měly být s pomocí titovské kliky odtrženy lid. dem. státy od SSSR, obnoven v nich kapitalismus a přechod v anglo-americká nástupiště proti SSSR. Při tom za hlavní důvodu "pozdního odhalení Kostova" označil Červenková nedostatečné pochopení nevyhnutelného zostřování třídního boje. Jeho další vývoje jsou pozoruhodně precizní. Prohlásil n. j.: "Musíme si přiznat, že dlouhou dobu po 9. září 1944.... na vaškerou naši činnost doléhala představa zvláštní, téměř svérázné cesty rozvoje našeho státu, kterážto zvláštní cesta nás jednoho dne dovede k socialismu. Tato představa vycházela z předpokladu, že po 9. září třídní boj neustále hoasne a že my, na rozdíl od SSSR, mohli bychom (pokračování poznámky na další straně)

Časový sled hlavních událostí vyvíjel se pak ve stručnosti takto:¹⁾

V Polaku označili za hlavní^{ho} nositele pravicového nacionalismu generálního tajemníka Pódké dělnické strany Władysława Gomułka. Byl to zejména výsledek jeho alternativních názorů na kolektivizaci zemědělství, neshody s některými pasážemi rezoluce Informačního byra o Jugoslávii a zřejmě i odlišnějších postojů projevovaných v průběhu sov. tsko-jugoslávské korespondence na jaře 1948. Neuspokojenost pravděpodobně vyvolávala též část Gomułkových představ o metodách sloučení PPR a PPS. Rozpory kolem Gomułkovy osoby a názorů se vyhrošovaly již v červnu, červenci a srpnu 1948. V prvních zářijových dnech ponese pak Bolesław Bierut na zasedání ÚV PPR hlavní referát na téma "O pravicové a nacionalistické úchylnosti ve vedení strany a o způsobu jejího překonání." Ostrá kritika Gomułky vyzněla v obecné odsouzení specifických cest k socialismu odlišných od SSSR, v kritiku představ, podceňujících prudkost třídního boje a jeho neustálé nastřívání. Plánem pak zbavilo Gomułku

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

přejít k socialismu bez proletářské diktatury, bezbolestně, takřka organicky, silou prostého množství a postupného narůstání našich úspěchů. Odtud plynula i t.zv. nutnost spolupráce v socialistickém budování se zástupci buržoasní třídy, kteří přj se po 9. září stávali křesťami, nutnost jejich tak řečeného klidného varůstání do socialismu. (AVV)

Souvislost politické perzekuce a procesů s unifikací a centralismem, je zde dostatečně jasně vyjádřena.

- 1) Základní věcné údaje v následujících odstavci jsou čerpány z interních studií K. Kofalková:
"Gomułkovština" jako jeden z projevů nacionálně pravicové úchylnky
Kočí Dvořák a jeho proces
Lázeň Rajk a jeho proces
Trajčo Kostov a jeho proces

funkce generálního tajemníka a člena politického byra strany. Na jeho místo zvolilo Boleslawa Bieruta, vykonávajícího současně úřad prezidenta republiky. Další příslušníky "úchytky" převedlo plénum z řad členů mezi kandidáty ústředního výboru. Od té doby nastalo prakticky neustálé omezování politických pozic funkcionářů, označených za úchytkáře. Na III. plénu ÚV PZDS, konaném 11.-13. II. 1949 (t. j. po Hajkově procesu a před zasedáním Informačního byra) došlo k vyloučení G. Sulky a Kliszka z ústředního výboru. S účasně byli zbaveni práva zastávat jakoukoliv stranickou funkci. Spolu s nimi byl učilo plénum ze svých řad též Mariana Spychalského. V odůvodnění se tvrdilo, že neprojevíli snahu napravit škody způsobené straně nacionalistickou úchytkou, na níž spoléhali imperialisté a jejich agenti. V letech 1950-1951 pak najednou Spychalského, po něm G. Sulku a Kliszka zatkli a internovali. Proč se navzdory přípravám nekonalý s nimi politické procesy, nelze z dosud známých faktů spolehlivě odpovědět. Prokázané však je, že slyš. procesů, jejich politické významy se v Polsku uskutečnilo i bez vlastního jednání v soudní síni. Pokud jde o věznění, mučení a případně rozsudky, vynášené v souvislosti s "mezinárodním imperialistickým spikáním" nedotývalo Polsko pozadu ze ostatními. V této masové části vnitrostranické perzekuce byly však ^{postihovány} ponejvíce osobnosti druhého a třetího řádu. 1)

1) V roce 1948 zatkli v Polsku asi dvacet pracovníků stranického a státního aparátu a obvinili je, že pod vedením ministra Lechowicze provádějí špionáž pro imperialistické státy a polskou emigraci v zahraničí. Šlo o aktivní účastníky polského odboje, příslušníky ilegální PPR a Armii Ludowe, jimž se nyní n. j. dokazovalo, že je do hnutí vyslala gestapo. Když v létě 1949 začala zatýkáni spojená s případem (pokračování poznámky na další straně)

K prvnímu politickému procesu namířenému dovnitř vedoucí strany a postihnuvšímu čelného funkcionáře došlo v Albánii. Tato země se po druhé světové válce vyvíjela pod silným vlivem Jugoslávie, ale v prvních letech to jak se zdálo^{le} vyvolávalo odpor Sovětského svazu. Projugoslávská linie albánské politiky se alespoň nestavěla do rozporu s linií prosovětskou. Na rozhraní let 1947-1948 došlo ke zlomu. V souvislosti s postupným zauzlováním sovětsko-jugoslávských vztahů se vytvářelo stále větší napětí, diference a rozpory mezi prosovětsky a projugoslávsky orientovanými skupinami ve vedení KS Albánie. Závěrečné fáze vzájemného boje probíhaly již uprostřed narůstající roztržky mezi KSSS a KS Jugoslávie. Je přirozené, že odsazení Jugoslávie muselo posílit prosovětskou skupinu ve vedení KSA a naopak přispět k porážce skupiny projugoslávské, vedené Koči Džodzem, náměstkem předsedy vlády, ministrem vnitra, a členem politického byra a tajemníkem ústředního výboru.

(pokračování poznámky z předchozí strany)

~~plk. Leon~~ bratři Fieldů, byl uvězněn a. j. plk. Leon Gecow, ve funkci vojenského lékařství na MNO, kpt. SIS Jan Lis, T. Lechtmanová - vrchní rada ve státním plánovacím úřadě atd. - celkem asi 50 osob. Začalo se konstruovat spojení a návaznost mezi oběma skupinami při čemž se již uplatňovaly antisemitské tendence, podezírání španělských interbrigadistů, západní emigrace apod. (AUV)

V červenci a srpnu 1951 se ve Varšavě konal proces s členy tzv. vojenského spiknutí. Obžalováno bylo 9 vysokých důstojníků (z toho 5 generálů), za to, že připravovalo uchvácení moci, obnovení kapitalismu a převedení Polska do tábora imperialismu. V tomto případě šlo většinou o býv. příslušníky Armáje Krajowe a polské západní armády. Typické a pozoruhodné však je, že v obviněních figurovala osoba Spychalského, jehož prostřednictvím mělo údajně dojít ke spojení pravicové nacionalistické skupiny uvnitř NSDS s vojenskými spiklenci. Proces s důstojníky skončil čtyřmi doživotními a dalšími krátkodobějšími tresty na svobodě. Jak dokládá zpráva čs. velvyslanectví ve Varšavě, měl se stát jakousi předehrou k procesu se Spychalským případně i Gecowem. (AUV)

V září 1948 odsoudilo plénum ÚV KSA "projugoslávskou trockistickou frakci" za jejíhož vůdce označilo Koči Dzedzen a Pandi Kristo (ministra - předsedu státní plánovací komise). Ostrá kritika pokračovala pak na I.sjezdu strany v listopadu 1948. Koči Dzedze byl obviněn z likvidování vnitrostranické demokracie, ze zavádění vojenských metod do práce strany. Pod vedením jugoslávských činitelů měl se údajně pokoušet oddělit Albánii od Sovětského svazu, likvidovat její nezávislost. Spolu s kritikou postupovalo též odvolávání z funkcí. Nakonec v březnu 1949 schválilo národní shromáždění návrh na zrušení poslancecké imunity K.Dzedze a P.Kristo. Oba byli zatčeni a spolu s dalšími třemi stranickými a státními funkcionáři postaveni 12.5.1949 před soud. Žaloba je vinila z přípravy spiknutí, jehož cílem mělo být odtržení Albánie od Sov. takého svazu a její připojení k Jugoslávii. Koči Dzedze byl odsouzen k trestu smrti a v červnu 1949 popraven. Ostatní dostali vysoké tresty na svobodě.

Přibližně ve stejné době a podle obecné šablony, rozvíjel se v Bulharsku případ Trajčo Kostova a dalších vedoucích představitelů bulharského politického a hospodářského života. Kostov patřil k domácí garnituře vedoucích komunistických politiků. Od r.1937 byl s přestávkami způsobenými vězněním členem politického byra a tajemníkem ÚVBKS. V r.1946 se stal náměstkem předsedy rady ministrů a jako předseda vládního výboru pro hospodářské a finanční otázky řídil prakticky všechna hospodářská ministerstva. Kostovův případ tvořil rovněž součást zvýšeného napětí, spojeného s odsouzením Jugoslávie. V Bulharsku, jakožto sousedící zemi,

kteřá se také exponovala v balkánských záležitostech, vyvolávala roztřída s Jugoslávií protichůdné pocity. Rozhodnou měrou však nakonec převládla bezvýhradná legalita, souhlas a podpora sovětského postupu.

V kritické době po vydání rezoluce Informačního byra dlel Kostov dva měsíce v SSSR. Jednal zde zřejmě o širších otázkách spolupráce mezi Bulharskem a Sovětským svazem i ostatními socialistickými zeměmi. Podle pozdějších obvinění dal v této době Stalinovi vyčerpávající odpověď na jeho otázky o bulharském zahraničním obchodě se Západem. Nesouhlasil též, aby sovětská experti dostávali všechny informace o bulharském hospodářství. Tato stanoviska se v mnohém blížila některým názorům jugoslávským. Lze předpokládat, že se na jejich základě urychlily a prohloubily již dříve existující difference mezi Kostovem a jinými členy vedení BKS. Pravděpodobně hned po návratu z SSSR dostal Kostov domácí vězení a celá záležitost se vyšetřovala. Od počátku r. 1949 začal být v politickém byru kritizován za nedůvěru k Sovětskému svazu. Plénum ÚV BKS, zasedající v březnu 1949 kritiku dále rozvedl a s. j. konstatovalo, že si chtěl "vybudovat pozici budoucího samovládce." (Nesapomeňme, že jde o období těžké nemoci Jiřího Dimitrova a jeho pobytu na léčení v SSSR). Plénum zbavilo Kostova státních funkcí a členství v politickém byru. Zůstal jen členem ústředního výboru. Tou dobou však už začalo zatýkáni, s. j. v Kostovově blízkém okolí. Věci šly ke svému vyvrcholení. Po vnitrostranické kampani vyloučilo další plénum (11.-12.VI.1949) Kostova ze strany. Zhruba o měsíc později se pak dozvědělo národní shromáždění, že

Kostovovi byl odňat poslanceký mandát a on sám vydán soudu na vyšetřování. Vlna zatýkáni rychle pokračovala.

Proces se konal 7.-14.XII.1949. Před soudem stálo celkem 11 osob. Vedle několika stranických funkcionářů byli to zejména národohospodářští odborníci, pracující dosud ve vedoucích ekonomických funkcích. V tom se zřejmě odrážel hlavní směr "provinění" T.Kostova. Žaloba všechny vinila z protistátního spiknutí jímž chtěli svrhnout zákonnou státní moc, dále z vyzvědačství a velezrady. Po dramatickém líčení, při němž T.Kostov odmítl v některých bodech potvrdit své výpovědi z předběžného vyšetřování, vynesl soud rozsudky. Kostova odsoudil k trestu smrti, pět dalších obžalovaných k doživotí, ostatní k dlouholetému žaláři. Dva dny po vynesení rozsudku Kostova popravili. Následovaly kádrové změny v ústředním výboru strany, obvyklé poučení o zhoubnosti specifických cest k socialismu a zejména pět dalších procesů v nadcházejícím období.¹⁾

V době kdy se chystal hlavní proces Balharaku, skončilo již v Maďarsku přelíčení s László Rajkem a jeho "skupinou". Tento akt se poněkud lišil od ostatních, proto jeho rekapitulaci provedem zvlášť. Případ László Rajka, jednalo se o vedoucích činitelů MSP, poválečného ministra vnitra a od r.1946 ministra

- 1)-v březnu 1950 proces s 26 tzv.titovskými špióny
-v dubnu 1950 proces s 12 členy tzv.trojčakostovského spiknutí, opět s řád vedoucích národohospodářů
-v srpnu 1950 dalších dvanáct národohospodářů, mezi nimi sedm náměstků ministrů. Proces *naopak* opět navazoval na tzv.spiknutí T.Kostova.
-v dubnu 1951 se konaly dva procesy proti celkově čtyřem obviněným. Dva patřili zase k národohospodářům, dva byli straníční funkcionáři.

Obžaloby šly vesměs na sabotáž a špionáž. Výměra trestů se pohybovala od několikaletého do doživotního vězení. (AUV)

zahraníčí, neprobíhal podle klasického receptu: odhalení úchytky - zjištění, že úchytkář je vlastně velezrádce a špion - soudní proces - poprava. První článek tohoto řetězu chyběl. I když některé Rajkovy názory byly s největší pravděpodobností odlišné od názorů Rákosiho, nedošlo nikdy k jeho otevřené kritice. Naopak. Po určité absenci ve veřejném životě (na rozhraní let 1948-1949) začalo se Rajkovi znovu dostávat nejrůznějších poet. V únoru 1949 - v době kdy se již proti němu prokazatelně sbíraly materiály - nechal jej Rákosi zvolit generálním tajemníkem Lidové fronty nezávislosti, jejímž byl sám předsedou. Na manifestaci 1. máje stál Rajk na tribuně po Rákosiho pravici a ve volbách 15. května dostal poslanceký mandát. Zhruba o čtrnáct dní později jej zatkl a 11. června podával Rákosi na schůzi politického byra poprvé zprávu o "Rajkově případu". Rajkovo uvěznění představovalo svého druhu vrchol zatýkačích vln, probíhajících v květnu 1949 a opírajících se n. j. o údajná přiznání Noela Fielda, dopraveného do Maďarska s československou pomocí.¹⁾

Před soudem, jehož jednání započalo 16. IX. 1949, stálo celkem osm osob. K hlavním obžalovaným patřili vedle Rajka dr. Tibor Szőnyi, vedoucí kádrového oddělení ÚV MSP; András Szálai, pracovník propagačního oddělení ÚV MSP; gen. György Pálffy vysoký armádní činitel; Lazar Brankov, býv. rada jugoslávského vyslanectví v Budapešti atd. Žalba hovořila o "obligátních" aš činech - spiknutí, velezradě, špionáži atd.

1) Podobné vyličení "případu bratří Fieldů" viz v kapitole o bezprostředních tlacích na Československo.

V tom se tedy maďarský proces nelišil od ostatních. Zvláštní byly však některé výšejší okolnosti. Rajk bojoval v interbrigádách a jeho spojení s americkou špiónáží začalo údajně v internacím táboře po pádu španělské republiky. Szönyi přisloužil k vedoucím činitelům maďarské válečné emigrace, zřizující se ve Švýcarsku. Vedle "jugoslávské linie spiknutí" traktovala se v procesu velmi silně a přímo americká špiónáž - prostřednictvím osobnosti Fielda, resp. A. Dulles. Několik obžalovaných bylo židovského původu, což žaloba neopomněla zdůraznit uváděním jejich dřívějších příjmení. Při výsleších (Szalaie, Szönyiho) se hovořilo - byť částečně okrajově, o "trockistickém sionistickém hnutí" o "sionistických skupinách spolupracujících s americkou tajnou službou" atd.¹⁾

V tomto smyslu měl tedy zřejmě proces s Rajkem sloužit širším cílům. Představoval zřetelný nástroj jakési kompletizace, sdružování různých aspektů podezření a okruhu podezřelých. Znamenal nástup antisemitických prvků, podněcoval jejich

---

1) Jako ukáзка používaných konstrukcí může sloužit na př. následující úryvek z úvodníku ZTM, uveřejněného v době procesu, 23. IX. 1949: "Ze války navázal Tito se svou bandou styky s anglo-americkou špiónáží nejenom uvnitř země, ale i za jejími hranicemi. Do Švýcarska byl vyslán zvláštní Titův zplnomocněnec, aby navázal styk se šéfem americké špiónáže v Evropě, A. Dullesem. V Londýně se pchýboval starý anglický špión Velebil. Titovi zmocněnci navazovali s americkými vyzvědači styk v Bari a v Marseille. To, že jugoslávská špiónáž je jenom bělehradskou sekcí americké špiónáže, bylo jasné americkým agentům, kteří pracovali v Maďarsku. Často bylo těžko určit, pronásil před soudem špión Szönyi - kde koř i americká špiónáž a kde začíná jugoslávská."

další rozvinutí. Všichni těmito rysy nehl a měl sloužit za vzor především tam, kde složení vedoucích kádrů bylo podobné maďarskému. Tam, kde ve vedení působili ještě ve větším měřítku západní emigranti, interbrigadisté, Kidé. Takový objekt představovalo Československo. Proto zde také nejen samotný proces, ale i jeho příprava, působila s obzvláštní intenzitou, proto se mohla stát příjným nástrojem nátlaku. Vynesení do té doby nejkřutějších rozsudků, působilo pak jako otevřená výzva k zintenzivnění vyhledávací činnosti uvnitř KSČ.¹⁾

Procesy namířené demitř komunistických stran, představovaly tedy jisté kontinuální vyvrcholení perzekuce, která začala na druhé straně politické a ideové barikády. Byly součástí mechanismu, podle něž se jednak rozšiřoval okruh obviněných, jednak okruh zemí, zasažených nepřátelskou činností. Výsledkem měl být důkaz o komplexním charakteru spiknutí, jemuž se žádná socialistická země nemůže vyhnout.

1) László Rajk, Dr. Tiber Szönyi, András Szalai byli odsouzeni k trestu smrti, Lazar Brankevič a Pál Justus k doživotnímu žaláři. Proces s dalšími dvěma obžalovanými, gen. G. Pálffy a pplk. B. Korondym pokračoval ve zvláštním líčení před vojenským soudem, kde oba spolu s dalšími dvěma obviněnými dostali trest smrti. 16. a 24. X. 1949 se tedy konala celkem sedm poprav.

Při výsledcích před soudem došlo k několika případech na Československu. Např. Brankevič odpovídal na jednu z návedných otázek prokurátora takto: "Dobře se pamatuji, že Brankevič řekl, že v Československu se Brndišovi podařilo navázat dobré styky s Čechy a Slováky, kteří šli za války na Západ - v Americe, v Anglii, Švýcarsku a ve Francii." V souvislosti s tzv. "velkým plánem" nepřátelské činnosti se o Československu zmiňoval sám prokurátor, vyslychající Pálffyho. Podle toho co víme o reálii procesů nemusíme mít pochybnosti jak a čím byly takové zmlinky vyvolány. Pávedně měl být asi jejich rozsah ještě větší.

Jestliže se Československo v důsledku některých rysů svého vývoje a v důsledku ^ovytádně zářenlivějšího Gottwaldova postoje opozdilo v inscenaci procesů, pak to z vnějšího pohledu jen potvrzovalo nutnost působit na něj/ž ^ožádoucím směru. Ovlivňování mělo ovšem širší pozadí, smysl i formy. Šlo o procesy, snaha o jejich vyvolání a patřičný rozsah představovaly společného jmenovatele, jehož nalezení se měly napravit nejhrůznější „slabosti“, které až dosud v Československu panovaly. K objasnění těchto názorů a snah musíme podrobněji prozkoumat celkovou tehdejší pozici Československa v socialistickém společenství a vůbec ve studené válce.

III. POHLEDY NA ČESKOSLOVENSKOU POZICI VE STUDENÉ VÁLCE

Studená válka a přesvědčení o neodvratném vojenském konfliktu se jak patrně odrážela v celém socialistickém společenství. Československu však v různých plánech a úvahách připadalo zvláštní místo. Strategické poloha předurčovala ČSR být v případě obrany " krytovým státem " SSSR a v případě útoku nástupičem k rozvinutí sovětských vojenských sil směrem do západní Evropy. Československo jako jediná průmyslově vyspělá lid.dem.země (NDR ještě neskončila svou poválečnou obnovu a výstavbu) se mělo stát nejen strojírnou, ale ve značné míře i zbrojnicí socialistického tábora. Souhrnně řečeno, připadalo Československu ve vojensko-strategických úvahách té doby klíčové místo. Jeho vnitřní politické, ekonomické, vojenské, bezpečnostní a j.poměry byly potom nutně zkoumány a hodnoceny právě z tohoto úhlu. Proto se také na ně kladly zcela mimořádné požadavky, jejichž uspokojování bylo mnohem náročnější než v kterékoliv jiné zemi. Je nanejvýš pravděpodobné, že vysoké nároky na poměry v Československu pramenily i z faktu, že z výjimekou strategicky nedůležitého Balharska bylo jediným státem společenství, v němž se nenacházely sovětské jednotky. K vysvětlení událostí padesátých let je nutno pochopit, že požadavky kladené na Československo byly nejen motivovány studenou válkou, ale také modifikovány jejími průvodními jevy t.j. nově rozvinutým stalinismem, chorobou a stále rozšiřovanou pedeziravostí.

Z tohoto pohledu mělo Československo daleko ke spolehlivosti. Vedoucí funkcionáři vládnoucí komunistické strany měli za sebou dlouholetou legální existenci strany v podmínkách buržoazně-demokratického státu. Z toho plynul nejen boj, ale i jisté kontakty s nekomunistickými stranami, resp. některými složkami státní moci. Ve Španělsku bojovalo mnoho československých komunistů, kteří mohli být získáni různými rozvědkami - nyní však často pracovali na exponovaných místech, n. j., v bezpečnostním aparátu. Za druhé světové války existovala silná komunistická emigrace v západních státech, poněkud více v Anglii, kde přicházela tak či onak do styku s exilovou vládou a jejími orgány. Mnozí významní představitelé udržovali i po válce styky s různými osobami v zahraničí. Každá z nich se nyní považovala za potenciálního špiona.

Československá ekonomika byla po II. světové válce silně orientována na západní zemi a její přeorientace se z vnějšího pohledu jevila jako pomalá.¹⁾ Kromě toho panoval názor, že se v ČSR nedostatečně využívá a s nespokojivou intenzitou odhaluje vlastní surovinová základna.

Nedůvěra Sovětského svazu budilo též celkové slabení velitelského sboru čs. armády, včetně jeho nejvyšších představitelů. Přitom je pozoruhodné, že se tato nedůvěra naměřovala jen na představitele tzv. západních jednotek, ale i na bývalé velitele čs. vojáka v SSSR. Na jedné straně budilo zřejmě

1) Podíl členských zemí RVHP na celkovém obrátu československého zahraničního obchodu činil v r. 1947 15%, v r. 1948 31, 5%, v r. 1949 46, 6%, v prvních devíti měsících roku 1950 54, 6%. To znamená, že v nejintenzivnější okamžik studené války, totiž při vypuknutí "horké války" v Koreji, obchodovala ČSR ještě téměř celou polovinou obrátu s nesocialistickým světem. Ten však, jak víme, byl jednoznačně považován za imperialistický blok. (Údaje je u uváděny dle cit. práce Z. Šmitla).

nespokojenost, že ihned po únoru nebyly do všech detailů převzaty organizační a jiné principy sovětské armády, na druhé straně však právě nedůvěra k čs. velitelskému sboru zabráňovala sovětským představitelům, aby se s podezřelými osobnostmi dělili o vlastní vojenská tajemství. Z tohoto hlediska nemohlo ovšem Sovětský svaz uspokojet tempo pětinásobné čistoty důstojnických kádrů.

Nejpozději od roku 1949 se jako československá slabina musila jevit početnost osob židovského původu na vedoucích místech stranického, státního i ekonomického aparátu. V této otázce se stýkalo několik jevů, několik linií podezření. Mnoho funkcionářů židovského původu bylo za války v emigraci na Západě, měli tam přátele a známé. Někteří z nich se podíleli na ekonomických koncepcích, které později neodpovídaly centralizačním představám a začaly být považovány za nepřátelské. Ale zejména mnozí z těchto funkcionářů podlehli nakonec novotě proizraelskou linii, která byla ještě v r. 1948 linií společnou, brzy se to jí však přestala být a vrhala naopak podezření na každého, kdo s ní předtím měl co společného.¹⁾

Mezi příčinami politicky slabé československé pozice nelze opominout ani skutečnost, že po červnu 1948 nedošlo stejným tempem jako v ostatních zemích k hledání nejhrůznějších úchytek a nepřátel uvnitř komunistické strany, resp., že slovní prohlášení nebyla v tomto směru doprovázena urychlenými, patřičně vážnými činy. To se v r. 1949 stalo podnětem k velmi

1) Otázka československé pomoci a celkového postoje k Izraeli, k vystupovačské otázce^{akce} je natolik rozsáhlá a v daných souvislostech významná, že jí dále věnujeme zvláštní odstavce.

ostrým tlakům na vedení KSČ. Dodejme ještě, že ani celková činnost, výkonnost a energičnost československé vlády nena- cházela na nejvyšších sovětských místech právě nejpriznivějš- í ocenění.

Pro většinu uvedených tvrzení existuje dostatek přímých důkazů. Nejdůležitější z nich můžeme tedy dokumentovat.

Co do ekonomických souvislostí je např. známo, že na za- sedání byra RVHP 25.X.1950 došlo k ostré kritice Československa za to, že uspokojivě neplní závěry sofijského zasedání. Bylo obviňováno, že nedostatečně pomáhá ostatním zemím ve výstavbě průmyslu a že jeho zahraniční obchod není plně využíván pro rozvoj vztahů mezi členskými státy RVHP. Kritiku vedli hlavně zástupci lid.dem.zemí, ale představitel SSSR A.Mikojan se s ní plně ztotožnil. Krátce na to, 25.XI.1950 se na schůzi RVHP v Moskvě kritika opakovala - i když v mírnějším tónu. Mikojan zde totiž uvedl, že českoslovenští soudruzi si uvědomili prospěš- nost reorientování výroby podle požadavků členských zemí RVHP.

Zvláštní roli hrála otázka československých surovin.Vedení KSČ se zejména od r.1950 usilovně snažilo, abyž chudé zásoby základny bylo vytěženo maximum. Sovětští ekonomičtí experti vyslovili původně nad touto snahou uspokojení.¹⁾ Byly na to však Stalin ostře kritizoval údajnou čs.línnavost v surovinové

1) Ve dnech 27.-30.XI.1950 konsultoval ing.Póčík v byru RVHP některé otázky čs.národního hospodářství. V oficiální zprávě uvádí n.j. rozhovor s F.A.Pavlovem o otázkách těžby rud železa, barevných kovů a problémech s tím spojených. Píše: "Soudruh Pavlov především vysocce hodnotí plán čs.vlády na rozšíření zásob surovinové základny, hlavně u rud barev- ných kovů a železných rud.Stanovené úkoly považuje za reálné a naše zaměření za správné. Okolnost, že se jedná ve značné míře o rudy chudé, nemůže být na závađu. Zpracování chudých rud není v ČSR novinkou."(AUV)

otázce. Stalo se tak na schůzi politické byra ÚV KSČS, 23.VII.1951, na níž byl perván K.Gottwald a poslal ve svém zastoupení A.Čepičku.¹⁾ Stalin prohlásil shruba tota: Místní zdroje surovin v lid.dem.staních zdaleka nejsou využity. Známé zdroje nejsou plně exploatovány a opatření pro odhalení nových se navykávají včas. Tak jak známe geologické poměry v ČSR, je v ní daleko více ropy, uhlí a jiných surovin než je dnes těženo a známo. (Nafta na jižní Moravě a Slovensku, rudné bohatství Krušnohoří). Jsem přesvědčen - řekl Stalin - že v ČSR jsou všechny barevné kovy a přísady nutné k výrobě ušlechtilých ocelí a legování. Je nutno, aby se vláda důsledněji zabývala otázkou plného využití místních zdrojů a učinila důrazné a včasné opatření k nápravě. Též je nutno sebránit plýtvání drahocennými surovinami.²⁾

1) To je ona pověstná schůze, kde se n.j. hovořilo o problému K.Slánského a sovětských poradců. Právě tyto otázky však v doavadních interpretacích převažovaly, ačkoliv celé jednání poskytuje bohatství dalších údajů. Znalosti o této schůzi čerpáme z vlastnoručného záznamu A.Čepičky, pořízeného pro K.Gottwalda (AUV). Vyplývá z něj n.j., že byl přítomen též V.Červanov a že po schůzi se konala večeře u Stalina. Při ní Stalin pronesl množství výroků (třeba formou připítek), které se pak staly neochvějným podkladem čs.politiky.

2) Zde můžeme přímo cestou krátkého spojení sledovat, jak se Stalinovy názory odrážely v čs.politických procesech. 3.VI.1952 psal ministr nár.bezpečnosti Bacilek ing.Pučíkovi - předsedovi Státního úřadu plánovacího. Navrhl zřízení speciálních komisí odborníků SÚP, které by mohly rychle získat potřebné doklady k dokumentování sabotážní činnosti zatčených "nepřátel". Přílohami byly směrnice s úkoly, které měly komise pomoci vyřešit. Uvádělo se zde n.j. "Při podpisování obchodní smlouvy v r.1950, Frejka nabízel Sovětskému svazu produkty kevodělného průmyslu, které Sovětský svaz nepotřeboval a za to žádal neúměrně velké dodávky surovin, zejména železné rudy a mědi. (Když se to ověří, dát posudek o sabotážích spolupráce s SSSR). V důsledku nepřátelské činnosti Frejky a jeho společníků z národohospodářské komise, se nerozvíjela vlastní surovinová základna v ČSR, nerozvíjela se těžba železné (pokračování na další straně)

Pokud jde o armádu, vyvrcholila zřejmě sovětská nespo-
kojenost na jaře 1950. V dopise K. Gottwaldovi odmítl Stalin
8.4.1950 žádost tehdejšího ministra národní obrany L. Svobody
o vyslání sovětského poradce. Napsal: "Naši vojenscí pracov-
níci považují gen. Svobodu za nezasluhujícího důvěru a
nebuďte možno se s ním dílit otáčením o vojenská tajemství
SSSR" ¹⁾. Ale ani po kádrových změnách, po příchodu sovětských
poradců do armády a doštiním převzetí všech metod sovětské
armády se názor sovětských činitelů příliš nezměnil. V lednu
1951 se v Moskvě konala schůzka nejvyšších představitelů
SSSR (v čele se Stalinem) s delegací ostatních zemí
socialistického tábora. ²⁾ Jednalo se hlavně o vojensko-stra-
tegických a politických otázkách. Při dílčích rozhovorech

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

rudý, třebaže ve značné míře se vyaktyovala. (Je nutno
prověřit a potvrdit dokumenty, zda to odpovídá skutečnosti
a zda je to výsledek nepřátelské činnosti NKV). Totéž je
nutno prověřit v oboru jiných rud. Svoji nepřátelskou
činnost Frejka a jeho společníci neskovali tím, že v ru-
dách nacházejících se v ČSR je malé procento kovu a proto
prý jejich těžba není výhodná. (AUV) Jak víme z průběhu
procesů, splnily pověřené komise svůj úkol "dokázat"
škůdcovskou činnost národněhospodářské komise na vybernou.

- 1) Bezprostředně poté byl L. Svoboda ze své funkce odvolán.
Na zmíněné schůzi v červenci 1951 se Stalin k otázce
vrátil. Čepička o tom referuje: "Soudruh Stalin se tázal
co dělá Svoboda a jak se chová. Po odpovědi, že k vojenským
věcem nemá přístup, prohlásil s. Stalin, že se diví tomu,
když S. Gottwald nevidí ve Svobodovi, čím ve skutečnosti
je."
- 2) Za KSČ se zúčastnili R. Slánský, B. Geminder a A. Čepička.
O poradě a jejích okolnostech existují vzpomínkové mate-
riály a dále text oficiálního vystoupení R. Slánského.
V důsledku různých organizačních a technických okolností
nebyl pravděpodobně jeho projev celý přednesen.

delegátů KSČ a pracovníky aparátu ÚV KSSS a ministerstva ozbrojených sil SSSR, bylo ze sovětské strany zdůrazněno: Politické poměry nejen v čs. armádě, ale v celém státě je u nás stále ještě nejisté, bojeschopnost je na nízkém stupni. O politické spolehlivosti značné části velitelského sboru se vyslovovaly pochybnosti.

K úplnému dokreslení sovětského stanoviska mohou sloužit ještě další Stalinovy výroky na červencové poradě politického byra v r. 1951. Prohlásil, že v lid. dem. státech, zejména v Československu není správně prováděna zemědělská politika, Spolu s Malenkovem kritizoval, že se pomocí ústupků a různých výhod získává přisaz kulaka, že se dělají opatření, která mohou být kulaky zneužívána. Takový postup označil za nemarxistický, neleninský, odporující základním poučkám o podstatě třídního boje. V obecnosti se pak vyjádřil, že politika strany není dostatečně a včas zajišťována příslušnými organizačními opatřeními. Tato slabina se projevuje zejména v činnosti vlády. Ze Stalinových výroků na toto téma si A. Čepička poznamenal: "Bylo by žádoucí, aby vláda se stala skutečně řídicím a vládnoucím orgánem, který zodpovědně a včas plní své úkoly. Jen taková vláda, proniknutá bojovým duchem rozhodovat, řídit a kontrolovat. Zestává být grupou duraků." (Při té příležitosti se Stalin sarkasticky vyjádřil o Zápotockém. - Píši-li se romány, prohlásil, nezbyvá mnoho času na to co se má dělat. Zápotocký byl a zůstal odborárem.)¹⁾

1) Najde teď o evidentní neuvěřitelnosti mezi uvedenými Stalinovými výroky a Gottwaldovou otázkou na zářijovém plénu 1951 "kde se vládnou?". Z našeho nynějšího pohledu používáme tato vyjádření spíše jako svědectví špatného Stalinova mínění o československých poměrech.

Nespokojenost zřejmě vládla i s ideologickou a propagandistickou prací KSČ. Svědčí o tom projednávání úrovně Rudého práva na pedzišní schůzi sekretariátu Informbyra v r.1950. Rudé právo bylo prvním a jediným listem ze socialistického tábora, jehož činnost IB projednávalo (spolu s ním byla na pořadu Unita) Usnesení sekretariátu¹⁾ konstatovalo aice napravení různých nedostatků " po vyhnání nepřátelských elementů z redakce ", ale současně obsahovalo řadu nejávažnějších připomínek. Podle něj publikovalo Rudé právo málo materiálů, odhalujících konkrétní podněcovatele války. Málo osvětlovalo krádečovskou činnost pravých socialistů. Oslabilo pozornost k boji proti Titově fašistické klíce. Nevěnovalo ještě dostatečnou pozornost zvyšování bdělosti, rozvíjení kritiky a sebekritiky, jako nejdůležitější zbraně v boji za úspěšnou výstavbu socialismu v Československu. Je nabíledni, že takové výtky nebyly adresovány jen stranickému listu, ale též jeho zodpovědným vydavatelům.

V různých souvislostech jsme se již zmínili o československé politice vůči Izraeli. Jestliže nyní rozebíráme pozici ČSR ve studené válce a příčiny ne právě příznivého vnějšího pohledu na práci československých vedoucích orgánů, musíme vývoji čs.-izraelských vztahů věnovat zásadnější pozornost. Vzhledem k rozsáhlosti problematiky půjde vlastně o jakýsi exkurs, tvořící však organickou součást této kapitoly.

---

1) AUV

K politice Československa vůči Izraeli v letech 1948-1950

Československo bylo v r.1947 jedním z jedenácti členů zvláštní komise pro Palestinu, vytvořené na květnovém mimořádném zasedání OSN. Měla za úkol na místě vyšetřit situaci a připravit návrhy pro podzimní jednání pléna Spojených národů. Českosl. většící zástupci patřili v komisi k většině, jež doporučovala rozdělení Palestiny a zřízení samostatných států, židovského a arabského. Tento postoj nebyl v rozporu s návrhy SSSR, což se definitivně potvrdilo krátce před zahájením podzimního zasedání OSN, na půdě mimořádného výboru "ad hoc". Zde se projednávalo většinové i menšinové doporučení komise pro Palestinu,¹⁾ a sovětský zástupce S.K.Čarapkin podepřel usnesení většiny. Stejný postoj zaujala dva dny předtím delegace USA.

ČSR stála tedy u samého zrodu Izraelského státu, aktivně se o něj zasloučila. Patřila k prvním zemím, které uznaly jeho existenci a navázaly s ním diplomatické styky. Stejně jako Sovětský svaz vycházela z přesvědčení o reálných protinapari- listických perspektivách tohoto státu, z možnosti, jež tyto perspektivy poskytovaly a rovněž z úcty k utrpaní židů ve druhé světové válce, o němž tak přesvědčivě mluvil A.Grosyko na květnovém zasedání OSN. Do čs.stanoviška ke vzniku izraelského státu se nepochybně prolínal též obecně toleranční

---

1) Menšinové stanovisko doporučovalo zřízení samostatného palestinského státu, v podobě židovsko-arabské federace.

domácí vztah k židovskému obyvatelstvu a jeho organizacím.¹⁾
Po vzniku Izraele to platilo i naopak. Vyvíjející se poměr k Izraeli ovlivňoval vnitřní tendence v židovské problematice.

Pokud jde o stranickou politiku, reprezentovanou především mezinárodním oddělením ÚV KSČ, možno v prvním období (t.j. zejména v r.1948) rozestnat výraznou snahu o diferencovaný poměr k sionistickému hnutí. V Československu se spolupráce orientovala především na jeho levicovou, socialistickou část (Hašomer Ha'cair a pod.²⁾) u níž se dala očekávat podpora demokratických, socialistických proudů v Izraeli. Váži ultrapravicových skupinám, (Sternisté, Irgunisté) pokud na čs. území působily, se naopak zaměřovala stále pozornost a trvalo úsilí o jejich likvidaci. V Izraeli se KSČ orientovala zejména na komunistickou stranu, jejíž pozice byly ovšem poměrně slabé a vnitřní poměry nikoliv nejlepší. Spolupracovalo se však (jak se zdá nikoliv bez souhlasu KSI) též

1) Zde ovšem obstrahuji od znárodnění a jiných ekonomických součástí předšaržové i podšaržové stranické politiky. Nemá na mysli ani potírání šmeliny, devizových přešupků a pod. Tyto akty se pochopitelně týkaly všech příslušných subjektů, bez ohledu na jejich původ. Pokud to byli Židé, zaměřovaly se proti nim jakožto jednotlivcům, resp. jako součástí buržoazních tříd. Oficiální politikou nebyly tyto zásahy chápány jako boj proti národnostní či náboženské skupině a jejím institucím. Proto se také nedotýkaly vztahů k Izraeli.

2) Hašomer Ha'cair působil na československém území samozřejmě i poté, kdy se v Izraeli stal v lednu 1948 součástí nově vytvořené levicové soc.strany Mapam. Obě základní složky strany Mapam však v Československu spolupracovaly.

V programu Mapam, přijatém 23.1.1948 a v Československu uveřejněném v březnu téhož roku, čteme n.j. "Strana se považuje za integrální část revolučního dělnického hnutí v boji proti reakčním silám imperialistického kapitalismu... v obraně nových států lidová demokracie a v upevnování opravdového svazku svobodomyšlených a míramilvných národů. Strana bude navazovat a rozvíjet styky s revolučním děl.hnutím ve světě a účastnit se utváření mezinárodní odborové a politické jednoty dělnické třídy, která ...

(pokračování poznámky na následující straně)

s vládnoucími kruhy Izraele, a to zejména prostřednictvím izraelského vyslanectví v Praze. Řečeno pozdější terminologií, dal by se tento druh spolupráce a úvahy kolem něj přirovnat k politice vůči národní buržoazii rozvojových zemí. V některých aspektech (vývoz zbraní) měly při tom významný vliv ^{tedy} ekonomické zájmy Československa.

Za kulminační období vzájemné spolupráce a československé pomoci Izraeli, lze považovat rok 1948. Sledujeme tedy hlavní směry, v nichž se tyto principy projevovaly. Na prvním místě sem patří podpora židovského vystěhovalectví. Pro nový stát bylo podstatné zvýšení počtu jeho obyvatelstva otázkou života a smrti. Počítal celkem reálně s tím, že hlavním kádrem evropských přistěhovalců budou židé ze zemí okupovaných za války fašistickým Německem. ČSR vycházela této tendenci vstříc.

V letech 1948-1949 se z Československa vystěhovalo 15-20 tisíc židovských občanů. Emigrační podmínky byly stanoveny mírně, včetně úlev na vystěhovalcké dani. Z obou stran t.j. československé i izraelské se emigrace chápala

---

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

posílí pevný svazek mezi světovým dělnictvem a SSSR, prvním dělnickým státem .... nositelem historického poselství říjnové revoluce. Strana ..... čerpající z pramenů revolučního učení a z hrdinské tradice socialismu, založí svoji výchovnou a osvětovou činnost na světovém názoru a metodách marxistického třídního boje." (AUV) V podstatě šlo o sionistickou platformu levicově socialistického směřování, která v dané chvíli představovala nesporně atraktivní základnu ke spolupráci.

jako pomoc. Tomu se přizpůsobovala její administrativa.¹⁾

Emigrační politika vůči Izraeli obsahovala ještě dva jevy zasluhující zmínku. S vědomím čs. úřadů, organizovaly sionistické, především levicové instituce na československém území pracovní kolektivy a družstva, s cílem připravit židovskou mládež na zemědělská a řemeslná povolání před společným přesídlením do Izraele. Kolektivy se původně těšily zájmu a porozumění z čs. strany, protože se v jejich budoucí, izraelské činnosti spatřovala přímá podpora progresivních tendencí. Tím spíše, že i jáma těchto družstev připomínala někdy československé tradice (Dukla, Sokol vo, Lidice a pod.²⁾)

Druhým pozoruhodným jevem vystěhovalecké politiky byla československá pomoc při emigraci židů z Polska. Šlo zejména o lidi, kteří se po návratu z koncentračních táborů setkávali v Polsku s programy benderovců a jiných reakčních živlů.

1) Stanovisko Izraele dokumentuje názorně projev jeho pražského vyslance na II. sjezdu Ústředního svazu sionistického, 8.-9.I.1949 v Piešťanech. Řekl zde: "Bojujeme v této válce jež nám byla vnucena, nejen proti arabským veteránům, ale i proti imperialistické velmoci, jež se spojila s naším fašistickým nepřítelem.... Těším se, že mohu tlumočit svůj pozdrav v zemi, jež byla vždy věrným spojencem našeho mladého státu." Vyslanec pak zdůraznil kladné stanovisko Kl. Gottwalda a čs. vlády k izraelskému boji za svobodu a nezávislost a uzavřel: "Těším se, že mohu sjezdu oznámit, že jsem z roznaluv, jež jsem nadávno měl se zodpovědnými činiteli tohoto státu seznal, že československá vláda uznává naše potřeby silného přistěhovalectví do Izraele, a že již bylo učiněno vše, aby vystěhovalectví do Izraele bylo v dohledné době urychleno a tím byla v nastávajících měsících poskytnuta našemu mladému státu potřebná síla" (AUV)

2) AUV

Východiško hledali v opuštění polského území a útěku do Československa. Odsud byli pak přes Rakousko dopravováni dále do Israele. Do určité míry se tato akce týkala též židů z Maďarska.¹⁾

ČSR se dále významně podílela na dodávkách zbraní izraelské armádě. V této akci se pomoc spojovala s nikoliv sanedbatelnými čs. ekonomickými zájmy. Kontrakty šly do desítek milionů dolarů²⁾ a zahrnovaly nejrozumnější druhy zbraní, stříeliva i jiného vojenského materiálu. Důležitou položkou čs. vývozu tvořila letadla z válečných zdrojů, především typu Spitfire a Messerschmidt.

Interes Československa na obchodu zbraněmi byl natolik silný, že se riskovaly nejrozumnější mezinárodní záplatky (které se pak skutečně dostavily). Vedle dodávek zbraní Izraeli probíhala jednání i přímý obchod s arabskými státy, což vyvolávalo vzájemné protesty. Zbraně se dodávaly i za moratoria vyhlášeného Radou bezpečnosti a ČSR byla pak na mezinárodním fóru kritizována. Jindy zase Američané zjistili, že z tajného letiště v ČSR startují letadla naložená zbraněmi pro Izrael a řízená americkými piloty najatými Jewish Agency atd. Stávalo se též, že letadla startující z Česko-

1) AUV

2) Přesnou částku nelze uvést a pravděpodobně ji nikdo jako celek nezná. Komise ministerstva financí, která připravovala posudek k procesu se Slánským, odhadovala dílčí salivny na 20 mil. dolarů. Obdobná komise MZV uváděla jen pro Zbrojovku Brno a jen pro období leden 1948 - červen 1949 salivny za téměř 15 mil. dolarů. Tyto částky lze považovat za neúplné, jestliže známe alespoň dílčí rozsah, který zbrojní dodávky měly. Platily se v největší části ve volné valuti a až na malé výjimky byly uhraseny. Uvedený posudek min. financí konstatuje: "Z dodávek zbraní do Israele zaplatil stát Izrael všechno, s výjimkou částky 100 000 dolarů, kterou dluhuje n.p. Benzinec za odebrané pohonné látky a částky cca 100 000 dol. které přísluší našemu MNO za výevik izraelských předmětů v ČSR. (AUV)

alovenka do Israele a letící dohodnutou trasou přes Jugoslávii, nedoletěla, přistála mimo místo určení atd.¹⁾

1) K hospodářskému zájmu lze říci, že čs. vládní místa byla přímo pod tlakem zbrojních podniků, těžce nesených, že obchod zbraní v prvních poválečných letech upadal. V lednu 1948 zaslaly tyto podniky, sdružené v čs. závodech kovodělných a strojírenských, pamětní spis předsedovi vlády, MNV, MNO a j., v němž žádaly, aby se podporoval stagnující vývoz zbraní. M.j. se odvolávaly na skutečnost, že v dané chvíli je v oblasti Blízkého a Středního východu rozpracováno obchodů za 550 mil. Kčs, jichž vskutku nutno vyžít. (AUV)

O některých mezinárodních komplikacích se zmiňoval Clementis ve svých exposé na schůzích vlády 16.XI.1948 a 18.I.1949. Ze zápisu o jeho vystoupení 18.I. cituji: "Ministr dr. Vl. Clementis připomíná, že se Bezpečnostní rada SN dne 29.IV.1948 unesla řídit na všechny členské státy výzvu, že se jim doporučuje, aby upouštěly od dodávek zbraní do států Stř. východu. Zároveň byly členské státy vyzvány, aby se vyjádřily. ČSR, podobně jako jiné státy vzala toto doporučení bez protestu na vědomost, ale měla předtím určitě starší dohody o dodávkách zbraní do jednotlivých států Středního východu z roku 1947, zejména vůči Sýrii a Egyptu, ale také vůči právě se tvořícímu státu Izrael. ČSR se pak pokusila splnit tyto dodávkové povinnosti ještě před uplynutím stanovené lhůty. Při tom se stalo, že větší závilka, určená pro Sýrii, byla na lodi, která se potopila. (Zřejmě nikoliv náhodou R.P.) Tato okolnost vedla k tomu, že se posílila ve světovém tisku kampaň, zahájená řídí proti Československu, poněvadž dodává zbraně Arabům .... Situace se pak dodatečně obrátila, když zase Arabové vinili Československo, že nezachovávala doporučení Bezpečnostní rady. K tomu se pak přidaly západní státy a dne 8.VII.1948 zaslalo amer. velvyslanectví ministerstvu zahraničí notu, v níž se tvrdilo, že u nás přistály tři americké letající pevnosti s materiálem a mužstvem pro stát Izrael a žádalo se, aby čs. vláda vše vyšetřila a poskytla informaci."

Pochopitelně, že čisté svědomí v dodržování moratoria neměl nikdo, zvláště ne Anglie, která se ve stížnostech na Československo zvláště exponovala. V tomto duchu Clementis uvedl, že v případě podání stížnosti na půdě OSN, budou čs. zástupci ochotni odpovídat na otázky jen tehdy, odpoví-li Velká Británie rovněž přesně a úplně na různé otázky, které sdělí OSN stran britského postupu na Stř. východě. "Clementisův výklad i návrhy vzala vláda jednoduše na vědomí. (Cit. dle opisu protokolů z vlády. Vedoucí úřadu předsednictva vlády, R. Křádec zaslal je 30.X.1956 K. Immannovi, v souvislosti s prací Barákovy komise - (AUV).

Ekonomické zájmy hrály zřejmě rozhodující úlohu ve skutečnosti, že čs.vývoz zbraní do Izraele přetrval ostatní formy spolupráce.

K vrcholným bodům čs.pomoci Izraeli patřilo shromáždění a vycvičení vojenské jednotky, složené z dobrovolníků židovského původu a její odeslání do Izraele na rozhraní let 1948-1949. Historie této akce je velmi sl.žitá. Rekonstrukce neúplných a často vzájemně si odporujících pramenů ukazuje, že snahy o vytvoření dobrovolnické jednotky pro Izrael, šifily se na jaře 1948 z různých zdrojů. Zájem projevovaly různé sionistické instituce, KSČ a československé úřady i Komunistická strana Izraele. Prvním, kdo z čs.strany spolupracoval na tomto plánu byl Augustin Schran, tehdy pracovník bezpečnostního referátu ÚV KSČ. Po jeho tragické smrti se celé věci ujalo mezinárodní oddělení (B.Geminder, W.Stamberger), které si jako své pověření vybralo ing.Schachta a kpt.V.Kahana. Zejména Schachta jednal pak naprosto samostatně, mezinárodní oddělení však pravidelně informoval o své činnosti.

V původní koncepci, dohodnuté na mezin.oddělení s generálním tajemníkem KSI Mikunisea, šlo o vyslání malé, dokonale vybrané a naprosto spolehlivé jednotky. Postupně se však záměry začaly zvětšovat. Koncem června uzavřel Schachta smlouvu s izraelským vyslancem Ueberallen, podle níž se měl organizovat oddíl o počtu asi 1000 mužů a žen, který po skončení výcviku bude k dispozici izraelské vládě. Vyslanec se zavazoval n.j. k finančnímu krytí výzbroje, výstroje, výcviku, speciálního zabezpečení příslušníků jednotky a jejich

rodin, a také transportu na území státu Izrael a zpět.

Schachta posději usiloval, aby jednotka dále vzrostla, doplnila se židovskými dobrovolníky z Maďarska a Polska a cestou do Izraele ještě z Rumunska. To však bylo, jak se zdá, na sákrak čs. ministerstva vnitra odmítnuto. Na druhé straně se původní představy o návratu jednotky měnily v tom smyslu, že příslušníci zůstaneu po skončení bejů v Izraeli a vytvoří pracovní kolektiv na vládnou přidělené půdě.

Výcvik začal ve vojenském prostoru na Kocavě v srpnu 1948. Velitelem tábora jmenovalo ministerstvo národní obrany hrdina SSSR, mjr. A. Sechora. Zatímco vojenské záležitosti a výcvik probíhaly zcela uspokojivě, po stránce politické se nedařilo realizovat stranické záměry o rozhodujícím vlivu komunistů a marxistické ideologie. V důsledku masového náboru staly se součástí jednotky pravicové živly (Irgunisté). Práce ilegálních komunistických buněk i exponátů KSČ v důsledkem náboru měla jen malý ohlas. Konec roku 1948, kdy se výcvik chýlil ke konci, došlo k paradoxní situaci. Mezinárodní oddělení ÚV KSČ mělo vážné výhrady ke složení jednotky, její politické úrovni a spolehlivosti. Tytéž obavy - jenže z opačných poloh rostly u izraelské vlády, která v jednotce stále více spatřovala nástroj komunistického vlivu. Již na podzim 1948 nedosáhli Schachta a Sechor při svých jednáních v Izraeli mnoha požadavků s nimiž tam odjížděli. Dostalo se jim však základního slibu, že jednotka zůstane

pohromadě a bude nasazována jako nedělitelný, organický celek. Počátkem prosince, těsně před plánovaným odjezdem byl však tento slib zástupci izraelské armády zrušen. Znovu vyvstala otázka, zda za těchto podmínek bude oddíl vůbec odeslán. Na konečné rozhodnutí mělo pravděpodobně vliv stanovisko KSI. Vedení izraelské strany vítalo vytvoření vojenské jednotky i po značně původní koncepci, exponovalo se v zajišťování půdy pro její kolonizaci a 13.XII. sdělilo písemně Geminderovi, že brigáda bude znamenat účinné posílení stranických pozic v Izraeli.

Na rozhraní roku 1948 a 1949 jednotka po částech odcestovala do Izraele. Tou dobou již ovšem židovsko-arabské boje poznamenáhu končily. O pozdějších osudech dobrovolníků víme jen málo.¹⁾ Můžeme se však právem domnívat, že celá tato

1) Po smrti majora Sochora uveřejnily v srpnu 1950 některé izraelské listy nekrology, z nichž se o jednotce dovídáme leccos zajímavého. Např. list Jedioth Achronot napsal 25.VIII.1950:

"Podle plánu měla být jednotka přesunuta do Izraele v plné výzbroji....Po skončení výcviku nepřijeli příslušníci brigády do Izraele spolu a v rámci voj. jednotky, nýbrž z politických důvodů ve skupinách. V té době šifrovali totiž naši nepřátelé zprávy, že za naší válkou stojí Rusové. Izraelské úřady nechtěly proto přivítat do země celý pluk ze země, která je pod ruským vlivem a zařadit jej jako jednotku do bojů. Hoši, kteří přijeli z ČSR a byli vycvičení Sochorem, prokázali velké hrdinství na všech frontách a zvláště v Negevu. Po skončení bojů se vrátila malá část, zejména příslušníci čs. armády do Československa, zbytek zůstal v Izraeli a někteří se usadili v pohraničních osadách." (Jestliže tomu tak bylo, pak to znamená, že připravovaná společná kolonizace, pro níž KS Izraele požadovala finanční zajištění z Československa, se neuskutečnila E.P.)

Komunistický Kol-Neas v nekrologu uvedl: "Široká veřejnost dosud nevěděla, že to byl ministr obrany D. Ben-Gurion, který se rozhodně postavil proti tomu, aby brigáda byla přesunuta na frontu v Palestině ve formě organizované jednotky.... Mění málo nepaistických ministrů a funkcionářů, kteří se snaží zaklčet přátelskou vojenskou pomoc, kterou poskytly země socialismu našemu státu.... Sochor symbolizuje důležitou a závažnou pomoc, kterou poskytli našemu boji o samostatnost čs. lid. a vláda lidového Československa." (AUV)

akce, někdy obsahovala řadu rozporů a končila v jiné situaci než začala, vyjadřovala ve své podstatě upřímnou snahu vojensky i politicky pomoci progresivním izraelským silám.

Vztahy Československa k Izraeli vyžadují z hlediska politických procesů některá objasnění. Je to především otázka legality nejzávažnějších akcí, které se v této oblasti podnikaly. Pravděpodobně se snahy o maximální utajení, ale také v duchu obecně používaných tehdejších metod práce se největší část rozhodnutí děla dala formou, nikoliv na půdě oficiálních stranických či vládních orgánů, ale v rozmanitých ad hoc sestavených skupinách, prostřednictvím různých pověřenců a pod. Vpravdě kuriózně působí např. způsob uzavření smlouvy s izraelským vyslancem o vycvičení vojenské jednotky. Je to v podstatě dopis ing. Schachty Ueberalloví, obsahující podmínky a požadavky. Ueberall se přítomnosti svědků obou stran dopis podepsal na schůzce v hotelu Esplanade.¹⁾ Rozhodnutí o zřízení výcvikového střediska podle - alespoň podle svědectví V. Kahana z 18.5.1956 - na schůzce, již se v budově ÚV KSČ zúčastnili: P. Reiman (tajemník odboru pro mezinárodní otázky), W. Stamberger (pracovník téhož odboru pověřený n. j. židovskými záležitostmi) A. Szebeda (zást. vedoucího branného oddělení) ing. Schachta, dr. Novotný (ministerstvo vnitra, sektor III/Ab), Š. Mikunis (gen. taj. KSČ) a sám Kahan.²⁾

1) Opis smlouvy viz AÚV

2) AÚV (Poznámky v závorkách Š. P.)

Tyto a podobné metody projednávání však naprosto neznamenají, že by vedoucí činitelé strany a státu nebyli informováni, resp. že by se věci děly bez jejich vědomí a výslovného souhlasu. To se týká nejen R. Slánského, který pak byl za ně obviněn, ale i ostatních, včetně Klementa Gottwalda.

Např. pokud jde o dodávky zbraní, rozhodlo se o nich tímto způsobem: ¹⁾ Dne 11. III. 1948 se v parlamentě uskutečnil rozhovor mezi Kl. Gottwaldem, V. Clementisem a Heidrichem (gen. sekretářem MZV) o možnostech dodávek čs. zbrojního materiálu do cizích států. ²⁾ S ohledem na současnou situaci bylo stanoveno nedodávat zbraně do Turecka, Iránu, Řecka, Číny a Španělska. Do ostatních států se zbraně dodávat mohly, za podmínky, že podniky budou zachovávat krajní opatrnost, že objednavatelem bude vláda té které země atd. Pro každou dodávku se měl kromě toho vyžádat souhlas MNO. ³⁾ (Jak již uvedeno, zabývala se později celou otázkou vláda. Tam ale šlo pouze o nepřímé

---

1) Uvádí jej odborný posudek o vojenské pomoci Československa Izraeli z 10. 9. 1952 připravený k procesu s "centrem". Co do následující fakticity nemáme však důvod nevěřit mu. (AGV)

2) Vazba na předchozí memorandum čs. zbrojních podniků?

3) Izrael jako stát tehdy ještě neexistoval a neměl proto oficiální vládu. Znalecký posudek však dodává: Na základě čl. IV. mandátu Společnosti národů pro Palestinu "Uznává se Jewish Agency za oficiálního reprezentanta všech židovských národních zájmů. Československo, jako člen Společnosti národů platnost tohoto článku uznává."

Záznam rozhovoru v parlamentu poslal proto dr. Bystřický (přednosta IV. odбору MZV) na MNO s poznámkou: "Při objednávkách z Palestiny postačuje předběžně souhlas Jewish Agency". Později se ovšem na MNO k dodávkám zbraní nehlásili. Když v r. 1953 zjišťoval min. zahraničí V. David výši zbylých devizových požadavků vůči Izraeli, odpověděl mu A. Čepička, že "všechna jednání byla prováděna po linii strany a také vyúčtování prováděl aparát IV. strany a ministerstvo financí". (AGV)

jednání, spojené se zahraničními útoky na Československo.)

Gottwaldova povědomost a souhlas s dodávkami zbraní do Izraele je konečně patrna i z dopisu, který mu na jaře 1949 poslal Matyáš Bárka. KSČ je v něm obviňována, že posílá vojenský materiál do Jugoslávie a kryje to zdánlivým určením pro Izrael. Šetření, které se potom podnikalo se potvrdilo, že v některých případech jde skutečně o zásilky do Izraele.

Posudek znalecké komise ministerstva financí zase dokládá, že státním ručitelem úvěru, poskytnutého Živnostenskou bankou Jewish Agency, byl J. Dolanský, tehdejší ministr financí. Souhlas s půjčkou projevíli ministři, (resp. zástupci) - zahraničních věcí, zahr.obchodu, průmyslu, nár.obrany, zemědělství, soc.péče, výšivy a představitel Národní banky.¹⁾

Lze tedy uzavřít: jestliže se strany vedoucích států došlo při různých akcích týkajících se Izraele k porušení zákonných a předpisů, pak se to nestalo jako výsledek soukromé iniciativy, nýbrž s obecnou vědomostí a uvnitř systému, jímž se delikátní otázky - a nejen ony - běžně řešily. Izraelská záležitost byla v tomto systému jen dílčí položkou. Když se však později změnila politika a měli být nalezeny "viníci" proizraelských tendencí, dávaly používané formy rozhodování

1) (AUV) Ani zde nemáme důvod posudku nevěřit, tím spíše, poznamenává-li, že úvěr byl vyrovnán valutou 31.XII.1948. O způsobech projednávání vývozu zbraní existuje ještě výpověď V.Clementise z 21.V.1952, kde se říká: "Ka mój návrh byla utvořena s předsednictva ÚV KSČ čtyřčlenná komise, ve které byl předseda vlády, ministr zahraničí, ministr zahr.obchodu a Rudolf Slánský, která rozhodovala v závažnějších a pochybnějších případech." (AUV) Zde ovšem jde o výsledkový protokol, vůči němuž musíme být krajně zdrženliví.

tu nejlepší příležitost " k odhalování nepřátel".

Druhý okruh problémů kolem československo-izraelských vztahů se týká jejich návaznosti na postoj ostatních lidově demokratických zemí. Máme jen kusé údaje, ty však dokazují, že původně existovala podobnost všech tendencí i praktických činů. Snad jen rozsah a intenzita byla jinde o něco slabší, v důsledku menších ekonomických možností. Vystěhovalectví probíhalo i v Polsku, Maďarsku, Rumunsku. Maďarsko povolovalo, jak vyplývá, převoz zbraní přes své území a pravděpodobně i přelety letadel. Když čs. ministerstvo vnitra argumentovalo proti přijímání cizích státních občanů do čs. dobrovolnické jednotky, uvádělo n. j.: "Převážení těchto cizích státních příslušníků je zcela zbytečné, neboť jak v Maďarsku tak i v Polsku je organizování dobrovolnických oddílů povoleno a dobrovolníkům se dokonce dostává i výcviku."¹⁾ V roce 1952 ~~by~~ napadla znalecká finanční komise některé články čs.-izraelské platební dohody z r. 1950. Musila však konstatovat, že obdobná ustanovení obsahovaly i dohody izraelsko-polské a izraelsko-maďarské.²⁾ Konečně jsou snády být dílejší údaje

1) Potvrzuje to i V. Kahan, když při pohovoru z r. 1956 líčí setkání se Schragem. Ten mu řekl: "S gen. tajemníkem KSI bylo dohodnuto, že v ČSR i ostatních státech lid. dem. budou vycvičeny jednotky, skládající se z židovských občanů, kteří mají bojové zkušenosti." Dále Kahan uvedl: "Tyto jednotky měly být poslány do Izraele jako mezinárodní brigáda, aby tam posílily kom. bratří a KSI. (AUV)

2) AUV

o přímém napojení a souhlasu Sovětského svazu, v rámci jehož obecné politické linie a stanoviska se vztahy vůči Izraeli vyvíjely.¹⁾

V celkových tendencích nebylo tedy podstatného rozdílu mezi Československem a lid.dem.zeměmi jichž se židovská otázka týkala. Ten se však začal prohlubovat na rozhraní oněch kritických let 1948-1949. Polsko, Rumunsko a Maďarsko na tomto přechodu urychleně následovaly změněnou koncepcí SSSR. V lednu 1949 obdržel B.Geminder zpravodajský materiál (bohužel bližší neurčený, možná od čs.vyslanectví v Izraeli) v němž se říkalo :

* V izraelských politických i vládnoucích kruzích je v těchto dnech v popředí zájmu otázka přistěhovalectví Židů ze zemí lid.dem. a otázka další existence a činnosti sion.organizace. Od skončení druhé svět. války se staly země jako Polsko, Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko a v posledních měsících i Československo hlavním rezervovým pro nové přistěhovalce. Činnosti sionistických organizací nebyly kladeny překážky - naspak poskytována pomoc. Nyní si však stěžují palestínští emisaři v Evropě, že najednou narazili na velmi vážné potíže ve své práci - zejména v Rumunsku a Polsku.* Zpráva pokračuje citací článku britského žurnalisty

1) Karel Veverka, od počátku r.1948 vedoucí zahraničního prodeje zbraní ve Zbrojovce - Praha, řekl při pohovoru 20.XI.1956: "V době, kdy dr.Ueberall působil v Praze jako zástupce Jewish Agency a byl jí pověřen k nákupu zbraní pro Izrael, projednával jsem tuto otázku na MZV s dr.Bystrickým, který mně po telefonickém rozhovoru s MNO prohlásil, že MNO nebude mít se svého resortního stanoviska zásadních námitek, je nutno tuto věc ale projednat politicky, k čemuž podle jeho sdělení bylo nutno se otázat Moskvy.Souhlas přišel. Po tři dny jsem se ptal zda již došlo vyrozumění, které potom z Moskvy došlo " (AUV)

To byl sřejmě také jeden z podnětů zmíněné poznámky dr.Bystrického v dopise pro MNO - " Při objednáváních s Palestiny postačuje předběžně souhlas Jewish Agency".

J. Kischko, považovaného za "dvorního novináře" izraelské vlády. Psal, že koncem listopadu obsadila rumunská policie úřady sionistické organizace a zatkla některé její vedoucí funkcionáře. Budou souzeni pro nedovolené převádění peněz do ciziny. Současně nastavila rumunská vláda vydávání výjezdních viz do Palestiny. Stejná linie byla nastoupana - psal Kischko - i v Polsku, kde došlo k zastavení činnosti Palestinského úřadu. Polsko bude nyní jednat přímo s izraelskou vládou, protože systém používaný tímto úřadem jí nevyhovuje.

Dodaje, že tehdy značně začaly vystěhovalecké petiče i v Maďarsku. Z této strany sílil na čs. území proud Židovských uprchlíků, doufajících, že odsud budou repatriováni přes Rakousko do Izraele.¹⁾

Jak se vyvíjela tou dobou situace v Československu? Obdobně, jenž pomaleji a v některých bodech méně důsledně.

Vystěhovalectví probíhalo v původním rozsahu zhruba do konce první poloviny roku 1949. Pak se začalo postupovat přísně

1) V politice maďarské vlády vůči židovskému vystěhovalectví nás informují některé správy čs. zastupitelského úřadu v Budapešti, datované během první poloviny r. 1949. (Základní údaje dle K. Kořalkové: Láskaló Hajk a jeho proces.) Konstatovalo se v nich, že od počátku roku se postoj k emigraci do Izraele nápadně změnil. Dřívější značně liberální postoj se rychle zpřísnil a v dubnu 1949 bylo vydávání vystěhovaleckých pasů úplně zastaveno. Předtím, 24. března 1949, rozpustilo ministerstvo vnitra Maďarský sionistický svaz - s odůvodněním, že šlo o spolek založený cizí mocí. Právě v souvislosti s tímto opatřením projevovali mnozí maďarští Židé snahu, dostat se do Izraele ilegálně - přes Československo. Organizátoři nepovolené emigrace se ovšem vydávali riziku trestního stíhání. V červnu 1949 se v Budapešti konal proces se skupinou osob, které se zabývaly pašováním židovských uprchlíků přes hranice. Zdá se, že původní pomoc československých úřadů při odchodu židovských občanů z Maďarska do Izraele, (pokračování poznámky na následující straně)

individuálně a povolení dostávali prakticky jen starší lidé, jestliže nebyli důležitými odborníky. Současně - či ještě o něco dříve nastal striktní postup při emigračním vývozu svršků, případně výrobaich prostředků. 1)

Na jaře 1949 skončila rovněž pomoc při emigraci Židů z Polska a Maďarska. V polovině března dálkopisovale pověřenectvo vnitra všem krajským velitelstvím STB na Slovensku okamžitý zákaz pokračování v této akci. Pouze s osob nacházejících se v té chvíli na území ČSR, se povolovalo sestavit ve spolupráci s Židovskou náboženskou obcí poslední transport. Velitelům STB se ukládalo okamžitě zaříditi silnější ostrahu zejména jižních hranic * protože se dá očekávat, že povolení pro odchod tohoto posledního transportu bude působiti tak, že znova nastane

(Pokračování poznámky z předchozí strany)

přispívala k celkem chladné atmosféře tehdejších československo-maďarských vztahů. Za zvláštní zmínku stojí (nezaručená) zpráva čs. zastupitelského úřadu, podle níž jednal v únoru 1949 pražský vyslanec Izraele dr. Deberall s maďarskými vedoucími činiteli o povolení dalšího vystěhovalectví. Kákosi, Geró a další měli údajně požadovat šest milionů dolarů na hotovosti, za souhlas k vystěhování 30-35 tisíc osob. Jestliže je tento údaj pravdivý, vyvolává nepřijemné asociace. Ke konce druhé světové války se totiž nabízel "výkup" maďarských a jiných Židů za nákladní automobily. 100 Židů za jeden nákladní automobil. (Srovnej na př. K. Logus - J. Polák: Město za mřížemi - MV 1964).

- 1) Charakteristickým příkladem je záležitost družstva Kfar (osada) Lidice, které se ustavilo na čs. území a připravovalo odjezd do Izraele. Žádalo o povolení vývozu různého dílenského zařízení, s nímž by v Izraeli začala družstevní existenci. Obracelo se na nejvyšší stranické i vládní představitele a původně se setkávalo s vřelou pozorností. Na jaře 1949 však narazilo na neochotu k povolení jakéhokoliv vývozu. Nakonec se Fischl obrátil na Stembergera s žádostí o definitivní stanovisko. Dostal tuto odpověď: "V příloze Ti vracím spisy, týkající se Kfar Lidice s tím, že jim nemáš nic povolit. Kluvil jsem o tom se s. Geminderem a je stejného názoru. Zásadně nepovolovat". (AUV) Obdobný postup se týkal i jiných družstevních kolektivů, chystajících se k emigraci.

silný proud osob, které se touto cestou budou chtít dostat do Izraele."¹⁾ V druhé polovině r. 1949 vskutku zařizovaly židovské instituce na Slovensku odesílání posledních uprchlíků. Některé z nich vyzvedávaly se souhlasem pověření vnitra z táborů nucených prací, kam byli nesitím umístěni. Hlavní hrozba, že osoby, objevené po termínu zákazu, budou potrestány a pak odannuty do své výchozí země, se však zřejmě neuskutečnila.²⁾

V průběhu roku 1949 se dostávaly sionistické organizace působící na Čs. území do stále většího podezření. K jejich rozpuštění však pravděpodobně docházelo jen ojediněle. V následujícím období končily totiž svou činnost samy. V prosinci 1950 oznámil Palestinský úřad v Bratislavě pověření vnitra zastavení své činnosti. V červnu 1951 se na rozpuštění svého spolku usneslo valné shromáždění Ústředního svazu sionistického.³⁾

1) AUV

2) Dodejme, že rozhodování bylo při emigračních opatřeních stejně anonymní a často nepostupitelné, jako při dřívějších povolování. Např. vystěhovalectví prakticky končila v r. 1949. Vláška se jim však zabývala až v březnu 1951, v souvislosti s intervencemi izraelského vyslanectví. Rozhodla, aby se emigrace dovolovala jen v sociálních případech (část rodiny již v Izraeli, starci, děti, penzisté, invalidní a pod.) Členové vlády měli dbát, aby vystěhovávání nemohlo být na újmu pětiletému plánu a aby ani jinak nevznikla škoda čs. národnímu hospodářství (Výpis z usnesení tajné části schůze vlády 13. III. 1951 - AUV).

3) Později asi působil tento postup málo rozhodně. V dobových dokumentech můžeme např. číst: "Na základě prokázané protistátní činnosti byl výnosem ÚNV Bratislava ze dne 9. IX. 1952 rozpuštěn spolek Ústřední svaz sionistický pro ČSR se sídlem v Bratislavě. Majetek spolku propadl státu. (AUV) Úředně se tedy rozpuštěla instituce, která se již více než před rokem rozpustila sama."

Vztahy k Izraeli, pokud měly charakter nenávratné pomoci či jiné benevolence, konaly tedy v r.1949. Přetrvávaly však ty součásti, v nichž ČSR uplatňovala vlastní ekonomické zájmy. Např. ještě na podzim 1949 dalo MNO a MZV povolení k návštěvě čs.zbrojních závodů vojenskou nákupčí komisí státu Izrael. Neznáme výsledky jejího jednání ani zda vzkutku přijela. Ale již sám fakt uděleného povolení je pro tuto dobu pozoruhodný. Až v r.1950 vydalo MNO výnos, jímž se neschlozilo s dodávkami jakéhokoliv zbrojního materiálu do Izraele. Setrvalo na něm, když 31.X.1950 žádaly závody přesného strojírenství o povolení expertu nejhrubějších optických přístrojů, a schválilo jen dodávku triedrů.¹⁾

Na jaře 1950 byla po delších jednáních podepsána československo-izraelská obchodní a platební dohoda s platností na jeden rok. Vláda její obsah schválila 26.IV.1950.²⁾ Podle platebního ujednání se Izraeli povolovalo, aby 17% československého exportu uhrazoval prostředky, které židovští vystřehovalci poskytl na čs.území.

1) Údaje dle posudku komise MZV z 10.9.1952. Podle téhož dokumentu pokračovala vojenská pomoc Izraeli přibližně do poslední třetiny r.1950. Cituje se zde též vyjádření zástupce MZV k žádosti izraelských představitelů z října 1950 o povolení dalších dodávek. Žádost se měla odmítnout a v případě urgency "nedat určité odpovědi a říci, že jsou zatím překážky technického a administrativního rázu." (AUV)

2) Vypis z tajné části jednání vlády 26.IV.1950(AUV)
Odsoud čarpaný všechny následující údaje.

Celkově měl být československý export Izraele placen takto:

33% výtěžkem izraelského exportu do ČSR

50% ve volných valutách

17% peněžními prostředky emigrantů z ČSR do Izraele, které se k tomuto účelu soustřeďovaly na zvláštních účtech.

V důvěrné zprávě projednané vládou se říká: "Podnět k uzavření dohody vyšel z izraelské strany, která svůj návrh na uzavření dohody spojila s podmínkou povolení transferu majetku židovských emigrantů. Tento požadavek byl přijat pod podmínkou, že dohoda umožní československou podstatně zvýšení nynějšího vývozu do Izraele a že mezi československým a izraelským vývozem bude zachován poměr 3:1..... Jestliže byl z čs.strany k tomuto transferu vyjimečně dán souhlas, stalo se tak především vzhledem k obchodně politickému zájmu na uzavření dohody; složení sbořových listin je výhodné, vyhovuje i sjednaný volumen obchodu a je zde celostátní zájem na podchyzení izraelského trhu. Ze stránky čistě finanční, resp. devizové je pak důležitým argumentem pro uzavření obchodní a platební dohody okolnost, že polovina čs. exportů do Izraele platí se v anglických transferovatelných librách nebo US dolarech, přičemž dolarů musí být alespoň 50%.¹⁾

1) V důsledku zhoršujících se vztahů, obchodní ani platební dohoda se nakonec plně nerozvinula.

Čs. ekonomické zájmy zde vystupují zcela zřetelně do popředí. V době narůstajícího embarga a kritického nedostatku devizových příjmů, mohla dohoda s Izraelem představovat výhodný zdroj tvrdých měn.

Československo tedy uplatňovalo vůči Izraeli (a v té souvislosti i vůči vlastním židovským občanům) linii, odpovídající postojí SSSR a ostatních soc. států. Uplatňovalo ji aktivně a iniciativně, vedeno jak politickými zřeteli, tak svými ekonomickými zájmy. Po roce 1948 se vztahy přesunovely stále více na pole komerční, při současném zostřování domácího kursu. Potom skončila i komerční část.

Ale závěr čs.-izraelských vztahů spadl do období, kdy v ostatních socialistických zemích již skončily a kdy se v těchto státech uplatňoval tvrdší postoj vůči židovským občanům. V době, kdy probíhala transformace protijugoslávské linie do linie protisionistické, existovaly v ČSR ještě pozůstatky dřívější politiky vůči Izraeli. Jinými slovy - Československo se z vnějšího pohledu pozastavilo nejen v přípravě procesů, ale i v rozhodně protisionistickém a protizraelském zaměření. V přípravě procesu s "centrem" by se snažilo vztahy k Izraeli i kdyby - tak jako jinde - skončit na počátku roku 1949. Jestliže však skončily později, bylo to tím vítanějším nástrojem obvinění vedoucích funkcionářů židovského původu. Okud jde o antisemitické aspekty procesů, vyjadřovaly stejnou tendenci jako procesy všeobecně. Zdržení a pečátsční váhání mělo se teď "napravit a vyvážit" velkým rozsahem i horlivostí.

Vracíme se opět k původnímu sledu našeho líčení. Historie československo-izraelských vztahů a jejich opožděného zakončení patří do celkového kontextu pohledů na československou pozici ve studené válce. Všechny dosud uvedené souvislosti opětovně dokazují, že ČSR měla v socialistickém společenství na rozhraní čtyřicátých a padesátých let politicky slabé postavení. Někteří sovětsí funkcionáři to konečně při neoficiálních rozhovorech na lednových moskevských poradách r.1951, vyjadřovali zcela otevřeně. Ve vzpomínkovém záznamu o tom čteme: "Byly připomínány ruskou Informačním byra, události na Blízkém a Středním Východě, v Jugoslávii - a situace v naší zemi byla na závěr hodnocena tak, že ČSR představuje stále (protože to se již tvrdilo dříve) nejslabší členek v soustavě lid.dem.států.... V souvislosti s tímto hodnocením bylo zdůrazněno vyjímčné postavení ČSR nejen s důvodů vojenskostrategických, ale jako vysoce průmyslové země."¹⁾

Zde jsme zřejmě u jádra věci. Jestliže veloucí sovětsí činitelé považovali Československo současně za klíčový i nejslabší členek socialistického společenství, pak v atmosféře připravované války mohli usilovat o jediné: pozdvihnout spolehlivost ČSR na úroveň, která by jeho klíčovou úlohu vskutku zajišťovala. Z historie, zejména z let 1937-1939 je známo, jaké prostředky považoval stalinismus za nejdůležitější zvýšení spolehlivosti a bezpečnosti. Po roce 1945 se nevyvořilo poučení z tragických

1) AUV. Podtrženo v originále.

důsledků masového vraždění, jež se uskutečnilo těsně před druhou světovou válkou - a v jejím očekávání. Nyní se historie opakovala. Také lidově demokratické státy měly být před vypuknutím třetí světové války posílány krvavou očistou. Jestliže se v Československu, zemi, která podle stalinistických názorů potřebovala tento druh posílení nejvíce, projevovalo jisté počáteční zdržení, pak to zřejmě jen stvrzovalo Stalinovo přesvědčení o nerozhodnosti a váhavosti, která jako výsledek vnitřní slabosti v Československu panuje.¹⁾ Na tom jen málo změnila politická opatření KSČ, odvolání všech úsilí o specifika, sebekritika za ně, vytváření unifikovaného modelu socialismu. Soudím, že v uvedených názorech lze spatřovat též jeden z podstatných důvodů, proč se nakonec hlava "spiknutí" musila hledat stále výše, proč "centrum" zahrnovalo stále větší okruh lidí a proč už vůbec nemohlo k očistě postačit zatýkání a procesy nimo vlastní stranu. Platila teorie o komplexním spiknutí imperialistů a proto nebylo možné, aby se vyhnulo nejohroženějšímu článku lid. dem. zemi a jeho komunistické straně. Naopak - zde - "musilo" být spiknutí největší a podle toho bylo též třeba postupovat. Určité zdržení k němuž v Československu došlo a fakt, že zde bylo obtížné najít titovský komplot na dostatečně vysoké úrovni, dávaly ještě jednu možnost. "Dokázat" totiž ještě výrazněji než v Rajkově procesu universalnost imperialistických paktů,

1) Je velmi pravděpodobné, že toto přesvědčení znali i představitelé jiných komunistických stran. Např. Bákogi a Bierut by si sotva dovolili své zásahy a tlaky na KSČ, kdyby nebyli informováni o sovětských názorech a eprávně se nadomnívali, že jednají v jejich duchu.

spojení titovtáiny, sionismu a trockismu při jejich uskutečňování. V zemích sousedících s Jugoslávií proběhly hlavní části procesů v době, kdy antisemitické tendence nedoznaly ještě svého vyvrcholení. Československo - také vzhledem ke složení jeho vedoucích kádrů - skýtá nejlepší příležitost jak nyní dokumentovat židovskou část světového imperialistického spiknutí a dokončit kompletizaci údajných spákleneckých sil.

Z těchto úvah nemá samozřejmě vzniknout dojem, že by se vedoucí představitelé KSČ jen pasivně přizpůsobovali vnějšmu tlaku. Naopak. Po krátkém počátečním zdržení a váhání mu aktivně vycházeli vstříc, na všech mezinárodních jednáních referovali o úspěších dosažených v odhalování nepřátel a sebekriticky ujišťovali, že tyto úspěchy budou ještě větší.

Dajme opět slovo dokumentům. V projevu R. Slánského na listopadové poradě Informbyra v r. 1949¹⁾ se hovořilo o téměř každodenním zatýkání různých teroristů, špiónů a sabotérů, vycvičených ve speciálních kurzech anglo-američanů. Podávala se zpráva o odhalení široké ilegální skupiny aktivistů bývalé nár. soc. strany. Jejich případ údajně potvrdil nejužší vzájemnou spolupráci anglo-americké a jugoslávské špiónáže, která se ukázala již v Rajkově procesu. Rajkův proces nám velmi pomohl - pokračoval R. Slánský. Všichni jsme si teprve plně uvědomili, jak daleko vidná byla VKS(b) a s. Stalin, když nám na zasedání IB loňského roku ukázala, že Titova cesta nezbytně vede k otevřenému dezertérství z tábora socialismu. I v naší straně odhalili jsme některé titovské špióny na různých úsecích a bude třeba další zvyšně

1) AOV

ideologické kampaně i boje, abychom odhalili a očistili stranu od všech těchto nebezpečných agentů." Podrobně pak rozvedl otázky katolické hierarchie jako významné agentury angloamerického imperialismu v ČSR a upozornil na čs.buržoasní emigraci.

Až do této části Slánského projevu se vlastně nehovořilo podrobněji o KSČ. Tato pasáž byla zahájena sebekritikou. V souvislosti s popularizací rezoluce IB o Jugoslávii strana ukázala - prohlásil referent - "že byly nesprávné formulace, které se po r.1945 u nás vyskytly, o tzv.specificky československé cestě k socialismu a ukázala, že existuje jen jedna, bolševická, marx-lenínská cesta k socialismu, platná ve všech základních principech i pro nás." Pak sebekritika pokračovala: "Slabostí naší strany dosud je, že široké masy členů podceňují odpor třídního nepřítele, jeho neustálou snahu násas ovat dovnitř strany svoji agenturu a provádět podkopnou a rozkladnou činnost proti lid.dem.režimu. Podceňující třídního nepřítele projevují pak nedostatečnou bolševickou bdělost a ostrážitost. Tu nestačí jen ve slovech hlásat nutnost zvýšení bdělosti. Zvýšenou bdělost musíme uplatňovat v každodenní naší kádrové politice, v dobrém poznávání a prověřování kádru, včasném odstraňování všech lidí cizích a nepřátelských straně a děl.třídě a v přísném exemplárním trestání těch, kteří zanedbávají zásady bolševické bdělosti..... Jen naše nedostatečná politika vysdvihování nových kádru zádla a naše nedostatečné prověřování činnosti pracovníků způsobuje, že dosud nedostatečně očisťujeme náš hospodářský

aparát od sabotérů a špiónů. V armádě stále a stále ještě ve značné míře odhalujeme agenty nepřátel v řadách důstojníků. Zkušenosti nás učí, že ať na malé vyjímky musíme nahradit celý starý důstojnický sbor novými lidmi."

V podobném duchu vyzníval Kopeřivův referát, připravený pro jarní schůzi Informačního byra v r.1950¹⁾. Navíc tentokrát "Kostovův proces - podobně jako Rajkův - znovu mobilizoval naši stranu v duchu listopadové rezoluce Informbyrs.Š "Působíme", označoval Kopeřiva, "aby se pracující nespokojovali pouze se zjištěnými nedostatky, závadami a nepořádky. Musí současně vždy zkoumat, kdo je zaviněný a zároveň zjistit, nejsou-li tyto závady dílem sabotérů a nepřátel .... Při prověřování, umisťování a vyzdvižování stranických kádrů zpřísňuje ústřední výbor své měřítko, zkoumá minulost zodpovědných funkcionářů, vyjasňuje jejich temná místa. Při tom činí rázná opatření proti odhaleným cizím živlům a proti lidem se špatnou nebo záhadnou minulostí." Nakonec se podávala zpráva o konkrétních odhaleních ve straně n.j. o záležitosti Viléma Nového, o současném případu, o "dýchátkách měřáckého národnostního v nejvyšších stran. orgánech KSS i v předsednictvu KSS", jejichž nositeli jsou především Husák a Novomeský.

Zvláště zajímavý a příznačný je v tomto směru Slánského projev na lednové moskevské poradě v r.1951.²⁾ Vzhledem k tomu, že šlo o poradu převážně vojenskou, aplikovala se v něm sebekritika především na poměry v armádě. Podle referátu čs. armáda

1) AÚV

2) AÚV

silně zastala ve svém vývoji - zejména proto, že do února bylo nutno vést boj s reakcí. Vrchním velitelem byl Beneš, ministrem nár.obrany Svoboda, který se ukázal jako člověk kolísavý pod náporem reakce. V únoru se pod tlakem masového lidového hnutí vysílil pro novou Gottwaldovu vládu. Velké podnětové změny však nepřinesly obrat ve vývoji armády. Příčina tkvěla v setrvanosti Svobody ve funkci ministra nár.obrany. Ukázalo se, že ani za nových podmínek není schopen provést nezbytnou reorganizaci armády. "Byl to v podstatě člověk, který sice vstoupil do strany, ale straně cizí. Obklopoval se důstojníky jako Drgáč, Brnec, Klopálek, Novák, Balandr, kteří byli staří legionáři a odevzanci západních vojenských doktrín, nešli kladný poměr k sovětské vojenské doktríně a někteří z nich, jak se nyní ukazuje na případu gen.Balandra, byli příjímali agenti anglo-američanů. Naši chybou bylo, že jsme Svobodu a jeho ochránce ponechali tak dlouho na klíčových pozicích v armádě a že teprve na následnou radu soudruha Stalina, jsme je odstranili."

Slánský pak uvedl jmenování A.Čepičky ministrem nár.obrany v dubnu 1950, další kádrové změny ve vedení armády a příchod sovětských poradců. Zdůraznil, že ^s pomocí sovětských poradců jsme během krátké doby 6-7 měsíců dosáhli ve vývoji armády více, než za dřívějších pět let."

Později vedení KSČ vůči Stalinovým představám o Československu jakožto slabém članku společenství, je z těchto dokumentů dostatečně patrný. Nutno si ovšem uvědomit, že zde, stejně jako ve všech podobných případech, šlo o jakousi spirálu. Hlášení úspěchů v odhalování nepřátel^ů různě sebekritiky čs.představitelů za malou bdělost, jen pomáhaly růstu přesvědčení o rozsáhlosti

a mohutnosti spiknutí v ČSR. Vnější pohledy na pozici
Československa ve studené válce, nacházející dobře připravenou
půdu a horlivě schvalovsné - vyřadovaly si potom zákonitě stále
širší a stále vyšší okruh obětí.

IV. VNĚJŠÍ VLIVY BEZPŘÍMÉHO CHARAKTERU

Až dosud jsme uváděli zejména obecnější a širší souvislosti politických procesů v Československu. Vedle nich existovaly i souvislosti, vlivy a tlaky zcela bezprostřední. Projevovaly se hlavně v počátku celého období. V době, kdy vývoj politického systému a metod práce KSČ vytvářel sice předpoklady pro různé formy bezpráví, kdy však perzekuce dovnitř strany ještě v rozsáhlejší míře nezačala. Právě tehdy měly vnější vlivy sehrát důležitou roli a přinutit KSČ, aby v procesech vyrovnala krok s ostatními. Jak jsme podotýkali se již to vrchovalou měrou.

Chronologicky vzato, patřilo by vylíčení bezprostředních tlaků před mnoha z toho, o čem se již hovořilo. Uvádím je až naposled proto, že jejich úlohu nelze plně pochopit, aniž známe protikladnou pozici, jež byla Československu přisouzena uvnitř socialistické soustavy.

Celková atmosféra studené války, zvyšování odlišnosti a ostráživosti dovnitř strany, neustálého zotřívání třídního boje, teorie jediné cesty a jediné modely, se tak či onak týkala všech zemí společenství. Československo si však do uplatňování této atmosféry přinášelo leccos zvláštního. Průběh pětiletého vývoje, původní představy o specifických cestách k socialismu, formy a také terrain v něm došlo k rozhodujícím třídním střetnutím - to vše způsobilo, že v r. 1948 prvky tohoto střetnutí ještě dozrívaly a že vedení KSČ se tou dobou mnohem více zabývalo definitivní likvidací buržoazie,

přeformování politického systému a sociálně-ekonomickými přeměnami, než uplatňování bezpečnostních metod dovnitř strany. (Ty ovšem nechyběly. Relativně však nehrály ještě velkou úlohu.) Pochopitelně, že ve všech realizovaných úkolech se prolínaly vzpomínuté teorie, celková situace v mezinárodním komunistickém hnutí atd. Ale v "odhalování nepřátel uvnitř strany" se KSČ o nějaký čas opozdila.¹⁾

Stalinistická logika, vycházející z ovzduší studené války a jejích průvodních jevů, byla neúprosná. Porážená buržoazie spolu s imperialistickými agenty hledala podle ní útočiště uvnitř komunistických stran. Nebylo tedy možno spokojit se s politickou očistou státního a hospodářského

---

1) Připomeňme znovu, že oficiální útok proti Dzodzemu začal v září 1948 a v téže době i proti Gomulkovi. Na rozhraní roku 1948-1949 krystalizoval případ T. Kostova a počal se shromažďovat materiál proti Rajkovi, Szönyimu a dalším vedoucím představitelům MSF. Nelze zapomenout na tzv. leningradský případ, který se v SSSR začal rozvíjet v r. 1949 a v němž se opakovaly všechny praktiky z konce třicátých let. V KSČ začaly sice na jaře 1949 rovněž politické případy (karlovarský, později olomoucký), ale ty stejně jako dřívější záležitost Kolmanova, byly ve srovnání s okolními zeměmi episodické.

Určitá specifika československého vývoje měla později, za následek také časové prolínání mezi odsuzováním odpůrců a vyhledáváním nepřátel uvnitř strany. Jistá posloupnost a kontinuita, kterou bylo možno pozorovat v jiných zemích, se v ČSR stírala. Tak např. velké zatýkání národních socialistů, lidovců, sociálních demokratů a tzv. trockistů z období předmnichovské republiky (cca 600 osob), začalo v listopadu 1949 a vyvrcholilo v procesu s M. Horákovou počátkem června 1950. V průběhu roku 1950 a počátkem r. 1951 došlo též k několika procesům s církevními hodnostáři a jinými "vatikánskými agenty". Tou dobou se již v plném tempu hledala hlava spiknutí uvnitř komunistické strany.

aparátu od kapitalistických živlů, ba ani s procesy proti opozici. Pocit relativního bezpečí přinášela v tomto pojetí jen likvidace "páté kolony", "agentury", která se vloudila na klíčová místa v hnutí. KSČ nemohla a nesašla tuto "železnou zákonitost" obejít. Je pravděpodobné, že by na cestu odhalování nepřátel ve svém vedení vstoupila dříve či později sama, i bez nevybíravého vnějšího tlaku. V dané chvíli se však tímto prostředkem mělo dosáhnout maximálního urychlení vývoje v žádoucím směru. Zpoždění, či dokonce absence, kterou zřejmě bylo možno tolerovat jinde, nesašla se vyskytovat v Československu s jeho exponovaným postavením a tváří v tvář skutečnosti, že v něm nebyla umístěna sovětská vojska, vyrovnávající svou přítomností případné vnitřní slabosti.¹⁾

Úlohu bezprostředních vnějších tlaků lze tedy formulovat jednoznačně: dosáhnout, aby se KSČ urychleně a praktickými činy přizpůsobila panující tendenci: V tomto smyslu měl vývoj v Československu další charakteristickou zvláštnost. Nebyla zde

1) Znovu se zde nabízí otázka, zda KSČ a její vedení mohlo jednat jinak, zda mohlo rázněji a zejména trvalěji překonávat vnější tlaky. Myslím však, že tato otázka je krajně akademická a v této podobě nezodpověditelná. Lehdejší vedení KSČ v celé své historii a tradicích vycházelo z absolutní, nectresitelné důvěry ve správnost všeho co podniká či teoreticky zdůvodňuje KSSS. Všechno co snad v průběhu let neodpovídalo této linii, mělo pouze dílčí a krátkodobý charakter. Nic proto nemohlo být tomuto vedení vzdálenější než pěstování jakéhokoliv odporu a nesehlasů, obdobného jugoslávskému. Různé Stalinovy výtky a kritika za údajnou slabost neslo nepochybně velmi těžce a ze všech sil se snažilo kritizované jevy napravit. Jestliže došlo ke zpoždění ve vyhledávání nepřátel, lze to připisat spíše označeným objektivním okolnostem československého vývoje po r.1945 než pochybám o věrohodnosti nejrůznějších obvinění - i když ani ty z počátku nechyběly.

Pokud se však tyto pochyby objevily, netýkaly se podstaty věci, t.j. nutnosti hledat nepřítel ve straně, ale hlavně jednotlivých osob resp. rozsáhlosti spiknutí. I to bylo však z vnějšího pohledu nepřipustné a vyňkalo

(pokračování poznámky na další straně)

jen přímá závislost mezi vůlí vedení KSSS a jejím uplatňováním. Vnější tlaky působily rovněž zprostředkovaně. Vycházely z připravovaných, probíhajících či uskutečněných represí v okolních zemích, které se používaly jako pádný argument, nástroj žádoucí orientace KSČ. Je paradoxní, že právě zprostředkované vlivy, v nichž se aktivně exponovali vedoucí představitelé Maďarska a Polska, působily na počátku celé věci a bezprostřední, naléhavou ^{účinností} ~~účinností~~. Tu jim ovšem propůjčoval jejich společný základ a zdroj, t. j. za nimi stojící politické síly.

Přímá historie politických procesů s vedoucími představiteli KSČ začala ve skutečnosti tehdy, když se v Maďarsku začaly sbírat materiály k odhalení "nepřátelské agentury", ve straně. Konec ledna, přesně 23. I. 1949 požádal plk. Szűcs, vedoucí představitel maďarské STB, československou bezpečnost o pomoc při zatčení Noela Fielda. Podle jeho údajů se Fielda, za války spolupracovník A. Dullesse, usadil po r. 1945 v ČSR a střížoval ve střední Evropě zpravodajskou síť. Získal pro ni spolupracovníky i přímo ve straně, hlavně v Maďarsku. V roce 1946/47 vedl jeho zpravodajskou organizaci "jistý jménem nezjištěný maďarský pár, původem ze Slovenska"¹⁾

(pokračování poznámky z předchozí strany)

se jakékoliv toleranci. Všechna fakta potvrzují, že i takový druh pochyb vyvolával nervozitu, nespokojenost a následné tlaky. Myslím, že v těchto faktech by byla obsažena též svého druhu odpověď na původně položenou otázku - kdybychom ovšem abstrahovali od její akademičnosti.

1) (AÚV) V následující problematice se organicky proplétají dvě věci. Jednak vnější tlaky na Československo, jednak samotná osobnost N. Fielda (resp. i jeho bratra H. Fielda). N. Field hraje ovšem v celé záležitosti úlohu, která daleko přesahuje místní rámec Československa a vůbec socialistických zemí. Ačkoliv to částečně narušuje logiku a souvislost líčení, budu se proto zabývat průběžně také složitým, ba přímo románovým příběhem Noela Fielda.

Na scénu a do zorného pole československé bezpečnosti zde - i když nikoliv poprvé - vystoupila jedna z nejpozoruhodnějších osobností spojených s politickými procesy v socialistických zemích, osobnost jejíž životní osudy se staly nástrojem nejrozmanitějších konstrukcí. Sledujme tedy nejdříve život Noela Fielda až do chvíle, kdy maďarské bezpečnost požádala československou o spolupráci při jeho zajištění.

Geneze případu Noela Fielda:

Režie politických procesů věrohodně dokázala snahu organizátorů, spojit všechny prvky údajné nepřátelské činnosti do jednoho komplexu, prezentovat je jako univerzální, vzájemně propojené spiknutí. K tomu se ovšem musila najít vhodná osoba, od níž by se dala celá konstrukce odvodit. Volba padla na Noela Fielda a odvozeně, spíše okrajově též na jeho bratra Hermana. Zejména Noel měl rozsáhlé známosti v komunistických kruzích většiny socialistických zemí. Pocházely z dob španělských interbrigád, z druhé světové války a činnosti mezi uprchlíky, i z poválečného období. Fieldové znali maďarské, polské, německé, československé ale i jugoslávské stranické činitele. Většinu z nich tvořili bojovníci ze Španělska, západní emigranti, židé. Nyní zastávali důležitá místa v komunistických stranách jednotlivých zemí. Zdánlivě stačilo jen prokázat či vynutit přiznání o špiónském charakteru vzájemných styků, aby téze o univerzálním spiknutí došla potvrzení.¹⁾

1) Příklad používaného mechanismu poskytuje znovu úsek z obžaloby proti dr. Szónyimu, jednomu z hlavních obžalovaných v Rajkové procesu.
~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ (pokračování poznámky na další straně)

Ale celá věc - ať již to odpovídalo záměrům organizátorů či nikoliv - byla mnohem složitější. Noel Field se stal oboustranným objektem studené války. Na jeho minulost se přibližně ve stejnou dobu začala saostřovat pozornost bezpečnostních orgánů obou světových polarizačních sil. Závěrečná část případu Noela Fielda začala v létě 1946. Jeho počátky však sahají zhruba do poloviny třicátých let.¹⁾

(pokračování poznámky z předchozí strany)

*V r.1938 se objevil (Szönyi-EP) ve Švýcarsku, kde za války organizoval z maďarských emigrantů trockistickou skupinu. Brzy po té navázal styky s jedním z vedoucích americké špiónské organizace, Noelem H. Fieldem, poté s jeho šéfem A. Dallesem, který byl evropským šéfem americké špiónské organizace OSS. Field se specializoval na vyvědače verbované mezi tzv. levicovými živky. Jemu byly podřízeny emigrantské špiónské skupiny různých národností ve Švýcarsku. Podle Dallesova příkazu navázal T. Szönyi spojení s nynějším prvním radou jug. vyslanectví v Bukurešti Mišou Lomparem, který byl za války společným vyvědačem Tita a spojených států ve Švýcarsku a podobně jako Szönyi prováděl špiónáž pro Dallese za peněžitou odměnu."
(Rudé právo 16. IX. 1949)

- 1) Materiál podle něhož můžeme rekonstruovat Fieldův životopis i všechny další události, má zlomkový charakter. V řadě otázek je nutno opírat se o vlastní Fieldovy výpovědi. Těm však dodává věrohodnost několik faktorů:
- a) v případech, kdy existují objektivní dokumenty, potvrzuje se jimi pravdivost Fieldových údajů v příslušném bodu
  - b) mnohá Fieldem udávaná klíčová fakta, jsou nezávisle na něm potvrzena jeho ženou, v materiálech které psala čs. bezpečnostním orgánům na svobodě, z vlastní iniciativy a jejichž ověřování musila předpokládat. Proto je lze považovat za pravdivé.
  - c) Field ani po největším nátlaku nezměnil své výpovědi, trval na nich a nepřiznal žádné umělé konstrukce. Možná, že i to je důvod proč nikdy nebyl v Maďarsku souzen ani nevystupoval jako svědek (alespon ve veřejné části procesu s Rajkem).

O všech podstatných faktech Fieldova životopisu bylo politické byro ÚV KSČ informováno nejpozději 25. IV. 1955, kdy se projednával návrh na obnovení soudních případů G. Pavlík a spol., V. Nový, A. Kohnová a spol., Oskar Kosta.

Prámen k celému případu N. Fielda : AÚV

Noel Haviland Field se narodil 23.I.1904 v Londýně. Jeho otec byl americký lékař, žijící od počátku století v Evropě, matka Angličanka. Po smrti svého muže v r.1921 se Noelova matka odstěhovala do USA. Field zde studoval na Harvardské universitě a po absolutoriu začal pracovat v západoevropském oddělení State Departementu. Jeho názory se od původního pacifismu vyvíjely k socialismu, čemuž dal výraz^{102c} studiem ruštiny.

Prostřednictvím společných známých se později seznámil s Paulen Massingem a jeho ženou, německými komunisty, žijícími po roce 1933 v USA. Massingovi spolupracovali se sovětskou rozvědkou a získali pro ni též Noela. (S vědomím či přímým spoluzapojením jeho ženy Herty). Z bezpečnostních důvodů se proto nemohl stát členem komunistické strany. Na jaře 1936 se N.Fielde s manželkou odstěhoval do Ženevy a začal pracovat v odsbrojovací sekci Společnosti národů. Podle vlastních údajů odešel z amer. ministerstva zahraničí z osobních důvodů a proto, že požadavky Massingových na informace, předávání spisů atd. se stupňovaly. Field měl výčitky svědomí, že zraňuje svou vlast. Předpokládal, že spolupracovat se sov.rozvědkou bude necí i ve Společnosti národů, kde vina nebude tak veliká. Součinnost vskutku pokračovala - Massingovi rovněž přesídlili z USA do Evropy, ale v průběhu r.1937 byli povoláni do Moskvy. Před odjezdem představili manželům Fieldovým nové řídicí orgány. Eberharda Reise a gen. Krivického (jehož jméno tehdy Fieldovi neznali).

V srpnu 1937 vyzval Krivický Fielda k cestě do Paříže - s odůvodněním, že Reis zradil. Zde jej představil jinému

agentovi, od něhož se Field v zápětí dozvěděl, že s Krivickým již nebude mít co dělat. Další sov. rozvědčík Fielda zapojil do plánu na odstranění Reisse. Jeho úloha v této záležitosti však zřejmě zůstala nenaplněna. Zakrátko se z novin dozvěděl, že Reis se zabil v autě. Noviny to označovaly jako atentát NKVD, ale celá záležitost se nevyjasnila. Po několika týdnech požádal gen. Krivický o ochranu americké vyslanectví v Paříži a Stalinovi poslal dopis, v němž odsoudil politiku VKS(b). Žil potom několik let v USA a někdy počátkem války spáchal(?) sebevraždu.

Manželé Fieldovi se již v říjnu 1937 pokoušeli dostat do SSSR. Podarilo se jim to až v květnu 1938. Setkali se zde s Massingovými (kteří se nestajili obavami, vyvolanými zatčením několika jejich německých známých, stěžovali si, že nemohou dostat povolení k odjezdu a kritizovali odstranění Reisse). Nicméně byli jejich prostřednictvím Fieldovi znovu napojeni a Massingovi brzy na to odecestovali do USA. Fieldovi v Moskvě požádali o pomoc při vstupu do KS USA. Vzhledem ke zvláštním okolnostem nedostali příslušnou odpověď. Jejich žádost měla být projednána americkou sekcí EKI a oni později informování v Paříži na určené adrese. Pro další spojení s NKVD obdrželi heslo. (Na udané adrese později Field nikého nenašel a smluveným heslem se mu nikdo neohlásil. Spojení přestalo fungovat).

Po návratu z Moskvy pracoval Field dále ve Společnosti národů. Stal se tajemníkem komise vyslané do bojujícího Španělska. Po porážce španělské republiky zůstal v Marseille. Mezitím vypukla válka, společnost národů se rozpadla a Field ztratil zaměstnání. Brzy se však stal francouzským ředitelem

USC (Unitarian Service Committee), charitativní organizace, zřízené americkou unitářskou církví. Poskytovala pomoc uprchlíkům ze Španělska, později z Německa a jiných evropských zemí. Právě v Marseille se Field seznámil s řadou komunistů, kteří se na svobodě či v internaci sáržovali po pádu španělské republiky na francouzském území. Byl mezi nimi též Paul Merker, pozdější člen politbyra SED a Jugoslávce Miša Lonpar.

Když Němci obsadili i jižní Francii, pokračovala Fieldova unitářská pomocná akce ve Švýcarsku. Stal se švýcarským, později evropským ředitelem USC. Tento úsek jeho života má z hlediska pozdějších procesů zvláště významný charakter. Pravděpodobně již v Marseille, přišel Field do styku s americkým OSS (Office of Strategic Service) a přislíbil spolupráci. Ve Švýcarsku v ní pokračoval prostřednictvím A. Dullese, tamějšího představitele OSS. Styky s Dullesem za druhé světové války Field u výsledků nepopíral. Rozhodně však odmítal podezření, že by měly špionážní či jakkoliv jinak škodlivý charakter vůči levicovým emigrantům. Naopak - podle jeho údajů sloužila tato spolupráce především k získání peněžních prostředků pro emigranty a zejména k financování hnutí odporu v různých zemích. OSS měla na organizování odboje zájem, kvůli němuž byla ochotna podporovat i levicové síly. Devět destin kontaktů s Dullesem se týkalo pomoci partyzánům - prohlásil n. j. Field. Jako příklad uvedl financování akce, při níž bylo z vězení v Castres osvobozeno 50 soudruhů, ohrožených vydáním fašistickému Německu. Dulles obdržel dodatečně zprávu o tomto činu, koncipovanou však představiteli německé levicové emigrace. Tato zpráva tvořila obsah ilegální brožury,

šířeně ve Švýcarsku, Francii a Německu. Koncem války se Field po pokusil prosadit, aby členové skupiny německých komunistů (Freies Deutschland) byli vysláni do týlu fronty v Německu - na diverzní a podvratnou činnost. To se však nepodařilo.¹⁾

Je pochopitelně neobyčejně obtížné vynášet o charakteru Fieldovy spolupráce s Dullesem, o cílech OSS atd. definitivní soudy. Při hodnocení této otázky je však nezbytné uvědomit si dobu v níž se odehrávala. Byla válka, Spojené státy a Sovětský svaz stály na společné, protifašistické straně fronty. Spolupráce mezi nimi probíhala v nejhrůznějších rovinách. Emigranti odcházeli ze svých zemí před fašismem, proti němu saměřovali též svoji politickou činnost. Proč měl za těchto okolností váhat N. Field, navíc americký občan, před spoluprací s OSS? Proč měli v této spolupráci spatřovat něco závažného maďarští, němečtí a jiní emigranti, zejména jestliže se jednalo o spojení poměrně známé, vzájemně kontrolované a prověřované? Field stejně jako emigranti by musel být veden přímo slepou nenávisť k Sovětskému svazu, kdyby mu chtěl prostřednictvím špionážního zapojení komunistické emigrace nějak perspektivně škodit. Všechna známá fakta vylučují takové podezření. Také poválečné chování německých komunistů (P. Merkers, F. Dählema, L. Bauera) dokazuje, že původně Fieldovi plně důvěřovali, tím spíše, že někteří z nich znali jeho vztahy k sovětské

1) Zmíněný pokus je jednou z mála akcí, o níž se dovídáme i jinak než z výsledkových spisů. V New York Herald Tribune vyšel 15. X. 1950 článek A. Schlesingera, v němž se uvádí: "Poprvé jsem se s Fieldem setkal v letech 1944-45. Přijel do Paříže se správou A. Dullese, přednosty OSS ve Švýcarsku, který navrhoval, abych si s Fieldem promluvil o nějakém jeho návrhu. Field navrhoval, aby OSS financovala skupinu antifašistických německých uprchlíků tak, aby mohli vytvořit Comité Allemagne pour l'Ouest (Německý výbor pro západ). Tento výbor by zřejmě znamenal rozšíření činnosti Moskvou kontrolovaného výboru Svobodné Německo na západní Evropu. To bylo pro nás neškodné. Navrhli jsme OSS, aby tento plán odmítla. Field se o celou věc velice zajímal a chtěl nás přesvědčit, že komunističtí agenti..." (cit. dle

k sovětské rozvědce. Konečně Field na vlastních životních zážitcích poznal metody likvidace zrady a nejsou znány žádné důvody, pro něž by měl být ochoten tyto metody riskovat. Poválečnou spolupráci s americkou rozvědkou (nebo nejpozději spolupráci po začátku r.1946) mu nikdo nikdy neprokázal a Field sám ji také nepřiznal.

Ve Švýcarsku Field nespolečně pracoval jen s Dullesem. Požádal o přijetí do Švýcarské strany práce a jejím tehdejším představitelem J.H. Brozem byl (údajně po dohodě s Dimitrovem) zaregistrován na cizí jméno jako ilegální člen. Samotného Broze však později ze strany vyloučili a nový předseda, K.Hoffmayer, Fieldovo členství neuznal. Prohlásil, že není řádně projednané.

Někdy v letech 1942-1944 (zde se údajně liší ES) vyhledal Fielda též agent se smluveným moskevským heslem. Oznamoval mu, že jeho členství v KS USA je kladně vyřízeno a dotázal se, zda je ochoten nadále pracovat pro sovětskou rozvědku. V kladném případě měl přerušit veškeré spojení s levicovými kruhy. Vzhledem k této podmínce Field váhal, vyžádal si čas na rozmyšlenou, radil se s některými německými soudruhy a nakonec se rozhodl požádat emisara, aby do Moskvy doručil dopis, v němž se požadovalo přeszkoumání uvedené podmínky. Dopis však nikdy nedošel, protože emisar se již neobjevil.¹⁾ Tím styky se

1) V podání Herty Fieldové, měl mít písemný materiál do Moskvy jiný charakter. Podle ní šlo o vylíčení všeho, co Field dělá od přerušení vzájemných styků. Také Fieldová však uvádí, že tento dokument nikdy nedošel, protože agent se již nedostal. Dodává, že několik dní na to "vybuchla" zpravodajská síť v Ženevě. Švýcarské noviny psaly, že hlava organizace uprchla a z celé zápravy vyplývalo, že se jednalo o sovětskou skupinu. Následoval proces v Lausanne.

sovětskou rozvědkou skončily, i když se Field v r.1945 pokoušel přes pařížské velvyslanectví SSSR znovu navázat spojení.

Po skončení války zorganizoval Field unitářskou pomocnou akci v řadě válkou postižených evropských zemích, mezi nimi v lidových demokraciích. Zde si jako pověřence USC vybral osobnosti z komunistických řad, v některých případech své známé z dob švýcarské emigrace. V ČSR se tímto představitel unitářské pomoci stal G.Pavlík. V Polsku T.Lechtmanová, v Maďarsku I.Kojasová. Sám Field odešel přechodně do USA a Mexika, v r.1946 pak ve své funkci pobýval delší dobu v Německu. Ve Spojených státech čekalo manžele Fieldovy nepřijemné překvapení. Dozvěděli se, že Massingovi přešli mezi nepřátele Sovětského svazu. Při osobním setkání však Massingová Fieldová slíbila, že jejich spolupráce s SSSR nepřeradí.

Na podzim 1947 dostal Field výpověď z USC. Podle jeho údajů se americká unitářská církev pod vlivem antikomanismu obávala mít evropským reprezentantem člověka, známého styky s komunisty a jejich protěžováním.

Až do jara 1948 byl pak Field nemocen, žil z odstupného od USC a hledal místo. Snažil se stát novinářem a - dopisovatelem z východní Evropy. Chystal se též psát knihu o lidových demokraciích a přednášet o nich v pokračových amerických kruzích. Právě za tím účelem soustřeďoval dle svých údajů nejroznější materiál. V dubnu 1948 se Field v Ženevě účastnil konference o svobodě informací. Seznámil se s Československými delegáty (E.Klingerem, O.Kostou a j.), kteří jej pozvali k návštěvě ČSR. Přijel v květnu 1948, zdržel se však jen

několik dní a odjel k dalšímu pobytu do Polska.

Nyní, v průběhu léta a podzimu 1948 se Fieldova záležitost začíná znovu prudce zauzlovat. Udává, a není důvod mu nevěřit, že jedním z cílů jeho tehdejších cest je snaha prokázat svou komunistickou příslušnost, jinými slovy obnovit spojení s Moskvou. Z pochopitelných důvodů se tam sřejmě nechtěl obracet přímo. Lze se domnívat, že po propuštění od Unitářů Field jednak nemusil skrývat své organizační vztahy ke komunistům, jednak to ani nechtěl dělat, protože jasné členství v KS by mu mohlo napomoci při pohybu po lidových demokraciích. Není jasné jaký stupeň důvěry či nedůvěry tou dobou peřívá v SSSR. V každém případě však z této strany dlouho nepřicházelo nika ani k ulehčení ani ke stížení Fieldových snah.

Události však rychle špely ke svému vyvrcholení. V létě 1948 se v poměrně krátkém časovém rozmezí staly čtyři důležité věci (jejichž posloupnost nelze bohužel přesně identifikovat).

- a) v Polsku se Fieldovi podařilo navázat styk s členem PB PSK Jakobem Bermanem, předat mu dopis a životopis. Berman slíbil, že v jeho záležitosti bude nápomocen.
- b) Ve Spojených státech začalo jednání anémovního podvýboru pro neamerickou činnost. Field se koncem srpna či začátkem září ve Varšavě z novin dozvěděl, že na tajném zasedání byl přítomen též Massing. To jej nutně musilo naplnit svrchovaným snepekžením.

- c) 15.IX.1948 odjel Field do Prahy. V blíže neurčených dnech se zde sešel s Leo Bauerem a ten mu řekl, že Paul Merker nemá námitek, aby Fieldova stranická záležitost byla vyřizena a pomůže mu k získání zaměstnání. Bauer dodal, že Field bude k Merkerovi volán přes Prahu.¹⁾
- d) Ve Švýcarsku dlel tou dobou A.London, pozdější náměstek ministra zahraničí. Zdejší resident čs.rozvědky mu sdělil, že Field měl za války styky s Dullesem a ukázal mu dokument, který tuto skutečnost potvrzoval. (V podstatě šlo o průvodní sdělení k doporučujícímu dopisu. Tentýž resident potřeboval koncem války použít k cestě do Jugoslávie americké vojenské letadlo.Field mu v té záležitosti dal doporučení pro Dullese). London po návratu upozornil čs. ministerstvo vnitra, které ještě v době Fieldova pražského pobytu získalo dokument do svých rukou.Nezdá se však, že by se tomuto směru podezření věnovala velká pozornost.Zájem ÚV KSČ a jeho prostřednictvím čs.bezpečnosti se tehdy zaměřoval na Fielda z jiné strany.²⁾

- 1) Fieldova manželka, které se jednání zúčastnila, udává další podrobnosti.Celé setkání se konalo na žádost Bauerovu, který předtím oběma manželkám telefonoval do Polska.V Praze jim sdělil, že sověti již o ně projevují zájem. Současně radil, ať napojení na SSSR nevedou sami dál, že celá věc je v chodu a všechny jejich pokusy se sbíhají v jednom místě.Slíbil Fieldovi, že pomůže, aby mohl jet do Berlína a tam osobně vše zařídí.(AÚV)
- 2) Čs.bezpečnost přišla s Fieldovým jménem do styku již na jaře 1948.Tehdy jej A.Kohnová, sama spolupracovnice bezpečnosti, navrhla jako možný typ k získání pro čs.rozvědku. Asi za měsíc však dostala samitavou odpověď, s odůvodněním, že Field není členem strany.(AÚV)

Fieldova situace se totiž zhoršovala. 16.X.1948 se objevila v New Yorku Herald Tribune správa, podle níž výbor pro neamerickou činnost uveřejnil svědectví o 1300 stranách. W.Chambers (býv.amer.komunista, pravděpodobně od počátku provokatér) v něm n.j. sděloval, že před válkou pracovaly ve State Departementu dvě komunistické podzemní sítě. Jednu vedl Alger Hiss, druhou Noel Field.¹⁾ Za několik dní na to měla Fieldovi vypršet platnost jeho amerického pasu. Obával se obrátit za těchto okolností na USA velvyslanectví o prodloužení, současně však v Praze nebyl prokázán jako komunista, o jeho předchozí činnosti se zřejmě nic nevědělo a proto nemohl očekávat zvláštní ohledy. Neúspěšně se pokusil dostat ke Geminderovi a vysvětlit mu svou záležitost. Ihned na to napsal dopis Leo Bauerovi, s prosbou aby němečtí soudruzi zařídili v Praze jeho legitimování, protože jej žádný vedoucí pracovník nechce přijmout. Měli mu též pomoci, aby zde mohl provizorně zůstat.

Mezitím ÚV KSČ (Štábovo evidenční oddělení) zahájilo vlastní šetření. Dr.Pavlik, G.Kišchová a A.Kohnová, psali o Fieldovi informace, vysnívající pro něj velmi kladně.²⁾

1) Field se s Hissem vskutku znal. Při jednom z výlechů líčil epizodu, kdy se jeden druhého snažil získat pro sovětskou rozvědku. Pak se opravil: Hiss chtěl získat jeho, dozvěděl se však, že již je napojen. Hiss byl v době Rooseveltova prezidentství vysokým funkcionářem State Departementu. S Rooseveltem se zúčastnil Jaltké konference a v r.1945 působil jako gen.tajemník Kongresu národů v San Francisku, na němž byla založena OSN. Později se služeb State Departementu vystoupil a stal se prezidentem Carnegieovy nadace pro mír. Před výborem pro neamerickou činnost vypovídal proti Hissovi též Massing. Massingová proti němu svědčila před federální porotou, která jej nakonec odsoudila k pětiletému vězení. (AUV)

2) AUV

O něco později (13.XI.1948) přišel Geminderovi dopis z ústředního sekretariátu SED, podepsaný Paulem Merkerem a Fransem Dahlemem. Doporučovali, aby Field mohl prozatím zůstat v Praze.¹⁾ Geminder poslal dopis se souhlasným vyjádřením Švábovi. Fielda potom na Švábův příkaz a za přítomnosti zástupce evidenčního oddělení informativně vyslechla STB a nakonec dostal povolení k pobytu do května 1949. Ale současně vznikaly další komplikace. Field si přes všechny obavy nechal na USA velvyslanectví v Praze prodloužit pas a vyřízení této záležitosti prošlo bez jakýchkoliv potíží. Někteří jeho pražští známí pojali proto podezření a Kohnová ihned upozornila UV KSČ na nápadnou ochotu prodloužit pas člověku, který o sobě prohlašuje, že mu v USA hrozí nebezpečí.

Československé stranické a bezpečnostní orgány dostávaly tedy na podzim 1948 krajně rozporné informace - jak to také odpovídalo charakteru věci. Zdá se však, že se vycházelo z kladné části obdržaných zpráv. Field - s prodlouženým pasem - mohl koncem listopadu bez problémů opustit Prahu a odebrat se do Francie a Švýcarska.²⁾ Dostal návratné vizum, platné do 31.XII.1948. V tomto termínu se ale do Prahy nevrátil.

---

1) V dopise se říkalo doslova: "Americký soudruh Noel Field se na nás obrátil a sdělil nám těžkosti, které pro něj vyplývají z důvodů jeho dřívější činnosti. Známe Fielda z jeho dřívější činnosti ve Španělsku, Francii a Švýcarsku. Jeho návrat do Švýcarska by mohl na základě kampaně, kterou proti němu vede Výbor pro neamerickou činnost, vést k žádosti o vyhoštění ze strany americké vlády. Jeho případ vyžaduje posouzení a rozhodnutí příslušných míst. To si vyžádá nějaký čas.

Byli bychom ti proto vděční, kdybys zařídil, aby Noel Field až do té doby obdržel povolení k pobytu od čs. vlády a mohl zůstat v Praze."

2) Na nutnost těchto cest před záčným přesídlením do Československa, upozorňoval Field již při informativním výslechu na STB.

Tak vypadala situace, za níž přijel v lednu 1949 plukovník Szűcs z maďarské STB, se žádostí o pomoc při Fieldově zatčení. Byl totiž přesvědčen, že Field je v Praze. Označil jej - jak již víme - za spolupracovníka A. Dulles, za fungujícího agenta americké tajné služby, který má jednak spojení s CIC v Mnichově, jednak s jakýmsi P. Denskim, americkým residentem v Ženevě. Podle Szűcsových údajů zřizuje Field ve střední Evropě spravodajskou síť, pro níž získává spolupracovníky přímo v komunistických stranách.

Maďarská žádost nadevší pochybnost nebyla inspirována jen tání bezpečnosti. Zájem na Fieldově zatčení musila mít především bezpečnost sovětská. Otázka je, z jakých důvodů. V úvahu přicházejí různé varianty, z nichž reálnější se zdají tři.

- 1) Bez ohledu na jiné souvislosti se měla prozkoumat jistá podezření, která Fieldova válečná činnost vrhala na řadu komunistů v lid.dem.zemích. Pokud jde o vlastní Fieldovu úlohu, mohla teď být podezřelá jeho usilovná snaha proniknout nějak k SSSR, resp. k potvrzení členství v komunistické straně.¹⁾

Pomocí zatýkání a výslechů chtěla sov. bezpečnost tato podezření "ověřit", použít je k důkazu o všeobecnosti imperialistického spiknutí a k jednomu z nejdůležitějších obvinění v politických procesech. Prá tuto variantu mluví průběh Rajkova procesu, vše co mu předcházelo

---

1) V tomto světle byl možná i Bauerevy pražské sliby pouhou (třeba neumyšlnou) náhádou.

i následovalo směrem do Československa a Polska, ale jinak je tato alternativa příliš úzká. Vychází totiž jen sama ze sebe.

- 2) Druhá, pravděpodobnější varianta do sebe beze sbytku zahrnuje cíle varianty první, ale dále je rozšiřuje. Bere ohled na probíhající jednání před neamerickým výborem, kde je Field jmenován a kde by za určitých okolností mohly jeho výpovědi uškodit jak sovětským zájmům všeobecně, tak konkrétně A. Hiseovi. Tomu se ovšem musilo zabránit. Z tohoto pohledu Fieldovo zatčení pomohlo rozehrát velkou protihru, v níž se před světem prohlásilo, že Field ve skutečnosti byl a je špiónem Spojených států.

Tato varianta se zdá tím pravděpodobnější, čím více si uvědomujeme časové souvislosti. Těžko lze považovat za náhodu, že sovětská bezpečnost, která Fieldovu válečnou činnost ve Švýcarsku musí celou dobu znát, začíná podnikat akce k jeho "odhalení" až vackanžiku, kdy se rozvíjí Hiseův-Fieldův případ v USA. Krátce poté, kdy kompromitující zprávu o Fieldově obdrželo šs. ministerstvo vnitra a prakticky nic proti němu nepodnikalo, přichází s toutéž jen peněkad rozšířenou verzí ministerstvo vnitra MLR. Přitom jak ^{vidíme} ~~uznáme~~ mají obě společného řídicího orgána - generála Bělkina.

- 3) Třetí varianta dále rozšiřuje variantu druhou, kterou do do sebe opět celou zahrnuje. Dílčí momenty Fieldových výsledků ukazují, že byl pravděpodobně podezírán ze zrady sovětské rozvědky, možná i ze zrady Algera Hise. Cestou

jeho zatčení se tato věc mohla ověřit a Field dojít potrestání, při čemž by navíc posloužil řadě dalších, již uvedených cílů. Možná, že tato nejbližší varianta je pravděpo-
nejbliže.

V době maďarské žádosti o čs.pomoc při zatčení, se tedy Field v Praze nezdržoval. Československá bezpečnost se jej proto snažila do Prahy vylákat. Prováděcí plán neznáme, mohl se však opírat o Fieldovu snahu čekat zde na vyřízení jeho záležitosti v Německu.¹⁾ Do Prahy přiletěl 5.května 1949. Po několika dnech to čs.ministerstvo vnitra ohlásilo do Budapešti, žádalo okamžitý příjezd plk.Szűcse do Prahy a to s důkazy o Fieldově trestné činnosti.Současně telegram naléhat, ať Rákosi osobně požádá Kl.Gottwalda o zadržení

---

1) Když od něho manželka přestala v květnu 1949 dostávat z Prahy do Švýcarska zprávy, domnívala se původně, že odejel do Berlína. Měli mezi sebou smluveno, že krycím názvem pro Berlín je Bratislava. Když od Hašpla (představeného unité ské církve v ČSR) obdržela dopis, sdělující, že "Field cestuje po Slovensku", považovala svou domněnku za potvrzenou. (AUV)
Nejasné zůstává zda by se Field do Prahy, kde přece původně usiloval o povolení pobytu, vrátil i bez vylákání. Pavlík později přiznal, že se Fielda pokusil před návratem do Prahy varovat, když se dozvěděl, že je v Maďarsku podezírán ze špionáže.Jestliže to je pravda a Field se i za těchto okolností vrátil, může to mít mnoho příčin. Mohl např.předpokládat, že se jeho nevina kdykoliv prokáže. Jeho případné obavy před východními úřady byly asi menší než strach z orgánů USA. Že Field nechtěl v zimě 1948-49 zůstat ve Švýcarsku natrvalo, potvrzuje jeho výpověď, podle níž odsud složitou cestou a prostřednictvím čs.vyslanectví v Bernu poslal dopis Merkerovi, v němž naléhal na co nejdřívější povolání do Berlína. Osudy tohoto dopisu nejsou známy, ale jedním ze zprostředkovatelů měl být A.London - seznámený již v té době s podezřením na Fielda.(AUV)

a vydání, protože "věc je pro nás velice delikátní."¹⁾
Szűcs do Prahy vskutku přijel a Rákosiho telegram Gottwaldovi rovněž následoval. Přesto asi Klement Gottwald krátce váhal maďarskou žádost splnit. Szűcs pravděpodobně žádné skutečné důkazy o Fieldově vině nepřivezl a Gottwald musil být naopak informován o loňském dopisu z ÚV SED a snad i jiných faktech. Podle pozdějších údajů J. Veselého se v celé věci účinně exponoval gen. Bělikin, který v téže době přibyl do Prahy, aby organizoval ochranu vedoucích sovětských představitelů, vysílaných na IX. sjezd KSČ.

I po vyslovení souhlasu si Kl. Gottwald přál, aby čs. úřady nebyly navenek do věci zapleteny.

V zájmu konspirace odeslala proto čs. STB Fieldovým jménem do hotelu telegram, že odjíždí na několik dní do Maďarska. Později měla maďarská STB poslat další fingovanou zprávu, že se v Budapešti zdrží delší dobu.²⁾

K Fieldovu tajnému zatčení došlo 11. V. 1949 ve večerních hodinách. Ihned na to byl převezen do Budapešti, kde začaly výslechy. Z protokolů, jichž je ovšem známa jen malá část, lze rozeznat záměry výslechajících. Šlo o to, donutit Fielda k označení sama sebe a všech jeho známých v lidových demokraciích ze špióny. Field tyto osoby jmenoval zřejmě v přesvědčení, že zvučnost jejich jmen a postavení mu zajistí propuštění. Pravděpodobně si z počátku neuvědomoval, že čím větší

1) AÚV

2) Tato dohoda maďarské ministerstvo vnitra nedodrželo. Teprve s několikatydenním zpožděním a po dosti nervózní výměně depeší telegram odeslalo, nikoliv však z Budapešti, nýbrž z Vídně. "Field" podle něj oznamoval, že se do Prahy nevrátí a jmenoval osoby, které za něj zaplatí hotelový účet a vyzvedne zavazadlo. Šlo samozřejmě o příslušníka čs. STB. Odeslání telegramu začalo čs. STB ugovat 9. VI. 1949. Maďaři vyhověli - uvedeným způsobem - až o tři týdny později. (AÚV)

okruh lidí uvedl, tím hůře pro každého z nich. S největší rozhodností však Field popíral jakýkoliv špiónážní charakter vzájemných styků - i když o válečné součinnosti s Dullesem, stejně jako o celé historii spolupráce se sovětskou rozvědkou, vyprávěl velmi podrobně.

Maďarská bezpečnost potřebovala tedy vynutit doznání o soudobé špiónážní činnosti od lidí z okruhu Fieldových známých a to nejen z Maďarska. Již několik dní po Fieldově zatčení přišlo do Prahy první oznámení z Budapešti, že Field u výslechu jmenoval dr. Gejzu Pavlíku, jako československou osobnost, s níž za války udržoval ve Švýcarsku styky.¹⁾ Šéf maďarské STB Peter Gábor současně sděloval, že by stálo za to Pavlíkem se zabývat. Na opětovný maďarský nátlak byl koncem května Pavlík skutečně zatčen a dopraven do Budapešti. Již 31. 5. 1949 oznamoval vyslaný zmocněnc čs. bezpečnosti Ivo Milén z Budapešti do Prahy: Pavlík se přiznal, že je agentem Fielda, který je agentem americké rozvědky.²⁾ Od této chvíle definitivně začal "případ Pavlík", resp. "případ Pavlík - Field", od nichž se postupně začalo odvinovat celé klubko konstrukcí a neoprávněných podezření. Dělo se tak při neustálém účinkování vnějších sil.

---

1) Pavlík a jeho manželka - to byl onen "jistý jmenem nezjištěný maďarský pár, původem ze Slovenska", o němž se zmiňoval Szücs při své lednové návštěvě Prahy v r. 1949. Podrobnosti Pavlíkova případu se v této práci nezabývám.

2) AÚV

Počátky vyšetřování:

Dr. G. Pavlík zůstal po svém vynuceném přiznání v rukách maďarské bezpečnosti a to mnohem déle, než československá STB původně očekávala. Po návratu z Budapešti vypracoval 11. VI. 1949 Milén správu o Fieldově případu¹⁾ a připojil k ní řadu výsledkových protokolů. Uvedl současně metody, jimiž se výpovědi zaznamenávaly: "Maďarská státní bezpečnost neprotokoluje všechno, ale pouze výpověď ve formě, kterou uznává za přijatelnou. Jakmile je toho dosaženo, obviněný vlastní rukou sepiše protokol, který písařka opisuje na úřední formuláře, jež obviněný podepíše na každé straně. Když výpověď obviněného není přijatelná, vyslychající orgán napíše protokol, ale pouze záznam."

Krátce na to, 17. 6. se konala porada pověřených pracovníků ÚV KSČ (Šváb, Papež) a STB (Závodský, Milén), která jednak rekapitulovala dosavadní stav případu Field - Pavlík, jednak dávala první návrhy na opatření. Za nejnutnější se n. j. považuje "provést několik informativních dotazů" u řady stranických funkcionářů - Kaise, Londona, Nového, Frajky, Bránika a Koldoše. Byli to vesměs lidé, na něž se Field odvolával, nebo kteří ho při předchozích pobytech v Československu nějakým způsobem doporučovali. Další skupina osob měla být předvolána k výsledkům na STB - "jestliže se v dalším šetření potvrdí důvodné podezření, že jsou vědomými či nevědomými spolupracovníky Fielda a Pavlíka."

---

1) Tamtéž

Šlo o Alici Křnovou a jejího manžela, Evu Glasnerovou, Gizelu Kischovou, Doru Kleinovou, Evžena Klíngera a další - kteří se z různých příležitostí a v různém stupni znali s. N. Fieldem.¹⁾

Celkově se však nedá, že by čs. bezpečnost a ÚV KSČ vyvíjel tou dobou obzvláštní aktivitu a rychlost v celé záležitosti. Nebyl také znám dostatek věrohodných faktů. Zmíněná porada navrhla m. j., aby do Maďarska byli vysláni soudruzi s úkoly:

- zjistit veškeré podrobnosti o celém případě
- vyslechnout Fielda o jeho stycích v ČSR
- přivést veškerý materiál, který může pomoci při šetření u nás
- přivést zpět Pavlíka a jeho ženu.

Na tomto místě byl však tok událostí přerušen. Ve dnech 21.6. - 24.6. pobývala v Praze maďarská vládní delegace, která přijela vyměnit ratifikační listiny československo-maďarské smlouvy. Ve funkci náměstka předsedy vlády se návštěvy účastnil též M. Rákosi. Dodatečně byl do delegace zařazen gen. Peter Gábor, náčelník maďarské bezpečnosti.²⁾ Delegace přijela dva dny po té, kdy Szabad Nép uveřejnil zprávy o zatčení László Rajka, dr. Tibora Szönyiho, Pál Justusa a jejich 17 společníků - pro vysvědačství ve prospěch cizí mocnosti. Neznáme průběh rozhovorů, k nimž při této příležitosti došlo mezi M. Rákosim a Kl. Gottwaldem. Je však evidentní,

---

1) AUK

2) AUV

že se takové rozhovory konaly, že se při nich projednávaly dopady Rajkova (a tedy i Fiedova, - jehož zatčení oznámeno nebylo) případu na Československo a že Rákosi předložil Gottwaldovi obsáhlý seznam čs. osobností, které podle maďarského názoru jsou zapleteny do odhalené špionážní aféry. Kl. Gottwald s největší pravděpodobností nastolil otázku návratu Pavlíka do Československa.¹⁾

Krátce po odjezdu maďarské delegace sešla se tentokrát již oficiálně "komise pro vyšetření Pavlíkova případu." První schůze 30.6.1949 se zúčastnil Kopřiva, Šváb a Závodský.²⁾ Bylo usneseno "provést celou řadu důsledně založených šetření kolem jednotlivých osob" (v počtu asi 60). Straníckou cestou měli být poskytnuty všechny materiálu vyalechnuti jednotliví funkcionáři strany. Po státně bezpečnostní linii se měly především překontrolovat výpovědi Pavlíka a Pavlíkové, převezzených téhož dne do Prahy. Povšimněme si čísla cca 60 osob - které je v zápisu bez bližší specifikace uvedeno. Ještě před 14 dny se záznam zmiňoval zhruba o 15 lidech. Je naprosto vyloučeno, že by se okruh podezřelých v tehdejší fázi případu během několika dní čtyřnásobil. Komise však měla v rukách Rákosiho seznam, na němž se nyní zakládalo další pátrání. S jeho tempem nebylo sřejmě vedení strany příliš spokojeno. Svědčí o tom alespoň úvodní část

1) Den po odjezdu maďarské delegace do vlasti, Rákosi Gottwaldovi sděloval: "Naši přátelé, kteří přijeli z ústředí prosí, aby se mohli zabývat ještě tři dny Pavlíkem, který Vám bude za 4 dny předán. Do té doby prosíme o vaši trpělivost." (AUV) Pavlík a jeho manželka byli do ČSR vráceni 30.6. Své výpovědi zde odvolali jako vynucené.

2) AUV. Odsud též všechny další údaje o činnosti této komise.

zápisu z další schůzky komise, (20.VII.), kde se konstatuje: "Sebekriticky byla přijata výtka příslušných míst k dosavadnímu stavu vyšetřování. V dalším vyšetřování bude postupováno tak, jak odpovídá vážnosti tohoto ^{tr}/případu."¹⁾ Od té doby se schůzky konaly častěji. Někdy v rozsahu pouhých několika dnů. Také okruh účastníků se rozšířil. (Veselý, Šváb, Závodský, Milén, Čech, Papež).

Koncem července bylo rozhodnuto, že Šváb a Milén pojedou do Maďarska vyslyšet Fielda, zatímco v Československu začne intenzivní výslech Pavlíka.²⁾ Šváb a Milén byli v Budapešti týden - od 30.VII. do 5.VIII. Ve zprávě, kterou Šváb sepsal ihned po příjezdu byli nuceni konstatovat, že se vlastně o Fieldově činnosti - kromě důležitých životopisných údajů, nic nedozvěděli.³⁾ Fielda jsme vyslyšeli od 30.VII. do 5.VIII. každou noc, vždy 14-15 hod. nepřetržitě, píše Šváb. "Pokusili jsme se přimět Fielda, aby přiznal hlavně jeho poválečnou špionážní činnost. (Neznámé osoby pracující na našem území). Nepodařilo se nám ve shora uvedeném smyslu vynutit z Fielda v podstatě nic nového." Field setrval na svém, že sbírání materiálu, které v ČSR podnikal, bylo legální. Také od představitelů maďarské bezpečnosti se o Fieldovi vcelku nic nedopátrali. "O Fieldovi samotném nám (Šváb - E.P.) mnoho

1) Podnět a důvod výtky neznáma. Víme však kdo jí vyslovil. Den po schůzi psal Šváb Blánskému: "Pro informaci sděluji, že jsem po rozhovoru s Tebou svolal poradu soudruhů, pracujících na případu Pavlík a spol. Provedli jsme rozbor a kritiku naší práce a uvnášeli další opatření. Záznam o poradě příkládám." (AUV) Téhož dne psali Kepřiva a Papež záznam o "kontrolě shromážděného stranického materiálu soudruhů, kteří se vyskytují v souvislosti s případem Pavlík a spol." Podotkli že u některých byl materiál jen velmi nedbale sebrán.

2) Na rozhraní července a srpna se komise několikrát zabývala osobou Noelova bratra Hermana Fielda a Noelovy ženy Kerty, kteří přijeli do Prahy, aby pátrali po svém zmiňovaném příbuzném. O tom viz dále.

3) AUV

neřekl. Sdělil jen to, že během téměř tříměsíční vazby byly na něm vyzkoušeny všechny myslitelné prostředky, avšak přes všechny tyto pokusy nepřiznává více, než je již všeobecně známo. Téměř jeden měsíc byl Field vyslýchán sovětskými přáteli a ^{obdobajúc} ~~všeobecným~~ výsledkem .... Úsudek sovětských přátel je ten, že dříve jak za 6 měsíců Field mluvit nebude."

Více se Šváb a Milén dověděli o mechanismu vyšetřování a přípravy procesů v Maďarsku. Podle záznamu jim bylo sděleno, že ve vazbě je celkem 84 osob, předstávajících skloubení několika nepřátelských skupin. Proces se povede proti menší skupině, obžalované z pokusu o státní převrat. Většina ostatních zatčených bude v první části vystupovat v roli svědků.

Oba českoslovenští emisáři zjistili, že ve vazbě jsou téměř výhradně funkcionáři strany. O jejich vyšetřování bylo sděleno: Jakmile je na základě rýzných indicií rozhodnuto, že je nutná vazba, byl vyšetřovaný představen P. Gáborovi a byla mu položena otázka, zda ví, proč je volán k STB. Všichni odpověděli záporně. Pak dostali dvouhodinovou lhůtu ať dobrovolně napíší o závadách ve svém chování v zájmu lid. dem. státu. Každý byl upozorněn, že nevyužije-li této příležitosti, bude nutno zahájit vyšetřování, jehož metody mohou být pro vyšetřovaného velmi nepříjemné. Z 84 ani jeden tuto možnost nevyužil a dobrovolně nepřiznal žádnou vinu. "Bylo třeba každého jednotlivce usvědčovat na základě svědeckých výpovědí, rozsáhlého usvědčujícího materiálu, konfrontací i nátlaku. Teprve potom u většiny vyšetřovaných nastal zvrat a začali se po tvrdošíjném zapírání přiznávat i k věcem, které

neodpovídaly skutečností a obviňovali někdy nevinné lidi. Projevovali tu jasný úmysl poškodovat stranu i tehdy, když již poznali, že jejich škůdcovská činnost byla odhalena."

V závěru návštěvy bylo na maďarskou žádost dohodnuto, že se čs.zástupci zúčastní výsledků skupiny maďarských emigrantů, kteří dříve žili na území ČSR a byli členy KSČ. Hovořilo se též o nutnosti koordinace celého případu a bylo shledáno, že je možné jedině pod vedením sovětských míst. Švábova zpráva je datována 6. srpna 1949. Dva dny po té sešla se jedna ze schůzí komise, na níž Veselý referoval o jednání s "příslušnými místy". Mezi "přednesenými náměty, jež budou postupně realizovány" uvedl n. j.: Na ministerstvu vnitra vytvořit zvláštní oddělení (II/5) které bude mít napříště za úkol rozpracovávat všechny další obdobné případy, zasahující dovnitř strany. Vedoucím byl zatím určen Čech. Podrobné úkoly vypracuje Veselý a přeloží bezpečnostní pětce ke schválení.

Nelze samozřejmě z pouhých časových souvislostí vyvozovat ukvapené závěry. Faktem však zůstává, že tyto kroky, z hlediska dalšího vývoje procesů velmi důležité, začínaly se realizovat právě v okamžiku, kdy se čs.představitelé dozvěděli o maďarských zkušenostech.

- x - x - x -

Počátkem srpna 1949 nepokročilo tedy vyšetřování příliš daleko, i když se mu již začaly vytvářet co nejpříznivější podmínky. Právě v tomto okamžiku se československým bezpečnostním orgánům naskytl výhodná příležitost, jak využít rozporných

okolností kolem Fieldovy osobnosti k získání nových poznatků a k posunutí celého případu kupředu. Touto příležitostí měla být "velká hra" s Fieldovou manželkou Hertou a jeho bratrem Hermanem.

Fieldův případ pokračuje

Záhadné Noelovo zmizení vyvolalo pochopitelně obavy jeho manželky ve Švýcarsku. Z počátku se domnívala, že je v Berlíně, ale když dlouho nepřicházela zpráva, pojala podezření. Uvažovala také - jak později uvedla - 1) že by Field mohl být zatčen čs. úřady, protože "Američané nejsou žádoucím aktíkem v lid. demokratických státech." Předpokládala však, že v takovém případě by se vše pomocí německých soudruhů během 3-4 týdnů vysvětlilo.

Tou dobou začal v USA proces s Hissem a Field v něm byl znovu jmenován. Po opětovných návštěvách na čs. vyslanectví se nakonec Herta dověděla o "Fieldově" vídeňském telegramu. Protože věděla, že Noel v žádném případě nechtěl do Vídně jet, neznala jméno osoby, jejímž prostřednictvím se měl údajně zaplatit účet a vysvednout zavazadla, dospěla k přesvědčení, že Fielda unesli agenti FBI, kteří se též zmocnili jeho kufrů a v nich bohaté korespondence. S tímto závěrem požádala o čs. vstupní visum a vyzvala svého švagra Hermana Fielda, aby odjel do ČSR, kde se společně, s pomocí čs. úřadů

---

1) AUV

a činitelů pokusí zjistit Noelův osud.¹⁾

V prvních arpnových dnech přijeli oba do Prahy kde bylo již v plném předstupu vyšetřování případu "T". Rozvinula se složitá, tragikomická hra. Zatímco oba příbuzní se obraceli na čs. ministerstvo vnitra s žádostmi o pátrání po Noelu, STB od nich chtěla získat nová, neznámá fakta o případu. Proto sledovala každý jejich krok i slovo, navenek ovšem projevovala zájem o jejich záležitost a poskytovala jim slyšení.²⁾

V polovině srpna odjel Herman do Varšavy. Zakrátko se měl vrátit do Prahy, kde nadále zůstávala jeho švagrová. V den plánovaného přiletu jej však marně očekávala. Herman sice z Varšavy odletěl, ale při fingeném nouzovém přistání ho polská bezpečnost tajně zatkala. Není jistéj nakolik se tak stalo ve spolupráci s bezpečností československou,

1) Již 15. VI. 1949 žádala maďarská STB o zatčení Fieldové, jestliže se nachází v Praze. Nelze říci, zda se již při vydávání čs. víza bral na to zřetel. Zřejmě ne, protože je nepochybně známo, že počátkem července dostal Kl. Gottwald doporučení, aby ve věci víza znovu zvážil své dřívější kladné stanovisko. Přítomnost Fieldové podle tohoto materiálu mohla znamenat nežádoucí těžkosti v dalším šetření. (AUV)

Pokud jde o Hermanovy úvahy k bratrovu zmizení, dozvěděla se čs. bezpečnost tyto alternativy:

- a) stal se obětí sločinu
- b) byl zavražděn - unesen americkou tajnou službou
- c) zavřen čs. úřady
- d) pověřen sovětskými místy zvláštním úkolem, vyžadujícím, aby jeho pobyt zůstal neznámý. (AUV)

2) Zprávy podával zejména dr. Markus, jehož H. Field požádal o pomoc ještě před příjezdem do Prahy. Další zprávy měla STB od A. Londona, na nějž se obrátila opět Fieldová. Markus i London byli později obviněni m. j. právě ze styků s Fieldovými.

Herman a Herta nechtěli z Noelova zmizení dělat veřejnou záležitost. V případě, že by se nenacházel v amerických rukách, mohlo jeho zmizení vyvolat proti němu tím větší podezření v probíhajícím Hissově procesu. Jak uvedl Herman, nepednikla Herta tři měsíce po Noelově zmizení žádné konkrétní kroky ze zmyslu pro politickou povinnost. (AUV)

S velkou mírou pravděpodobnosti však lze předpokládat
✓ že podnět šel prostřednictvím Maďarů.¹⁾ Polská STB, jestliže jí
byla předestředna obvinění Noela, mohla mít na Hermanově zatče-
ní a výsleších velký zájem. Obdobný potenciální zájem česko-
slovenský zvenčí vyvoláván nebyl. Snad pp zkušenostech s čs.
"mėkkostí", snad proto, že v ČSR již "odnož" případu - v po-
době Pavlíka a spol. - působila.²⁾

- 1) Rákosi psal Gottwaldovi 3.IX.1949. "V těchto dnech byli u nás dva soudruzi z polské strany. Konstatovali, že u zajištěných osob, které byly zajištěny na základě od nás obdrženého seznamu, jde bez výjimky o osoby, které byly ve styku se západními špionážními organizacemi." (AÚV)
- 2) Herman Field, který v létě 1949 stoupil na scěnu Noelova případu, měl rovněž široké známosti v komunistických kruzích řady evropských zemí. Mnoho přátel a známých měli oba bratři společných.

Z Hermanova životopisu jsou relativně známa následující fakta: Narodil se v r.1910 v Curychu. Studoval architekturu v Anglii a ve Švýcarsku a v těchto zemích i po studiích sřídavě žil. V létě 1934 pobyl několik měsíců se studentskou výpravou v SSSR. V Anglii se stýkal s levicí, ve Švýcarsku m.j. s německými komunistickými emigranty, mezi nimiž poznal i Leo Bauera. Znal se s Paulem Massingem a snad na jeho podnět byl krátce členem KS Anglie (pod cizím jménem a bez legitimace). Po Mnichovu jej druhá manželka - Angličanka - zapojila do práce v tehdy polosoukromém komitětu pomoci uprchlíkům z ČSR (později Trust Fund). Jako pověřenec tohoto výboru přijel již po okupaci ČSR s fingovaným obchodním posláním do Prahy, aby pomáhal německým a rakouským komunistům, kteří zde uvízli. Setkal se s Maxem Reimannem a Leon Bauerem (který tehdy Reimana v Praze zastupoval) a pak odjel do Krakova, kde se z pověření komitětu stal vedoucím záchytného bodu pro uprchlíky. Mezi ním a Bauerem došlo tehdy k jakémusi bližší neobjasněnému nedorozumění. Bauer snad Fielda obvinil, že pomáhá nepřátelským elementům. Nijak to však nevařilo pozdějšímu přátelství mezi Bauerem a Noelem, kteří se poznali v r.1941. V Krakově Herman pomáhal či spolupracoval m.j. s dr. Markusem, E. Frišem, V. Novým, A. Hodinovou, E. Löblem a Moskem a j. Fieldovým prostřednictvím emigrovalo do Anglie cca 800-1000 uprchlíků z toho asi 200 komunistů.

Po vypuknutí války a shrocení Polska se sám jen stěží přes Rusansko vrátil do Anglie (vzal sebou Nového.) V Londýně pokračoval v práci pro Trust Fund a v průběhu války odjel pak do USA, kde žil i po r.1945. Byl universitním docentem architektury a studoval ji jezdil i do lid. dem. zemí. Podle některých náznaků se též o něj zajímala sovětská rozvědka, pravděpodobně však mnohem méně než o Noela. Při svém pražském pobytu v r.1949 se nicméně obával, že bude v USA prostřednictvím svého bratra satažen do Hissova procesu. (AÚV)

Po Hermanově zatčení, které se odehrálo 22.VIII.1949, dostala se v Praze Herta Fieldová do neudržitelné situace. Zjistila totiž, že Herman, ačkoliv do Prahy nepřiletěl, je ve Varšavě veden v seznamu cestujících příslušného letadla. Známá Američanka, projíždějící Prahou, jí kromě toho sdělila, že v Polsku zatkli T.Lechtmanovou, dřívější Noelovu exponentku v USC. Z toho mohla usoudit, že ani její muž není unesen FBI, nýbrž v rukách bezpečnosti některého lid.dem.státu. Tohoto možného poznání se obávala i Čs.STB a straničtí činitelé. 25.VIII. žádal Op.Papež Slánského o souhlas k zatčení Fieldové, jakmile bude chtít opustit území ČSR. Ale tentýž den přišla opakovaná žádost o zatčení také z Budapešti. Rychle bylo rozhodnuto vyhovět jí.¹⁾ 27.VIII.povolali Fieldovou na ministerstvo vnitra, řekli jí, že mají dobré zprávy o Noelovi a vyzvali k cestě na Slovensko.Ochotně s ní souhlasila. V Bratislavě ji pak předali maďarské STB.²⁾

Vyvrcholení vnějšího nátlaku

Bezprostřední zahraniční vlivy působící do srpna 1949 představovaly vlastně pouhý počátek. Až dosud se totiž spíše sdělovaly poznatky, vyžadovala pomoc při jednotlivých záležitostech atd.Nyní měl následovat otevřený nátlak. V Maďarsku se dokončovalo vyšetřování Rajkovy skupiny, chystalo se uveřej-

- 1) Na blanketu depeše, adresované Gáborem Veselému, je tato Veselého vlastnoruční poznámka: "Se souhlasem p.presidenta budiž vyhověno. Tajné zatčení na hranicích Maďarska nebo Rakouska, po předchozím použití dopisu od jejího muže nebo jiné formy" - 26.VIII.1949(AUV).
- 2) Později byla zatčena také adoptivní dcera Fieldových, Erika Glaserová - Wallachová. Z Paříže odcestovala - snad na vyzvání Leo Bauera - do Berlína, kde na letišti zmizela.

nění obžalovacího spisu¹⁾, který měl m. j. odhalit univerzálnost a komplexnost imperialistického spiknutí. Československo však zatím nemohlo vykázat zatčení ani jedné významnější osobnosti. Iniciativním, aktivním a ochotným nástrojem nátlaku byt nadále především M. Rákosi.²⁾ Využil již závořilostní návštěvy V. Kopeckého a Z. Nejedlého, kterou u něj učinili v létě při soukromé cestě přes Budapešť. Prohlásil, že Američané chtějí s Rajkovou pomocí provést v Maďarsku změnu režimu. Podle stanoveného plánu mělo pak následovat Československo a Polako.³⁾

Hlavní část nátlaku přišla za několik dní poté.

3. IX. 1949 adresoval Rákosi obsáhlý dopis Klementu Gottwaldovi.⁴⁾ Zrekapituloval Rajkův případ o němž, jak psal, infor-

1) V Maďarsku obžalobu uveřejnili 10. 9. 1949, v ČSR 15. IX. Proces proti Rajkovi začal 16. září.

2) Vztahy mezi KSČ a MSP nebyly po r. 1945 nejlepší. Klíčem je především otázka maďarské menšiny v Československu. V tomto směru došlo k polemice mezi maďarským delegátem a R. Slánským na schůzi IB v září 1947 (AÚV). Na jaře 1948 poslal Rákosi dva dopisy politickému byru KSČ. Jsou z nich opět patrné ostré rozpory v problematice maďarské menšiny. V druhém dopisu, psaném 28. VI. 1948, Rákosi doporučuje schůzku zástupců obou stran a v případě, že nedojde k dohodě, navrhuje jako arbitra ÚV VKS(b).

Konečně na jaře 1949, kdy z Československa byl přes Maďarsko ještě poslán vojenský materiál do Izraele, poslal Rákosi Gottwaldovi již známý obviňující dopis, že tento materiál je vlastně poslán do Jugoslávie. S obviňováním a demuncováním KSČ měl tedy Rákosi poměrně bohaté zkušenosti. Je pravděpodobné, že nedobrý stav vzájemných vztahů přispěl k Rákosiho úloze v přípravě československých politických procesů

3) AÚV

4) AÚV

noval Gottwalda před dvěma a půl měsíci. Pak přešel k jádru věci: "V těchto dnech byli u nás dva soudruzi z polské strany. Konstatovali, že u zajištěných osob, které byly zajištěny na základě od nás obdržené seznamy, jde bez výjimky o osoby, které byly ve styku se západními špionážními organizacemi. Soudruh Gheorghiu-Dej byl u nás před dvěma týdny a sdělil nám, že titovci provádějí vážnou ilegální činnost i v Rumunsku. Ukazuje se, že výpovědi spiklenců odpovídají pravdě. Není důvod předpokládat, že by jejich údaje o Československu nebyly pravdivé. Ty znáš jména těch, kteří u nás zatčení označili jako československé špióny záp.imperialismu. Tento seznam ukazuje, že rozměry spiklencetví u vás jsou v zásadě podobné a našimi - s tou výjimkou, že ve vaší lid. dem. je počet osob, vrátivších se po válce ze západní emigrace větší a jejich úloha také větší než u nás. Nás mimořádně ruší v naší práci, že v ČSR takové osoby, které lze důvodně podezírat, že stojí ve službách amerických imperialistů, mají vedoucí úlohu."

Následující jména podezřelých - řečené přímo či v náznaku (Frejka, Goldman, Nový, Nosek, Clementis) a lícoměrná obava co se stane, až v maďarských procesech budou jmenováni českoslovenští kolegové maďarských špiónů a spiklenců, procházející se klidně na svobodě." Bojím se, že samotné takové sdělení vyvolá v Československu překvapení a tento dopis jakož i vyslání s. Bíró (ten dopis přivezl E.P.) mají zčásti cíl dát československým soudruhům možnost připravit se na to.

Byl bych ti velmi zavázán, kdybys mi sdělil stanovisko KSČ k těmto otázkám - aby pro stranu nebylo neočekávaností to co se ukáže při procesu a aby proces, místo toho co by vám ulehčil likvidaci protivníka, nevyvolal snad smutek."

Ve prospěch Kl. Gottwalda nutno konstatovat, že na toto otevřené vyděračství nereagoval okamžitou bezhlavou akcí. Místo toho byli Šváb spolu s Milénem vysláni znovu ve dnech 7.-8. IX. do Budapešti. Ve zprávě vypracované 9.9.¹⁾ formuloval Šváb cíl cesty takto: "Zjistit pokud možno vyčerpávající zprávy ve věci podezřelých osob v ČSR v souvislosti s případem Pavlík a spol."

Při této návštěvě dosáhl rostoucí drama jednoho ze svých vrcholů. Ihned po přiletu byl Šváb povolán k Rákosimu. Ten v rozhovoru šifeji rozvedl obsah svého dopisu Gottwaldovi. Znovu opakoval, že byl odhalen velký pokus anglo-amerických imperialistů odpoutat lid. dem. země od SSSR pomocí vnitřního rozložení komunistických stran. Mělo se tak stát buď získáním vedoucích činitelů KS, nebo jejich teroristickým odstraněním. Několikrát vyslovil Rákosi obavu, že se v Československu celá věc silně podceňuje. Řekl, že již při návštěvě v Praze upozornil na řadu závažných jevů, dávajících předpoklad, že na nejvyšších státních funkcích, ve vedení strany, na různých ministerstvech, v čs. hospodářství sedí a rozhodují lidé, pracující pro nepřítel. Vyslovil podiv, že Československo jako bohatá země má stále větší obliče. Příčiny viděl v tom, že na klíčových místech čs. hospodářství jsou spionů a zrádci.

---

1) AUV

V obdobném duchu rozhovor pokračoval. Rákosi se zvláštním podezřením jmenoval lidi, kteří byli za války v Londýně, španělské dobrovolníky atd. Jmenovitě útočil na Nového, Močkoviče, Clementise a Londona. Potvrdil, že seznam podezřelých o němž se zmiňuje v dopise Gottwaldovi, je totožný se seznamem, který mu předal při návštěvě v Praze.

Ve skutečnosti, jak vyplývá ze Švábovy zprávy, uvedl Rákosi málo konkrétního, a tam, kde byl příkro požádán o důkazy, hovořil jen o banálnostech. Jeho "argumenty" měly jiný charakter. Také pro Maďary bylo těžké, uveď, rozhodovat se na základě pouhých indicií, náznaků a podezření uvalit na nejbližší spolupracovníky vinu. Toto rozhodnutí však bylo správné a na jeho základě zbavili strana nejnasnějších nepřátel. Nejpádňější argument pak zněl - "když byl prováděn tak široce založený nápor na poměrně malé a málo významné Maďarsko, nelze prostě věřit, že o významnější a důležitější Československé by se mezinárodní imperialisté nepokoušeli obdobnými metodami."

Šváb potom mluvil se Szücssem. Na základě rozhovoru s Rákosiem od něj žádal různá vysvětlení a vydání materiálu. Jinými slovy, znovu sháněl důkazy. Tu se ukázalo, že mezi stavem vyšetřování, jak je uváděl Rákosi a mezi tím co říkal Szücs, jsou určité rozpory. Szücs se vskutku netajil skeptickým postojem k Rákosiho údajům. Prohlásil dokonce, že s ním souhlasí pokud jde o politické hodnocení celé věci, že však někdy jsou dedukce a náznaky zaměňovány s prokázanými

skutečnostmi. (To tedy bylo dva dny před uveřejněním žaloby na Rajka a spol.) A tak jediným konkrétním výsledkem těchto rozhovorů byla dohoda o Milénově spolupráci v dalším vyšetřování - pokud se týkalo československých věcí.

V jistém smyslu mohly výsledky Švábovy zářijové návštěvy v Budapešti dát za pravdu Gottwaldovu opatrnějšímu vztahu vůči Rákosiho udavačské aktivitě. Šváb však mluvil (neznáme z čí iniciativy) rovněž se sovětským generálem Bělkinem. Jak se zdá, byl právě tento rozhovor rozhodující.¹⁾ Ve Švábově interpretaci Bělkin "pedal krátké vyhodnocení případu Fielda, anglické emigrantské skupiny, španělských dobrovolníků i jugoslávského případu, které hodnotí obdobně jako Rákosi. "Uvedl, že maďarští soudruzi si vyžádali pomoc a ta jim byla poskytnuta. Poslali jim 15 "čekistů". Radil, abychom udělali totéž. Radí k tomu obzvláště proto, že stojíme proti osobám s 20-30 letou špionážní zkušeností a naši lidé mají nanejvýš čtyřletou zkušenost. Oni (t.j. SSSR, K.P.) s jejich třicetiletou zkušeností přece jen dovedou řešit věci jinak. Pro náš další postup radil toto: "Mačít s obširným přehledem všech, kteří jsou nebo mohou být jakkoliv podezřelými. Provést intenzivní sbor veškerého materiálu, zaříditi soustavné pozorování

---

2) O gen. Bělkinově hovořil Veselý jako o šéf-residentu ve Vídni, který "obhospodařoval i nás i MV MLR a další." Charakterizoval jej jako prodlouženou ruku z Moskvy. V této funkci byl zřejmě pro Kl. Gottwalda neochvějnou autoritou. Alespoň když se rozhodovalo zda má být vyhověno maďarské žádosti o zatčení N. Fielda, prohlásil nakonec Kl. Gottwald: "Jestli to má prověřeno i generál Bělkin a podporuje to, tak jim vyhovte." (Dle záznamů J. Veselého z r. 1955/1956 AUV)

a sledování práce pomocí zvláštní agentury, sem tam někoho vyhnátnout a takto soustavnou prací oddělit dobré od špatných a špatné ničit. 1)

Tímto rozhovorem skončila jedna dějství nadcházející československé tragédie. Shodou okolností se však kvantita nátlaku o několik dní později ještě zvětšila.

Přibližně ve stejnou dobu jako Šváb do Maďarska, byl velitel STB J. Veselý vyslán vedením KSC do Polska. Pobýval tam ve dnech 12. - 13. 9. 1949, s cílem seznámit se s polskou odnoží maďarského případu a zjistit vlivy, které z této strany zasahují do Československa. Rovněž průběh této návštěvy uvedeme vzhledem ke klíčovému významu podrobněji. 2)

Ihned po příjezdu měl Veselý rozhovor s polským ministrem vnitra Radkiewiczem a vysokými funkcionáři STB, Rełanskim a Swiatlem. Požádal, aby mu umožnili "vyslechn třech osob, z kterých víme, že jsou zatčeny a které by nám mohly velmi mnoho říci o případu, pokud dosahuje na naše území. Že by nám tím pomohli dostat se hlouběji a důsledněji vpřed ve vyšetřování, které u nás do značné míry vázne." To bylo Veselému slíbeno a současně dostal povšechné informace. Vyplynulo z nich, že v posledních třech týdnech bylo v Polsku zatčeno asi 50 osob, z nich přibližně 10 významnějšího charakteru. Na prvním místě

1) V předchozích částech této studie jsme vyslovili nárok, že Hákeš - při veškeré své aktivitě, byl v podstatě jen nástrojem nátlaku na KSC. Domníván se, že interpretované názory gen. Nělkina a vůbec skančík, kdy se znovu objevuje na scéně, jsou toho prokazatelným dokladem.

2) Pramen: Veselého správa z 14.9.1949, jejíž jedna část obdržel Gottwald, Šlášský, Kopřiva, druhou část kromě jmenovaných Šváb a Závadský. (AUV)

figureval H. Field, Meelov bratr. Mezi ostatními byli hlavně různí známí některého z Fieldů, část z nich židé. K celému případu zaujal Radkiewicz zásadní stanovisko. Po obdržení zpráv z Maďarska řekl - jakož i na základě jiných dřívějších informací se ukázalo "téměř jasným, že celá levá většina komunistické organizované polské emigrace, která žila v době okupace Polska ve Švýcarsku, je zatížena jak treckisticky, tak spojením s cizími spravedajskými službami a proto byle rozhodnuto, všechny osoby, které byly za války členy Polského demokratického komitétu, zatknouti." Mezi dalšími poznatky Radkiewicz uvedl, že mnoho lidí k této nové skupině vede z Československa, nebo přes Československu. Z toho lze s velkou pravděpodobností usuzovat, že centrum nebo řídicí hlava tohoto t.zv. "maďarského případu" se nachází v ČSR. Dosud v Polsku zatčené osoby jsou jen periferií a samotné polské řídicí místo se nachází někde mnohem výše. Polská bezpečnost se snaží, aby toto polské centrum bylo co nejdříve odhaleno. "Současně žádá nás, v Československu, abychom nelenili a hledali u nás řídicí orgány pro Československo, resp. pro celý maďarský případ vůbec."

Veselý pak podal polským partnerům informaci o stavu vyšetřování v ČSR. Odesva byla zárující. Radkiewicz prohlásil, "že se zbytečně strachujeme zatýkání. Že on, vzhledem k skutečnosti a naléhavosti případu, dal pokyny, aby se zatýkalo, bez ohledu na to, že tu a tam bude zatčen člověk nevinný, že případu nezaplentá. Vyjádřil dojem, že se příliš bojíme něčemu ukřivdit, což považuje za přehnané, protože jsou to většinou lidé svým původem, i jinak dělnické třídy cizí, ate jak u nich, tak i u nás."

Prohlásil, že na agenturní a dlouhodobou práci nemá čas a že je třeba dostat se k cíli zatýkáním, výslechy, po případě konfrontaci."

Takto vyzbrojen vyslyšel Veselý H. Fielda. Dozvěděl se v podstatě jen o jeho pomoci šp. komunistické emigraci v Krakově a potom při odsunu do Londýna. Padla jména K. Markuse, V. Nového, Vlad. Bernáčka, E. Löbla, V. Noska, A. Hodinové, G. Spurného, Kotase, E. Friše, B. Hájka - Karpelose.

Odpoledne druhého dne přijal Veselého polský prezident a gen. taj. PSDB B. Bierut. Jednání se zúčastnili členové politbyra Berman a Szembrowski, a dále min. vnitra Radkiewicz. Po úvodních formalitách byl Veselý Bierutem dotázán na mínění o maďarském případu v Maďarsku samotném. Píše o tom: "Řekl jsem pectivě naše všeobecné mínění i mínění vedoucích soudruhů KSČ o tomto případu. O hodnocení případu a. Rakosin ..... jsem prohlásil, že veškeru je považujeme za správné. Současně jsem poukázal na to, že máme dojem, že u nás nebo v Polsku práce jen je situace jiná a možnosti proniknutí třídního nepřítele na taková vysoká místa, jako se stalo v Maďarsku, jsou práce jen menší." Reakce byla opět - i když v diplomatictější podobě - negativní a vyústila v útku. "Soudruzi Bierut, Š Berman projevíli souhlas v tom směru, že pokud oni znají poměry v Maďarsku jsou též názoru, že v důsledku kádrové slabosti maďarské strany, a dávno známých skutečností, je jisto, že tam třídní nepřítel měl možnosti daleko větší. Současně se oba soudruzi vyjádřili, že přes to považují šance třídního nepřítele v polské i československé straně za velmi značné a zdůrazňovali,

Ke případu je třeba věnovat mimořádnou pozornost a zájem." Bierut pak uváděl různé polské zkušenosti, upozornil mimo jiné na nutnost věnovat si lidi, kteří mohli být vysláni do strany buržoazní policií či gestapem, bývalých trockistů a s nimi sympatizujících, západní emigrace, která mohla být naverbována cizí zpravodajskou službou, příslušníky interbrigád ze Španělska, kteří se po porážce španělské revoluce demoralizovali a byli vhodným objektem zpravodajské činnosti. Nakonec "vyslovil vážnou starost, že tytéž skupiny v ČSR mohly by být prameny pro cizí agentury ve straně a státním aparátě, při čemž zdůraznil, že považuje postavení ČSR za exponovanější než je postavení Polska, které má směrem na západ před sebou přece jen člana sovětské zony Německa, zatímco ČSR je v přímém kontaktu s imperialistickým nepřítelem na značné části hranic." Všichni polští účastníci rozhovoru pak prohlásili, že "většina agentů z imperialistických zemí ..... přiblíží k nim ze západu přes Československo, že z toho soudí, že naše bezpečnostní opatření nejsou ještě taková, aby tomu zabránili. Vedle toho mají dojem, že Československo svým hospodářským vývojem, i bývalou politickou exponovaností, je jistě objektem většího zájmu imperialistického západu než Polsko."

Na závěr Bierut výslovně požádal, aby byly Gattwaldevi tlumočeny všechny jeho obavy z nebezpečí, jež považuje pro Československo za vážnější než pro Polsko. "Také Radkiewicz před Veselého odjezdem "anevů prožil, abychom byli v Československu méně úzkostliví a neváhali před příjmy zákroky."

Kruh se tedy uzavřel. V rozsahu necelých čtrnácti dnů první poloviny září 1949 byli odpovědní š. představitelé z různých stran označeni jako váhaví, málo energičtí, málo důslední a důslední v ochraně bezpečnosti socialistického společenství. Ve světle prezentovaných zkušeností se musili jevit přímo jako politicky zaslepení, ba dětinští. Při tom používané argumenty jsou stále jedny a tytéž, prozrazují společný a jednotný páved. Ukazují, že v druhé polovině roku 1949 byla již teorie o Československu jako expanovaném, klíčevém, ale slabém članku společenství hotova a nyní se z ní měly vyvodit důsledky. Je také charakteristické, že se v uvedených aktech někdo nemluví o "titovětině", ačkoliv sekretariát Informbyra krátce předtím projednal zesílení boje proti ní a schylovalo se k plenárnímu zasedání Informbyra, k přijetí známé resoluce. V praxi se v této době bezpečnostní pozornost již přesunovala k netitovské části "světového spiknutí". Účelu totiž bylo nastitit dopadne. Žádná socialistická země teď nepoužila ani v nejmenším na zachování jakýchkoliv specifík. Jestliže paralelně probíhající Rajkáv proces měl vyjadřovat kompletování nejzávažnějších "nepřátelských vlivů", pak ještě výrazněji to mělo dokumentovat Československo.

Účasti a tlaky z první poloviny září hluboce zapůsobily na vedoucí představitelé KSČ. Jestliže až dosud převažovalo různé sbírání materiálů a organizační opatření, jestliže katýkání bylo více okrajové a netýkalo se expanovaných funkcionářů, jestliže se k vnějším obviněním zaujímal spíše skeptické stanovisko a byla snaha pečlivě je převěřovat vlastními silami,

pak nyní došlo k rychlému obratu. Začal uposlechnutím rady gen. Běkina. 16. IX. navrhl Slánský Gottwaldovi text telegramu Malenkevi, kterým se žádalo o vyslání sovětských poradců do Československa. Týden poté přišla do Prahy kladná odpověď ¹⁾ a na ní sovětské poradci Makarov a Lichačev. Jejich vyjadřování k práci československé bezpečnosti plně odpovídalo linii, jež se až dosud vůči Československu uplatňovala: "Všeobecně se jim zdálo, že práce naší bezpečnosti je příliš měkká, nerozhodná, že se bezpečnost nechá odstrkovat a neprosazuje dosti energicky své názory a požadavky. S třídním nepřitelem se jedná příliš v rukavičkách." ²⁾

Tentýž den, kdy se konsipoval telegram do Moskvy, byl předán seznam osob pro předvolání k výslechům. Zatímco k státní bezpečnostnímu výslechu měl přijít stále ještě črchoňadý skruh Fiedlových a Pavlíkových známých, ke stranickému výslechu se předvolávala řada významných funkcionářů - Haldoš, Jančík, Goldmann, Lůbl, Nový, M. Reiman, Frejka, Rais. Výslechy se konaly na ÚV KSČ ve dnech 26. IX. - 3. X. V jejich průběhu jednala 30. IX. komise (původně Pavlíkovská, nyní již přejmenovaná

1) Navrhovaný a sjezdně pater odeslaný text byl: "Současné a odhalení kradčevské bandy Kojka v Maďarsku, byla odhalena i její některá spojení v Československu. Prosím ÚV VKS(b), aby k nám poslal několik specialistů, pokud možná již seznámených s výsledky soudního vyšetřování v Maďarsku, kteří by nám pomohli proýst vyšetřování v této věci."

Moskevská odpověď, podepsaná Filipevem: "V souvislosti s vaší prosbou byly dány směrnice ministerstvu státní bezpečnosti vyředit a odeslat do Prahy nezbytné pracovníky."

AŠV

2) AŠV

na T- t.j. trockisté a složená takto - Koptiva, Šráb, Veselý, Milán, Čech, Závedský). Koptiva zde podal resumé některých stranických výsledků a bylo rozhodnuto:

- výsledky po státně-bezpečnostní linii musí probíhat intenzivněji, musí mít fixovaný a koncentrovaný charakter
- s Pavlíkem se musí pracovat mnohem intenzivněji a důkladněji než dosud
- komise pod předsednictvím s. Koptivy se musí zahájit častěji
- výsledky výsledků se musí dávat oboustranně na vědomí (t.j. stranická a bezpečnostní linie K.P.) a další postup při výsledcích musí být koordinován
- schválen návrh zahájit setření kolem některých bývalých španělských dobrovolníků
- uloženo (Milánuvi) vypracovat stížky pro státně-bezpečnostní orgány, které dostaly pokyn vyslechnout bývalé jugoslávské partyzány
- vzáš na vědomí zájezd Švába a Milána do Budapešti. Účel: zvláštní porada a výsledky Šaňyiba a Brankova na činnost titožské agentury v ČSR
- rozhodnuto sledovat V. Havého (trvale) a A. Simona (8 dnů) atd.

Na další schůzi 5. X. bylo m.j. uloženo Kaicinevi, aby předložil plán respracování případu "T" v arnáš, vytvořil v 5. oddělení hlavního štábu zvláštní oddělení občasného charakteru

jako u STB, vyhetevil seznam důstojníků-komunistů, kteří byli nějak zdiskreditováni, poukázal na jejich stranické styky a spojení. Dohodnuto bylo též opatření ke skusmání případu "T" na Slovensku, definitivní přechod Švábov z ÚV KSČ na velitelství STB atd. 1) Také okruh osob, určených ke stranickým výslechům, byl počátkem října dále rozšířen. Obsahoval n.j. A. Londena, B. Hájka-Karpelese, a Richarda Slánského.

Z toho všeho je dostatečně patrné, že druhá polovina září a říjen 1949 představují maximální intenzivní v celé dosavadním hledání nepřítelů uvnitř strany, a to právě poté, kdy nejméněji zapůsobily zahraniční tlaky. Byla zde již i první praktická opatření, namířená do vyšších kruhů. 24. XI. 1949 zatkl bezpečnost E. Löbla, náměstka ministra zahraničního obchodu. Krad na to byl zatčen V. Nový, šéfredaktor Rudého práva. Na schůzi Komise 21. X. bylo doporučeno odvolání M. Reimana z místa vedoucího úřadu předsedy vlády a J. Galimana z funkce náměstka ministra-předsedy plánovacího úřadu. M. Reiman byl ještě v listopadu 1949 zatčen.

Slánského projev na schůzi Informbyra v listopadu 1949, v němž sebekriticky hodnotil hříšnost v KSČ, byl v těchto souvislostech odpovědí na dosavadní kritiky i příslibem pro budoucnost. Cíle bylo dosaženo, KSČ začala vyrovnávat krok s ostatními. Ještě dlouho nečestala však absolutizem.

Smysl zahraničních vlivů se od podzimu 1949 změnil. Nyní

1) Ještě na podzim 1949 bylo Švábovo oddělení na ministerstvu vnitra kádrově posíleno, reorganizováno, aby mělo možnost se nejméněji zabývat.

Již nešlo o to, aby se uvnitř KSČ intenzivněji hledal nepřítel. Otázka zněla - kde a v kom hledat hlavu spiknutí. Za významné příčině sovětských poradeb, jejichž počet se ostatně brzy zvýšil,¹⁾ se díla "hlavy" postupně stěhovala, až zakotvila na osobě, která svým významem odpovídala místu přimusevanému Československu. Postupné hledání hlavy, nacházení a odmítání různých variant je rovněž československou specialitou naší politických procesů. Myslím, že nikoliv náhodou kradí se v nám n.j. fakt, že se počátky a průběh intenzivního šetření odehrávají v době, kdy titevská linie už pomalu opadá, zatímco stalinistická není ještě zcela rozvinuta.²⁾

+ + *

1) V březnu 1950 vypracoval Šváb návrh na rozšíření skupiny poradců o 16-17 osobách. Bylo veleno tak, aby se nejdelší-
tějších odberů SZK přibíle po jednom expertu. V prosinci 1950 oznámil Koptíva Slánskému, že se na jednoho ujali se již všichni ohlášení poradci svých úkolů. Současně navrhoval rozšíření stávající skupiny o další 4 pracovníky. (AOV)

2) Domnívá se, že v souvislosti s hledáním "hlavy" a s postupným zaměřením pozornosti na Slánského, bylo třeba pokusit se o důkladnější rozbor červencevého jednání politbyra VKS(b), jehož se zúčastnil A. Čepička. Je známo, že ude Stalin, stejně jako v takovéto korespondenci s Gottwaldem, oznámil podezření na Slánského a také Semindera na nedostatečné seletání, nedávající důvod k obvinění a že v té souvislosti byl z ČSR odvolán poradce Bojarov. Toto jednání je v sdělováno respektu o dalším vývojem situace, s pozdější pražskou návštěvou Mikojanovou a následně vedoucími k Slánskému setkání koncem listopadu 1951.

Červencevé schůzce politbyra se podle Čepičkovy zprávy zúčastnil též gen. tajemník KSČ V. Červenkov. Referoval jako první. Rozvedl, že jakých okolností došlo k zatčení člena vlády Čankova a připomněl, že z výpovědi zatčených vzniká podezření proti některým členům ÚV. Stalin položil otázku o práci sovětského poradce v Bulharsku Filatova, a když uslyšel, že Filatov fakticky sám šel vyšetřování, vytkl Červenkovovi nedostatečný dozor nad prací poradců. Upozornil, že nelze schvalovat postup, jak proti členům vlády, tak proti členům ÚV. Po Čepičkově výkladu Stalin n.j. prohlásil, že vyšetřující orgány podléhají měkkosti. "Nemá-li se zvrhnout šinnost vyšetřujících orgánů dokonce ve prospěch nepřítelů, je nutno, jejich (pokračování na další straně)

Politické procesy v socialistických zemích vůbec a v Československu zvláště, byly výrazem a odrazem konkrétní mezinárodní situace, konkrétní atmosféry, panující v mezinárodním komunistickém hnutí. Poučení a výstrahy, které poskytují, přesahují však daleko tehdejší časový rámec. To komužně dokazuje celá historie rehabilitací - a nejen v Československu. Závěry z procesů varují před jakýmkoliv nenormálností vztahů uvnitř hnutí, před jednostrannou centralizací, pedantickým, mechanickým schématy a šablonami. Ať už by takové deformace křivě sděly zhoršené mezinárodní vztahy, či ať by naopak takové zhoršení vyvolávaly - pokaždé by se mohly stát zárukou nových procesů a nových tragédií. V tom je poučení z počátku padesátých let nadčasové a univerzální.

(pokračování poznámky z předchozí strany)

činností a stále kontrolovat a neopustit, aby se rozšířila obecná nedůvěra v nejvyšších orgánech. To platí také o činnosti sovětských poradců, pokud pomáhají vyšetřovacími orgány." O poradcích se pak mluvilo ještě jednou. Bulganin vyslal Čepičku, aby sdělil obsah protokolu Kojcina. Stalin Čepičkovo sdělení velmi zaujalo a přivedlo k poznámce, adresované Berijevovi: "Tak vidíte, Bojarský," při čemž několikrát jméno Bojarského opakeval. Je zřejmé, že s. Bojarský protokoly Kojcina nepřečetl." Současně Stalin si ulekl, aby se ihned po návratu zařídil posláním protokolu Kojcina." Stalinovy výroky dokazují, že mu v dané chvíli šlo ani tak o Klánského, o jeho vinu či nevinu, jako o práci sovětských poradců, nejen v Československu, ale i v jiných zemích. V přítomném okamžiku panevally stejně mezi Stalinem a Berijevem určité rozpory o jejich činnosti, nicméně rozpory epizodického charakteru. Proto také ani sovětské poradci nezastavili po červenci shromáždění "důkazů" proti Klánskému, ale naopak je s koncem konců získaným Gattwaldovým souhlasem zintenzivnili. Klánského soud pak nezavísel ani v nejmenším na tom, zda si v druhé polovině r. 1951 věří či nízka Stalinevu důvěru. Záležel právěšpecočně na tom, kdy si posákuď požáracenou důvěru znovu u Stalina upevní bezpečnostní orgány. To bylo narevné postavení, zejména známé-li politický smysl hledání hlavy spiknutí v Československu. Nabízí se proto otázka, zda fakticky nebylo o Klánského soudu rozhodnuto již v létě 1951, bez ohledu na Stalinovy ústní i písemné výroky z té doby.

Dodatek ke IV. kapitole

Závěrečná část Fieldeva případu

V průběhu líčení věnovali jsme velký a jistě nasloužený zájem příběhu Neela Fielda a jeho úloze v přípravě československých politických procesů. Věnujme tedy ještě pozornost závěru celé záležitosti.

V budapešťském procesu s Rajkem se jméno Neela Fielda - na rozdíl od něho samotného - vyskytlo mnohokrát. V obžalobě L. Rajka se uvádělo, že se stal agentem americké špiónáží organizace prostřednictvím Neela Fielda, s nímž se setkal ve francouzském internačním táboře. Hlavním obžalovaným ve věci spojení s Fieldem se stal Szönyi. Klade se mu za vinu, že pod vedením Fielda a Dullese vytvořil z maďarských emigrantů ve švýcarsku špiónážní skupinu, která se již za války připravovala k budoucímu podkopání demokratických sil a revolučních stran. S pomocí jugoslávských agentů americké špiónáže vrátila se prý Szönyiho skupina po válce do Maďarska. Vyvesený závěr zněl: "Na Rakkevičovyzi zády stojí stin Fieldův a Dullesův." ¹⁾ Szönyi byl pak stejně jako Rajk odsouzen k trestu smrti a popraven.

V československém procesu s "pretistátním spikleneckým centrem" figurovali oba bratři Fieldové. Snad ještě více Herman, vzhledem k tomu, že se převážně část čs. komunistické emigrace na Západě nacházela v Anglii. Trust Fund osnažila žaloba za významnou organizaci americko-anglických vysvědčujících slušáků.

1) Obžaloba dále tvrdila, že na podzim 1946 nařídil Dulles podřízení Szönyiho a jeho vysvědné skupiny L. Rajkovi. Úloha hlavy spiknutí musila být Rajkovi přisouzena do všech důsledků. (ABV)

Špionážní styky s Trust Fundem udržoval podle ní zejména Sling, agenti Hermana Fielda byli Löbl, Frejka aj. Za Kocleva špiona osnačila žaloba A. Landona. Slánský a Šváb zase "vědomě spásobili", že celá fieldovská agentura nebyla v ČSR po Rajkové procesu smičena, že její spolupracovníci, exmanéři Fieldem či Pavlíkem, zůstali na svých funkcích a pokračovali v záškodnické činnosti. Nemluvě již o procesech vedlejších, stali se tak oba Fieldové důležitými stavebními kameny v procesu s centrem. Když však zhruba po dvou letech jejich obvinění v Polsku a Maďarsku padlo, nevyvedily se z toho větší odsouzeným odpovídající závěry.

V Polsku se Hermanovo obvinění zhroutilo na podzim 1954. Po nastolení "nového kursu" a likvidaci Heriji v ESSR přišly v některých socialistických zemích otázky zákonnosti, resp. některých důležitých nezákonností) intenzivněji na pořad. V Polsku tomu napomohl převděpodobně též útěk J. Swiatla, vedoucího činitele polské bezpečnosti, na Západ. Po jeho tamějších výpovědích se jednak některé věci nemohly nadále udržovat, jednak se naskýtala možnost svést je na Swiatlova předchozí nepřátelskou činnost, vykonávanou údajně v zájmu amerických imperialistů.

Polská tisková agentura PAF sdělila 25.10.1954, že jednou z osob, jejíž případ Swiatlo údajně vyprovozoval a s mimořádnou pečlivostí zkomplikoval, byl americký občan H. Field. "Po skončeném vyšetřování", hlásila PAF, "bylo zjištěno, že obvinění, vznesená proti H. Fieldovi agentem provokatérem Swiatlem, byla neopodstatněná.

Preto byl H. Field propuštěn a dostal plnou satisfakci." 1)
Přibližně za měsíc poté, odletěl Herman přes Prahu do Gurychu.

Ve stejné době se dočkali propuštění též Noela a Herta
Fieldovi. Szabad Nép napsal 17.XI.1954: "Příslušné státní
orgány prováděly delší dobu šetření ve věci již dříve zatčo-
ných amerických státních občanů, Noela ^{Fielda} a Herty Fieldové. Dříve
vznesené obvinění proti jmenovaným nebylo během vyšetřování
průkázáno. Z toho důvodu příslušné státní orgány vyšetřování
zastavily a Noela Fielda, jakož i Hertu Fieldovou, propustily
na svobodu." 2) Za několik týdnů následovala oficiální sprá-
va, že oba manželé požádali v Maďarsku o politický azyl. Vlá-
da jejich žádosti vyhověla. 3)

* * *

Každ případem Noela Fielda, respektive obou bratří, je do-
sud příliš mnoho etazníků, než aby se mohly dělat úplně a ke-
nečné závěry. To se týká nejen politických aspektů celé zále-
žitosti, ale např. i hledisek osobních, charakterových. Jedno
je však zcela jisté. V osudech Noela Fielda a jeho rodiny se
prolínalo a zauslilo množství protikladných sil světového vývoje.
Ve východní části světa jeho vykonstruované viny tragicky ovliv-
nily mnoho dalších lidských osudů. Fieldův životní běh se k to-
muto zneužití hečil. Ale nebyť jeho, byl by nepochybně nalezen
někdo jiný. Šlo o systém, nikoliv o jednotlivce. To se jedno-
značně ukázalo po roce 1954. Fieldové byli očistěni, ale pro
jejich živě obviněné "agenty" se ještě dlouho nenašla spravedl-
nost.

(poznámky 1), 2), 3) jsou uvedeny na následující straně)

(pokračování z předchozí strany)

1) AUV

2) AUV

3) Okolnosti tohoto požádání o azyl jsou ovšem nejasné. Vzhledem k tomu, co víme o minulosti Fieldových, však tato žádost (či "žádost"?), nepřekvapuje. Konečně "támi" teprve začínalo. France Observateur napsal 2.XII.1954: "Když maďarské a polské úřady vyhlásily nevinnu Hermanu a Neela Fieldových, přestávají být bratři Fieldové pro mnohé Američany "mučedníky svobodného světa" a stávají se opět "nebezpečnými rudými". Macarthyisté začínají už ve své propagandě využívat souběžení Fieldů a starého přátelství, které spojilo Neela s Algerem Hissem." (cit. dle AUV).

Příloha I.

Stanovy Informačního byra komunistických stran 1)

Informační byro komunistických a dělnických stran, vytvořené v září 1947 je povoláno organizovat výměnu zkušeností mezi stranami a v případě nutnosti koordinovat na základě vzájemné dohody jejich činnost, v zájmu dalšího oslabení protimperialistických sil proti reakci a imperialismu, v zájmu úspěšného boje za lidovou demokracii, za trvalý mír, za socialismus.

1. Členské strany Informačního byra mají právo:
  - a) účastnit se porad IB, mít své představitele v sekretariátu a v redakci tiskového orgánu IB na rovnoprávných základech;
  - b) dostávat vzájemnou informaci o situaci ve stranách
2. Každá členská strana přiznává druhým KS právo kritiky své činnosti a má za svou povinnost uskutečňovat sebekritiku, v zájmu ideového růstu a organizačního upevnění svých řad.
3. Členské strany mají za svůj závazek a povinnost
  - a) řídit se při veškeré činnosti učení marxismu-leninismu, být věrnými principům proletářského internacionalismu, neustále bojovat za věc dělnické třídy a vítězství socialismu;
  - b) zachovávat stanovy IB a uskutečňovat jednoduše přijatá usnesení IB;
  - c) pravidelně informovat IB o běžné činnosti strany

---

1) Byly přijaty na zasedání IB v listopadu 1949. V předchozích materiálech je připravovaný dokument označován většinou jako "organizační řád" (organizacionnyj ustav). Vlastní text však má název Ustav, t.j. stanovy. Na dokumentu je označení "návrh" a perem připsáno "přijato". (AUV)

- d) aktivně se účastnit a spolupracovat při rozšiřování a popularizaci tiskového orgánu IB;
- e) platit členské příspěvky ve stanovené výši.

4. Informační byro sestává z představitelů Ústředních výborů členských stran IB - po dvou z každé strany. Představitelé stran jsou jmenováni a vyměňováni příslušnými ÚV.
5. Porady IB se svolávají nejméně jednou za rok. Každá členská strana může navrhnout svolání mimořádné porady IB a její program.
6. Porada IB schvaluje šéfredaktora a složení tiskového orgánu IB a rovněž schvaluje rozpočet IB.
7. IB má sekretariát jako svůj stálý (postojanno dějstvující) orgán. Je složen z představitelů všech členských stran - po jednom z ústředního výboru každé strany.
8. Sekretariát IB zabezpečuje:
  - a) pravidelné spojení mezi členskými stranami
  - b) provádění nezbytných opatření ke koordinaci činnosti stran na základě přijatých usnesení a otázek dohodnutých mezi stranami
  - c) kontrolu práce redakce tiskového orgánu a veškeré vydavatelské činnosti IB
  - d) přípravu materiálu k otázkám, které jsou na programu schůzí IB
9. Zasedání sekretariátu se koná podle potřeby, ale nejméně jednou za 3 - 4 měsíce.
10. Peněžní prostředky IB se skládají z členských příspěvků členských stran a dáchoů z vydavatelské činnosti.

Dodatek:

Stanovisko čs. delegace k návrhu org. řádu, předloženého s. Duclozem¹⁾

Význam návrhu organizačního řádu, předkládaného s. Duclozem je v tom, že na podkladě dvouletých zkušeností z činnosti IB přesně vymezuje politické a organizační závazky a práva sdružených KS a stanoví rovněž principy práce a kompetenci vedoucích orgánů. Organizační řád IB povede k ustálení mezinárodní spolupráce v nových organizačních formách. Z politického hlediska návrh obsahuje závazek věrnosti učení marxismu-leninismu; kromě vzájemné výměny zkušeností, práva kritiky jednotlivých stran a povinnosti sebekritiky " v zájmu ideového růstu a organizačního upevnění" stran, zdůrazňuje návrh také nezbytnost koordinace práce " na základě vzájemné dohody " v zájmu "dalšího stmelení protimperialistických sil proti reakci a imperialismu".

Z organizačního hlediska má být vzájemný poměr jednotlivých stran uspořádán na zásadě rovnoprávnosti. Usnesení se přijímají jednohlasně " na základě vzájemné dohody", jak se zdůrazňuje v návrhu organizačního řádu. Strany mají nesouhlasnou povinnost provádět tato společně přijatá usnesení. Nejvýznamnějším krokem k upevnění dosavadní spolupráce je návrh na ustavení sekretariátu jako stálého pracovního orgánu.

Povinnost platit členské příspěvky je pro práci byra významná nejen z hlediska zajištění prostředků pro práci byra, ale především z toho hlediska, že se IB stává takto ještě pevnější organizací, ve které jednotlivé strany přebírají pevné závazky.

Předložený návrh, přednesený s. Duclozem řeší všechny zásadní politické i organizační otázky IB. Naše delegace plně souhlasí s tímto návrhem a doporučuje jeho přijetí.

1) Tento dokument uveřejňuji proto, že názorně ukazuje způsob jednání v IB a chápání stanov jednotlivými delegacemi. Z rukopisu je patrné, že stanovisko formuloval Gemider. (AUV)

Příloha II.

O rozšíření funkcí Informbyra komunistických a dělnických stran¹⁾

(Návrh rezoluce porady IB KS, předložený sekretariátem IB)

Představitelé KS na poradě IB se jednomyslně usnesli:

1. Současné úkoly (mezinárodní situace atd.) vyžadují rozšířit funkce IB a vytvořit stálý mezinárodní orgán kom. a děl. stran v podobě sekretariátu IB.
2. Zřídít funkci generálního tajemníka IB.
3. Sekretariát - při plném zachování principu vzájemné dohody a dobrovolné koordinace mezi stranami bude mít následující funkce:
  - a) dávat komunistickým a dělnickým stranám k posouzení otázky vznikající v souvislosti s mezinárodní situací;
  - b) vyslechnout referáty kom. a děl. stran s cílem výměny zkušeností a zlepšení jejich práce; dávat stranám doporučení na základě těchto referátů;
  - c) na základě žádostí kom. a děl. stran jim připravovat rady k jejich politické linii a praktické činnosti - tato doporučení se posuzují na poradách IB. V neodkladných případech přijímat usnesení a direktivní pokyny závazné pro příslušné členské strany IB.²⁾
  - d) pomáhat kom. a děl. stranám v jejich práci v oblasti organizačně - stranické výstavby, propagandy marxisticko-leninské teorie, zlepšení veškeré ideologické práce stran a zesílení boje s reakční ideologií;

1) V preambuli dokumentu se konstatuje význam činnosti IB po dobu jeho tříleté existence. Mj. se uvádí, že kontakty mezi stranami a zpracování společných usnesení přispěly k ideovému a organizačně politickému upevnění bratrských kom. stran, zvýšení revoluční bdělosti v jejich řadách, zesílení vlivu KS v masách atd. IB sebrálo vynikající úlohu v odhalení a vyházení fašistických špiček a vrahů z bývalé KS Jugoslávie, nase řady kom. hnutí.
(pokračování poznámky na další straně)

- e) prověřovat plnění usnesení z porad Internobyra a připravovat otázky pro posouzení na poradách IB;
- f) řídit list "Za trvalý mír, za lidovou demokracii".

4. Uložit sekretariátu IB přepracovat stanovby IB v souladu se změnami vyplývajícími z těchto usnesení a předložit návrh stanov ke schválení příští poradě IB.¹⁾

(pokračování poznámek z předchozí strany)

Také v odhalení a vyhnání pravicově nacionalistických a jiných krádečovských elementů v některých jiných stranách.
(AUV)

- 2) Tato klíčová pasáž zní v originále takto: Podgotovljat po prošbe kom. i rab. partij sověty poslednys po voprosah ich političeskoj linii i praktičeskoj dějatělnosti dlja vnese-nija etich rekomendacij na obsužděnije sověščanij IB, a v slučajach neotločnoj neobehodimosti - prinimat postanovlenija i direktivyje ukazanija, objasatělnyje dlja sootvėstvujučich partij, vchođjaščich v IB.

1) V příslušném vystoupení čs. delegace se plně podporuje hodnocení, přednesené s. Fajonem a "zejména návrh rezoluce o rozšíření funkcí IB, který musí být sekretariátem předložen k potvrzení nejbližší poradě IB." Dále se uvádí, že tři roky činnosti IB mají chránit výsnam pro sjednocení kom. stran. KSC dokázala již několik měsíců po prvním zasedání IB, epira-jíc se o čs. sovětskou družbu, solidaritu antiimperialistického tábora atd., likvidovat pokus o reakční puč a otevřít cestu k výstavbě soc. IB a list Za trvalý mír ...., pomáhaly naší straně orientovat se. Odhalení zl. činné titovské kliky v Jugoslávii upevnilo duch proletářského internacionálního v naší straně, pomohlo odhalit a odstranit nesprávné metody vedení stranické práce, rozvíjet kritiku a sebakritiku, mobilizovat stranu k bdělosti vůči nepříteli a bezprostředně pomohlo k odhalení a zneškodnění několika nepřátelských skupin uvnitř strany.

Usnesení IB z minulého roku, se staly základem referátu s. Kepřivy o bdělosti na dnorovém plánu UV. Na Slovensku se podařilo likvidovat burž.-nac. úchytky. V poslední době se podařilo odhalit Slinga jako agenta nepřítelů ... Autorita IB vzrostla. Jeho hlasu naslouchají komunisté všech stran. Má všechny předpoklady k tomu, aby se na základě dobrovolné koordinace činnosti stala ideovým, organizačním a politickým centrem revolučního dělnického hnutí. Rozšíření funkcí IB o vytvoření sekretariátu jako stálého orgánu, je krokem mimořádné důležitosti. Mj. to pomůže posílit strany v boji s nejrůznějšími nepřátelskými vlivy a seskupeními. Na této schůzi sekretariátu byla, jak již uvedeno, projednána práce listů Unité a Rudé právo. Oba listy byly poměrně ostře kritizovány.

Literatura a prameny

- Bejda V.   Israelsko-arabský konflikt   - VPL 1968
- Belda J., Bouček M., K otázce účasti Československa - Revue dějin
Deyl Z., Klimeš M.   na Marshallově plánu   1968 /separatum/
- Durman K.   Blízký východ ve světové   - NFL 1966
                              politice 1918 - 1959
- Erenburg I.G.   Lidé, roky, život - kniha 3   - Čs. spisovatel 1967
- Hodie J.   Hlavní rysy vývoje mezinárodních vztahů a vojenské politiky KSČ v letech 1948 - 1955   - ÚDS 1967 /interní studie/
- Kaplan K.   Československý politický systém v letech 1945-1953   - ČSAV /interní studie/
- Kaplan K.   Zeměšení nad politickými procesy   - Nová mysl 8.6.-7./1968
- Kořalková K.   "Gomulkovština" jako jeden z projevů nacionálně pravicové úchytky   - ÚV KSČ /interní studie/ 1968
- Kořalková K.   Kočič Dzedze a jeho proces   - ÚV KSČ /interní studie/ 1968
- Kořalková K.   László Rajk a jeho proces   - ÚV KSČ /interní studie/ 1968
- Kořalková K.   Trajčo Kostov a jeho proces   - ÚV KSČ /interní studie/ 1968
- Löbl E.   Svědectví o procesech   - VPL 1968
- Mezinárodní vztahy po druhé světové válce - I. sv. - VPL 1963
- Porada Informačního byra komunistických stran v Maďarsku v druhé polovině listopadu 1949   - Svoboda 1952
- Snítál Z.   Ekonomika a politické procesy v Československu počátkem padesátých let   - ÚV KSČ /interní studie/ 1968

Stalin J.V.	Otázky leninismu	- Svoboda 1950
Stalin J.V.	Ekonomické problémy socialismu v SSSR	- ÚV KSČ 1952
Stalin J.V.	O nedostatecích stranické práce a opatřeních k likvidaci trockistických a jiných obojetníků	- Svoboda 1951
Ternerovi E.aE.	Stát Izrael, malá země velkých problémů	- Orbis 1950
Váš K.	Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra 1947 - 1956	- VPAKG 1968
Zasedání devíti komunistických stran /O zalo- žení informační kanceláře kom. stran v Bělehradě/		- Svoboda 1947

Periodika: Rudé právo 1949 - 1951 /výběr/
Za trvalý mír, za lidovou demokracii
1948 - 1951 /výběr/
Literární listy /Listy/ 1968 - 1969

Archivní fondy: ÚV KSČ Praha